

263. БЕЗПЛАТНІ ВЕЧІРНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ КУРСИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ

Працювали із 1907 року при Першому та Четвертому Міських 2-класних чоловічих училищах на вулицях відповідно Ірининській, 4 та Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 51 (пізніше на Гоголівській), а ще при приходських училищах чоловічих № 11 Либідському на вулиці Кузнечній (нині Горького), 77 і № 35 Бульварному на вулиці Святославській (нині Чапаєва), 11- А та жіночому № 16 Плоському - на вулиці Кирилівській (б. Фрунзе), 17.

264. БЕЗПЛАТНІ ВЕЧІРНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ КУРСИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ ПРИ ЛУК'ЯНІВ-СЬКОМУ НАРОДНОМУ ДОМІ

Ошатна двоповерхова будівля Народного дому, споруджена за ініціативою губернського Комітету опікунства про народну тверезість і за проектом цивільного інженера **М. Г. Артинова** в російському стилі, прикрасила собою 1902 року початок Старої Житомирської дороги (нині вулиця Дегтярівська, 5). Із листопада 1903 року при ньому запрацювали вечірні курси для дорослих. їх популярність невпинно зростала, і на кінець 1905 року кількість слухачів на них досягла цифри 1500. Після переведення їх 1907 року до приміщення Четвертого Міського 2-класного чоловічого училища на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 51 в Народному домі з'явився також безплатний рукодільний клас для жінок.

265. ВЕЧІРНІ ВИЩІ ЖІНОЧІ КУРСИ А. В. ЖЕКУЛІНОЇ

Цей вищий навчальний заклад **Аделаїда Володимирівна Жекуліна** заснувала при власній жіночій гімназії у грудні 1905 року. Він містився у будинку на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 36. На Вищі жіночі курси (ВЖК) приймалися лише ті особи, які мали свідоцтво про закінчення середнього навчального закладу. Плата за навчання на них складала 80 рублів на рік.

Кількість слухачок ВЖК становила 1906 року 165 осіб, із яких 45 перебували у списку природознавчого відділення, а решта - гуманітарного відділення. Вони обов'язково мали писати реферати на різні теми, для них влаштовувалися пізнавальні екскурсії на київські заводи, фабрики, до астрономічної обсерваторії, різних майстерень тощо. Слухачками ВЖК ставали переважно вчителі льки міських і приватних шкіл, службовці управління Південно-Західної залізниці та інших київських установ. Траплялися випадки, коли на курсах навчалися одночасно мати та її донька, 1911 року ВЖК існували

вулиця Велика Підвальна, 36

у вигляді лише одного відділення, до складу якого входили 2 групи - історична та літературна. На порядку денному гостро стояло тоді питання про заснування третьої філософської групи. Чи сталося таке, з'ясувати не вдалося, а ось 1914 року ВЖК поповнилися новим педагогічним відділенням, яке готувало вчительок для вищих початкових Тіл, училищ, а також виховательок та вчительок для дитячих садків, материнських шкіл, різних притулків тощо. Серед викладачів якого значилася **С. Ф. Русова**.

Для практичних занять його слухачок засновниця ВЖК планувала відкрити народний садок на 100 дітей, однокласне, за типом міського, училище на вихованок та вище початкове училище із 4-річним курсом навчання на вихованок. Тоді ж вона звернулася до Міської думи із клопотанням виділення на Ново-Павлівській (нині Юрія Коцюбинського) вулиці ділянку землі площею 700 кв. сажнів з метою спорудження на ній упродовж 5 років власного будинку для ВЖК з усіма їхніми допоміжними закладами. Але невдовзі розпочалася Перша світова війна, і тому здійснитися цим планам не судилося. Слухачки ВЖК організували кілька загонів для обслуговування дитячих осередків, влаштованих у при-

міщеннях Народної аудиторії на вулиці Бульварно-Кудрявській, 26 і лазарет при богадільні М. П Дегтерева та Луцьких казарм - на вулиці Дегтерівській, 9 і 11. У приміщенні самих же курсів вони шили білизну для міських військових лазаретів у час від 5 до 9 години вечора.

1915 року до київського міського голови звернулися ті слухачки ВЖК із числа вчительок міських училищ, які виявилися неспроможними заплатити за своє навчання, із клопотанням заснувати для них 15 стипендій. Міський голова поставився до цього клопотання із розумінням і доручив вивчити це питання членам училищної комісії. 1915 року Міністерство народної освіти дозволило А. В. Жекуліній відкрити при ВЖК вище початкове училище для дітей обох статей. Воно погоджувалося надавати на його утримання щорічну субсидію у розмірі 7490 рублів.

А. В. Жекуліна

Урочисте відкриття цього навчального закладу в будинку **Є. А. Томіліної** на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 40 відбулося 4 жовтня. Його випускники отримували звання вчителів вищих початкових училищ. Усі зазначені вище події в житті ВЖК знайшли своє відображення у двох книгах під однією назвою «Вечерних вищих женских курсов, учрежденных в г. Киеве А. В. Жекулиной». Вони вийшли друком у 1914-1915 роках. Їх редагували Голова Ради курсів професор **П. П. Кудрявцев** і академік **В. Н. Перетц**.

ВЖК А. В. Жекуліної існували, схоже, до 1917 року, коли їх змінили вечірні ВЖК Товариства професорів і викладачів. Вони містилися на вулиці Львівській, 27 і мали у своєму складі 2 факультети, а саме історично-літературний і педагогічний. На них планували відкрити 1918 року кафедру Українознавства і реорганізувати педагогічний факультет в Педагогічний інституту у складі трьох відділень, які готували б викладачів для вищих навчальних закладів, для середніх навчальних закладів і для дошкільного виховання. На курси приймалися особи обох статей, які мали середню освіту. Своє існування вони припинили 1 червня 1919 року за більшовицької влади.

Вулиця Львівська, (нині – Січових Стрільців), 40 (ліворуч)

266. ВЕЧІРНІ ВИЩІ ЖІНОЧІ КУРСИ ТОВАРИСТВА ПРОФЕСОРІВ І ВИКЛАДАЧІВ

Дивися 265. "Вечірні Вищі жіночі курси А. В. Жекуліної".

267. ВИЩІ ЖІНОЧІ КУРСИ

Чи не першу в царській Росії спробу дозволити жінкам отримати вищу освіту було здійснено на початку 1860-х років, коли уряд несподівано розчинив перед ними двері університетських аудиторій. Їх заповнила не менш несподівано велика кількість представниць слабкої статі. Одні з них прийшли сюди заради особистої розваги, інші переоцінили свої можливості й сили і лише одиниці виявилися цілком підготовленими до тяжкої студентської праці. Отож уже 1862 року урядові довелося відмовитися від власної ініціативи в царині вищої жіночої освіти.

Проте пошуки можливостей продовжувати загальну освіту тим дівчатам, які закінчували середньо-освітні навчальні заклади (гімназії) або ж мали добре домашнє виховання, не припинялися. Курси являли собою середній між гімназією й університетом, випускниці викладати предмети в міських жіночих училищах.

За справу організації таких курсів у Києві взялися **Алексеева, Антонович, Бабікова, Гогоцька,**

Горова, Покровська й Толочинова. Для початку вони зібрали між собою 550 рублів грошей і 1873 року запросили стати на чолі цього руху професора **О. І. Селіна**, після смерті якого обов'язки організатора взяв на себе професор **С. С. Гогоцький**. Спільні зусилля увінчалися успіхом, і вже 1876 року від Міністерства народної освіти надійшов дозвіл на заснування при київському університеті св. Володимира (нині Національний університет ім. Тараса Шевченка) вищих жіночих курсів.

Рада професорів цього чоловічого ВНЗ негайно створила особливу комісію результатом успішної діяльності якої і стало їх відкриття 4 жовтня 1878 року у складі двох відділень. На першому із них, а саме історико-філологічному в ранзі обов'язкових предметів викладалися російська словесність, історія загальної літератури, загальна історія, російська історія, педагогія і одна із мов - стародавня чи нова за вибором слухачки. На фізико-математичному відділенні читалися фізика, математика (алгебра, геометрія і тригонометрія), космографія, педагогія і одна із мов. До числа необов'язкових предметів входили хімія, ботаніка, мінералогія, гігієна, логіка з нарисами історії філософії, інші нові мови, а для фізико-математичного відділення - ще й російська словесність. Викладачами на курсах були переважно професори Київського університету.

С. С. Гогоцький

Засновані професором **С. С. Гогоцьким** київські ВЖК мали статус приватного навчального закладу, а тому були позбавлені фінансової підтримки з боку як Міністерства народної освіти, так і міських властей. Ось чому виникла потреба в існуванні опікунського комітету, до складу якого входили, окрім С. С. Гогоцького, професори В. С. Іконников, В. Б. Антонович та інші. Вони звернулися до всіх небайдужих до жіночої освіти киян (у першу чергу, до киянок) із проханням надати курсам посильну матеріальну допомогу грошима, книгами та навчальними посібниками, хоча і знали про їх досить стримане, через певні причини, відношення до нового навчального закладу.

А витрати ті сягали значних розмірів. Тільки відносно невелике приміщення (7 кімнат на 3 і 4 поверхах) у будинку Фромета, що містився на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 36, вимагало 3 тисячі рублів щорічної орендної плати. А ще утримання певної кількості дівчат із бідних родин, які навчалися на курсах безплатно. Мешкали вони в дешевих квартирах, найнятих для них на Нижньо-Володимирській (відтинок сучасної вулиці Володимирської від вулиці Льва Толстого вниз), і там же харчувалися в дешевій їдальні. Отож чутки про курсисток, які "помирають від голоду", що поширювалися містом, не відповідали дійсності. А розплачувалися вони за ці пільги своєю щоденною 2-3 годинною працею по вишиванню, плетінню і пошиттю одягу.

Прибутки курсів складалися із внесків 30 членів опікунського комітету (щорічно по 25 рублів кожний), плати за навчання курсисток із заможних родин (50 рублів за курс), плати за прослуховування вільними слухачами окремих лекцій (по 5 рублів за кожну з них) та добровільних пожертвувань. Ще до початку їх роботи кошти надіслали київський гурт шанувальників театру, студенти Київського та Новоросійського (місто Одеса) університетів, графиня Пачіна, яка стала слухачкою фізико-математичного відділення, службовці Києво-Воронезької залізниці, Бессарабська земська управа та інші особи й установи. А Чернігівська земська управа ухвалила надавати курсам щорічну грошову допомогу у розмірі 1000 рублів.

Читання лекцій на ВЖК для 320 їх слухачок розпочалося 5 жовтня 1878 року. 183 курсистки перебували у списках історико-філологічного відділення, 128 - фізико-математичного і 9 - у статусі вільних слухачок. Картина їх приналежності до того чи іншого соціального стану виглядала дуже строкатою. Походили із родин дворянських 160 осіб, духовних - 70, купецьких - 48, міщанських - 21, почесних громадян - 9, військових - 5, селянських, іноземних підданих - 3. На курси вони потрапили після закінчення жіночих гімназій у Києві, Полтаві, Одесі, Олександрії, Кишиневі, Житомирі, Чернігові, Мінську, Катеринославі, Кременчуці, Орлі, на Дону та в інших місцевостях Російської імперії, і навіть у Болгарії. Першими слухачками ВЖК стали також і дружини деяких професорів місцевого університету.

Через велику кількість обов'язкових для вивчення предметів курсистки зазнавали відчутного перевантаження (від 28 до 32 тижднів). Ось чому ще 1879 року педагогічна рада Міністерства народної освіти із клопотанням щодо навчання на них до 3 років, як це вже було здійснено тоді в Петербурзі. Потерпали курсистки також і від тісняви в приміщеннях: на одній шкільній лаві їх сиділо по 7 чоловік замість 5, що створювало зайві незручності. Довелося курсам перебиратися 1880 року до флігеля у садибі **П. Ф. Сетової** (Сетгофер), що містилася на вулиці Володимирській, 42, а 1881 року - до 3-поверхового будинку на Несторівській (нині Івана Франка) вулиці.

1887 року урядова комісія з питань про вищу жіночу освіту виробила законопроект щодо заснування в країні жіночих університетів. 1887 року царський указ припинив існування ВЖК у Києві та інших містах імперії. Наступила пауза, яка тривала до 1895 року, коли група професорів Київського Університету поставила собі за мету відновити діяльність курсів у нашому місті. Адже від колишніх ВЖК зали-

шилися капітал у сумі 10500 рублів, бібліотека і деякі навчальні посібники. Але цього разу спроба успіху не мала, як і 1904 року, коли до Києва завітав був міністр народної освіти Глазов. І це при тому, що наприкінці свого існування колишні курси користувалися у киян неабиякою популярністю.

Зрештою спрацювала приватна ініціатива. 1905 року у місті розпочали функціонувати майже одночасно ВЖК при жіночій гімназії А. В. Жекуліної і ВЖК на 90 слухачок з одним історико-філологічним відділенням професора М. В. Довнар-Запольського. Наприкінці 1905 року, завдяки зусиллям професорів університету **В. С. Іконникова, П. Я. Армашевського, Б. Я. Букреева** та інших, до лав діючих прилучилися також і ті Вищі жіночі курси. 23 вересня 1907 року вони збагатилися третім, медичним відділенням, яке ще називали жіночими медичними курсами. Вони містилися спочатку на вулиці Тарасівській, 6, а із 1912 року - на вулиці Золотоворітській, 11. При них діяла акушерська клініка на 15 ліжок, із яких 5 були платними, приміщення для якої в будинку **Й. А. Маршака** на вулиці Олександрівській, 35 (нині Музейний провулок, 6) було освячено 6 жовтня 1910 року.

Жіночі медичні курси стали базою для заснування 1916 року самостійного жіночого медичного інституту (містився на нинішній вулиці Мечникова, 5).

Через безпорядки, що мали місце на курсах під час Першої російської революції, заняття на них припинилися на період від грудня 1907 року до 15 січня 1908 року. Всі без винятку курсистки звільнялися, а затим приймалися знову, але вже на певних умовах. При цьому відбулося деяке скорочення їх кількості до 1500 осіб, серед яких нараховувалося 1000 киянок.

1909 року педагогічна рада курсів розробила проект нового статусу, за яким вони набували статусу жіночого університету імені святої княгині Ольги із трьома факультетами, а саме історико-філологічним, фізико-математичним і юридичним. Його випускниці отримували б можливість займатися науковою і педагогічною діяльністю. Проте уряд погодився лише розширити існуючі курси додатковим юридичним відділенням, у складі якого 1911 року з'явилася економічно-комерційна ланка. Випускниці ВЖК, в числі яких значилися українська письменниця **З. П. Тулуб** та російська поетеса **А. А. Ахматова**, отримували звання вчительок вищих початкових училищ із усіма правами і пільгами, притаманними цьому званню.

Зінаїда Тулуб

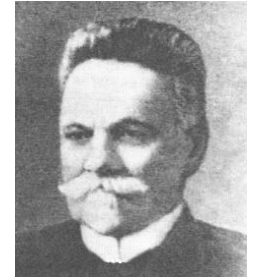

Вулиця Мало-Володимирська, 55/6. Вищі жіночі курси

Спочатку відновлені Вищі жіночі курси містилися в обох будинках Міхельсонів на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 51. Між тим кількість слухачок на всіх 4-х відділеннях цього навчального закладу невпинно зростала і досягла 1913 року цифри 4000. Окрім того, він володів ще й багатим археологічним музеєм, колекції якого поповнювали такі відомі київські вчені- археологи, як **В. В. Хвойка** і доктор **Б. С. Козловський**. Отож на порядок денний гостро постало питання про спорудження власного приміщення.

Ще 1908 року Міська дума на своєму засіданні від 11 листопада прийняла ухвалу про надання ВЖК ділянки землі площею 950 кв. сажнів, яка містилася на розі вулиць Мало-Володимирської (нині Олеся Гончара) та Святославської (нині Чапаєва). Проект монументальної споруди, розрахованої на одночасне перебування у ній 5000 слухачок, склав київський архітектор **О. В. Кобелев**, узгодивши її зовнішній вигляд із будинком на протилежному кінці пустирища, який зводився тоді для київського відділення Російського технічного товариства (нинішня адреса - вулиця Олеся Гончара, 55/6 на самому пустирищі планувалося влаштування Чехівського скверу.

Урочиста церемонія закладення будівлі відбулася 21 липня 1913 року. При цьому в центральній частині її фундаменту було вмонтовано мідну дошку з відповідним написом. Спорудження будинку здійснювалося під наглядом будівельної комісії ВЖК на чолі з професором **Г. В. Демченком**, а також директора курсів професора **Г. К. Суслова**, який 1911 року замінив на цій посаді професора **П. Я. Армашевського**.

Приміщення цокольного поверху в новоспорудженому за 700 тисяч рублів будинку призначалися для квартир службовців ВЖК, роздягальні та канцелярії; першого поверху – для професорського лекторію, кабінетів директора та деканів і аудиторії; другого поверху – для читальної зали, бібліотеки та актової зали; третього поверху – для їдальні. На його даху було змонтовано астрономічну вишку.

Заняття у власній оселі слухачки курсів розпочали 15 вересня 1914 року, а освячення її було вирішено здійснити 1915 року, позаяк головну залу і частину приміщень займав тоді військовий лазарет. Проте такого освячення, схоже, так і не відбулося, бо 1915 року курси евакуювалися до Саратова. Будинок перейшов у підпорядкування комітету Південно-Західного фронту Всеросійського земського союзу, який організував тут для службовців свого споживчого Товариства другу за ліком крамницю. Окрім того, у ньому працювала ще і майстерня з виготовлення бинтів, асептичних пов'язок та інших перев'язочних матеріалів із режимом роботи від дев'ятої години ранку до першої години ночі.

Лише у липні 1916 року Головнокомандувач Південно-Західним фронтом генерал-ад'ютант **Брусилов** дозволив Вищим жіночим курсам повернутися із Саратова до власного будинку, попередньо виселивши з нього згаданий вище комітет на вулиці Володимирську та Столипінську (нині Олеса Гончара), 55/6. А після лютого 1917 року перевороту їхній директор **Г. К. Суслов** та члени правління подали заяви про свою відставку, одночасно підтримуючи всі дії Тимчасового уряду. Частину приміщень курсів зайняли комітети військово-промисловий та київський губернський продовольчий. Сталися суттєві зміни і в діяльності самих курсів. Тепер питання про початок занять та екзаменів стали вирішувати шляхом проведення серед слухачок референдуму. А на початку 1918 року ті з них, що зараховували себе до великоросок, провели установчі збори на яких ухвалили брати найактивнішу участь у великороському русі.

Вул. Мало-Володимирська, 55/6. Вищі жіночі курси Більшовицька влада 1 червня 1919 року закрила ВЖК. Заняття на них відновилися за денікінщини і продовжувалися до 1920 року, коли білополяки розмістили в їхньому помешканні свою контррозвідку. За радянської влади 1920 року тут розмістили заснований у квітні 1919 року Робітниче-селянський університет із дворічною програмою навчання. Його змінив ветеринарно-зоотехнічний інститут, діяльність якого тривала упродовж 1924-1934 років. Самі ж ВЖК увійшли до складу заснованого 1920 року Інституту народної освіти (ІНО). Після переведення столиці України з Харкова до Києва будинок перейшов у підпорядкування військового відомства. Із 1953 року в ньому працювали спочатку штаб, а згодом трибунал Київського військового округу. Сьогодні будівлю колишніх Вищих жіночих курсів, що містився на вулиці Олеса Гончара, 55-А займає Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій.

268. ВИЩІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ

Існували в 1912—1913 роках у приміщенні Першої чоловічої гімназії на бульварі Бібіковському (нині Тараса Шевченка), 14. Базою для їх повторного заснування в нових умовах 1920 року стали колишні історико-філологічний і фізико-математичний факультети місцевого університету. Містилися на вулиці Володимирській, 60. Пізніше увійшли до складу Інституту народної освіти.

269. КУРСИ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ДЛЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Дозволені Міністерством народної освіти, вони працювали при управлінні Київського навчального округу тимчасово від листопада 1909 року до квітня 1910 року у складі трьох секцій, а саме російської мови та словесності, математики і фізики. Теоретичні заняття проводилися вечорами у приміщенні Першої чоловічої гімназії на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 14, а практичні – першої половини дня в навчальних закладах міста. Слухачами курсів могли бути студенти місцевого університету, що закінчували навчання на історико-філологічному (словесне відділення) і фізико-математич-

ному (математичне відділення) факультетах, кандидати на вчительські посади із зазначених вище предметів і викладачі обох статей київських середніх навчальних закладів Міністерства народної освіти. За навчання вони нічого не платили, але й не отримували жодної стипендії.

270. ОДНОРІЧНІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ КИЇВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ

Працювали з 28 листопада 1919 року (за денікінщини) в приміщенні Першої чоловічої гімназії на бульварі Бібіковському (нині Тараса Шевченка), 14 і готували вчителів обох статей для середніх навчальних закладів. На них викладалися російська мова і література, українська мова і література, латинська, французька і німецька мови, математика, історія, географія і природознавство.

271. ПОЛІТИЧНІ КУРСИ ДЛЯ ІНВАЛІДІВ

Існували на початку 1920-х років на території Києво-Печерської лаври у складі "Інвалідного містечка", яке заснувала тут радянська влада у приміщеннях ліквідованої неко обителі. На курсах навчалися "товариші, які отримали інвалідність на фронтах революції".

272. ПРИВАТНІ ВЕЧІРНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ ЖІНОЧІ КУРСИ В. З. ЗАВИТНЕВИЧА І В. М. АРТОБОЛЕВСЬКОГО

Засновані в січні 1907 року на вулиці Гоголівській, 34 для підготовки учениць до екзаменів за 4, 5, 6 і 7 класи урядових жіночих гімназій. У 1908- 1909 роках вони містилися на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 14. Інспектором на цих курсах певний час працювала, після смерті свого чоловіка, мати письменника **М. О. Булгакова**.

273. ПРИВАТНІ ВЕЧІРНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ КУРСИ ГРУПИ ВИКЛАДАЧІВ

Мали всі права урядових навчальних закладів такого рівня, містилися 1917 року - на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 59, а 1919 року - на вулиці Малій Васильківській (нині Шота Руставелі), 37.

274. ПРИВАТНІ ВЕЧІРНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ КУРСИ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ ГРУПИ ВИКЛАДАЧІВ

Відкриті з дозволу попечителя Київського навчального округу, вони працювали із 1916/1917 навчального року за програмою чоловічих гімназій Міністерства народної освіти у приміщенні приватної жіночої гімназії **О. К. Титаренко** на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 10. Курс навчання становив 4 роки. Існували групи слухачів цих курсів для літніх занять із французької і німецької мов. Наступного року курси перебазувалися, схоже, на вулицю Маріїно-Благовіщенську (нині Саксаганського), 59.

275. ПРИВАТНІ ВЕЧІРНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ КУРСИ КОЛИШНЬОЇ ПРОФСПІЛКИ ВЧИТЕЛІВ

Організувалися 1919 року за денікінщини. Заняття мали відбуватися у приміщенні приватної жіночої гімназії **К. А. Крюгер** на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 44.

276. ПРИВАТНІ ДВОРІЧНІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Діяли із 1911 року при приватній жіночій гімназії В. О. Жеребцової на вулиці Володимирській, 16 і готували викладачів **французької мови для середніх навчальних закладів міста**

277. ТИМЧАСОВІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ

Дивися 302. «Учительський Інститут»

278. ТРИМІСЯЧНІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ ДЛЯ ГАЛИЦЬКО-РУСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ

Із середовища галичан-інтелігентів, які перебували в Києві, на курси записалися понад 100 осіб, але після вступного іспиту було прийнято на них лише 67 осіб - 24 чоловіки і 43 жінки, серед них дотримувалися віри православної - 2 і римо-католицької - 4, а решта - греко-католицької. Для роботи курсів було визначено приміщення Імператорської Олександрівської (колишньої Першої) чоловічої гімназії на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 14. Вона розпочалася 1 червня 1915 року молебнем у гімназичній Миколаївській церкві і вітальними промовами причетних до цієї події осіб, після чого лектор А. К. Монтлі виголосив доповідь про завдання педагогічної психології. Увечері відбувся виконаний ученицями Таращанського вищого жіночого початкового училища імпровізований літературно-музичний концерт, який закінчився добре прочитаним трьома ученицями віршем Славянские орлы".

279. ШЕСТИТИЖНЕВІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ ДЛЯ ГАЛИЦЬКО-РУСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ

Під час Першої світової війни у Києві перебувала значна кількість біженців-галичан. Для тих із них, хто мав педагогічний фах, і було відкрито 6 травня 1915 року такі курси у приміщенні Імператорської Олександрівської (колишньої Першої) чоловічої гімназії на бульварі Бібіковському (нині Тараса Шевче-

нка), 14, де чоловіки мали гуртожиток, а жінки у приміщенні Ольгинської (колишньої Міністерської) жіночої гімназії на вулиці Терещенківській, 4. Усім їм необхідні навчальні посібники і керівництвом було надано безкоштовно. При курсах існувала школа для викладання у ній російської мови й арифметики.

280. ФРЕБЕЛІВСЬКІ ЄВРЕЙСЬКІ ЖІНОЧІ КУРСИ

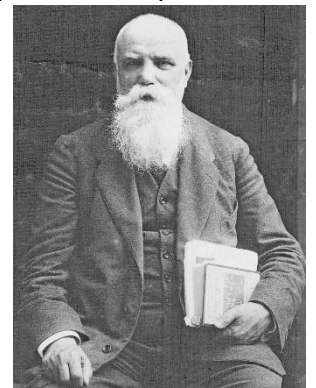
Заснувало шеститижневі курси Товариство охорони здоров'я єврейського населення. Заняття на них із питань дошкільної освіти розпочалися 17 квітня 1917 року в 13-й аудиторії університету св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка).

КЛАСИ

281. ВЕЧІРНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ КЛАСИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ

Робочий люд Києва мав наприкінці XIX століття досить непривабливий вигляд. Багато з них були або зовсім неграмотними, або ж уміли читати, але не вміли писати і навпаки. Свій вільний від роботи час вони проводили в азартних іграх, пиятиках, з'ясовуванні стосунків між собою, що нерідко супроводжувалися Кривавими бійками тощо. Громадськість міста за всім цим спостерігала і зрештою дійшла висновку про необхідність здійснення серед таких робочих виховної роботи Шляхом залучення їх до навчання у вечірніх класах. Ініціатором заснування таких класів виступив інспектор народних училищ **Т. Г. Лубенець**. Його підтримали місцеві Комітет опікунства про народну тверезість та громадське управління, які виділили з цієї метою по 1 тисячі рублів.

Уже в жовтні 1899 року безплатні вечірні класи для дорослих розпочали працювати при 7 міських приходських училищах. До них, змішаних або чисто жіночих, приймали усіх бажаючих у віці від 14 до 47 років. 33 вчителі, 7 законовчителів і 7 майстрів рукоділля, які відповідали особливим вимогам, викладали їм 19 чоловічих і жіночих предметів, зокрема, закон Божий, російську мову, арифметику, рукоділля та інші, а геть неписьменних навчали елементарної грамоти. Із 705 слухачів у класах переважали робітники київських заводів і фабрик та прислуга. Більш акуратними і відповідальними виявилися чоловіки, а жінки відвідували заняття для власної розваги. Помилковим вважалося рішення не допускати на курси тих осіб, що закінчили міські приходські училища. Скільки часу існували такі класи - з'ясувати не вдалося.

Лубенець Тимофій Григорович

Значно вищі за своїм рівнем вечірні класи для дорослих за програмою урядових чоловічих і жіночих гімназій було відкрито 1917 року при Єврейській чоловічій гімназії А. М. Козаринського в будинку В. Г. Іозефі на вулиці Кузнечній (нині Горького), 48. 1917 року згаданий вище Комітет опікунства про народну тверезість відкрив із 15 вересня безплатні вечірні класи для дорослих обох статей за програмами одно- і двокласних училищ при міських училищах на вулицях Святославській (нині Чапаєва), 15, Жиланській, 36 і Дорогожицькій (нині Мельникова), а також на Звірніці.

282. ВЕЧІРНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ КЛАСИ ДЛЯ РОБІТНИКІВ ЗАВОДУ "АРСЕНАЛ"

Засновані 1900 року, вони були одними з перших навчальних закладів такого типу в Києві.

УНІВЕРСИТЕТИ

283. УНІВЕРСИТЕТ СЯТОГО ВОЛОДИМИРА

Після ліквідації 1819 року Києво-Могилянської академії і заснування на її базі Київської духовної академії місцева молодь була позбавлена можливості отримувати вищу світську освіту. Ситуацію змінив на краще імператор Микола I, який здійснив ряд заходів із метою послаблення в Україні польського впливу та її інтенсивної русифікації. Зокрема, він наказав закрити ліцей у місті Кременці, натомість 8 листопада 1833 року підписав указ про заснування університету в Києві. Останній призначався для задоволення потреб у вищій освіті юнацтва переважно Київської, Волинської і Подільської губерній.

За пропозицією графа С. С. Уварова новому навчальному закладу було надано ім'я першого просвітителя України-Руси, святого рівноапостольного князя Володимира. Його утримання передбачалося здійснювати за рахунок значної суми грошей, що їх пожертвувало дворянство згаданих вище губерній на вищі училища, виручки від продажу споруд Кременецького ліцею, капіталу, який подарував з цієї нагоди дійсний статський радник **П. Г. Демидов** та інших джерел.

По затвердженню 25 грудня 1833 року статуту і штатів відбулося урочисте відкриття Київського університету, яке сталося 15 липня 1834 року. Перший розклад лекцій у ньому набув чинності 28 серпня 1834 року, а на початку вересня розпочалися й заняття в найманому триповерховому будинку генерала **М. Є. Бегічева** на тодішній Бегічевській (нині Інститутська) вулиці. Його перші факультети - філософський, математичний і юридичний, до яких 1841 року долучився медичний, створений замість закритої у Вільно медико-хірургічної академії.

У згаданому вище приміщенні університет працював тимчасово. Місце для спорудження власного

будинку Микола I визначив спочатку на Бульварному шосе (нині бульвар Тараса Шевченка), де височить сьогодні Володимирський собор, зати́м на вулиці Володимирській, де пі́зніше поста́ла будівля пансіону Левашової (нині Президія НАН України), а остаточно - на тій самій Володимирській вулиці, але ближче до Паньківської слободи. 1835 року відбувся прести́жний конкурс на кра́ший проєкт університетської споруди, в якому перемо́гу здобув архітектор із Петербурга **В. І. Беретті**.

Київський університет

31 липня 1837 року відбулася урочиста церемонія закладення велетенської споруди у класичному стилі. У її фундамент лягла платинова медаль, на одному боці якої містилося Всевидяче Око з написом: "Во свете твоём узрим свет", а на іншому - поясний портрет Миколи I. 1842 року будівництво головного корпусу університету було завершено і обійшлося воно державній скарбниці в 3 мільйони 859 тисяч 475 рублів замість первісно визначених 8 мільйонів рублів. На запит Київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова, якого кольору мають бути стіни університету, імператор 15 серпня 1842 року вказав на Зимовий палац у Петербурзі. Почалися уточнення. На звернення будівельного комітету по зведенню університету від 7 вересня 1843 року Департамент народної освіти надіслав до Києва зразок фарби під колір дикого каменю. Невдовзі з цього питання до В. І. Беретті звернувся попечитель Київського навчального округу і отримав від нього таку відповідь: "Університетські будівлі... пофарбовані під колір зразка, надісланого із Департаменту народної освіти". Але набула поширення ще й така думка, що пофарбовані в червоний і чорний кольори його стіни відповідають кольоровій гамі стрічки ордена св. Володимира. Над аттиком будівлі мала бути алегорична скульптурна група, затверджена Миколою I.

М. О. Максимович

Першим посаду ректора університету обіймав до грудня 1835 року український вчений-природознавець, історик, філолог, фольклорист і етнограф **М. О. Максимович**. У 1845-1847 роках в університетській Археологічній комісії працював художником **Т. Г. Шевченко**, отримуючи по 12,5 рублів щомісячної платні.

Кількість вихованців в університеті невпинно зростала. Якщо 1886 року, наприклад, їх нараховувалося лише 1832 особи, то 1914 року - вже 4875. Змінювався і їхній склад за національною ознакою. 1855 року переважали поляки, за ними слідували українці, євреї і росіяни. Відповідно переважала в спілкуванні між ними польська мова. А ось 1902 року ситуація виглядала дещо іншою. Із загальної кількості 2450 студентів належали до православ'я - 1674, католицизму - 407, іудаїзму - 281, лютеранства - 54, вірмено-григоріанської віри - 30 і до караїмської - 5.

Духовні потреби студентів-католиків задовольняла римсько-католицька каплиця, яка існувала в університеті упродовж 1836-1865 років. Дещо пізніше, а саме 1842 року було влаштовано також і православну домову церкву в ім'я св. князя Володимира. 1859 року стали функціонувати студентська бібліотека і недільна школа для дорослих, засновані з метою боротьби з ополячуванням місцевого населення. 1867 року з'явився Мінц-кабінет, що став попередником музею старожитностей, який було за-

снано в університеті у 1890-х роках.

Життя студентів не обмежувалося лише заняттями в університетських аудиторіях. Так, 1864 року, наприклад, вони поставили в міському театрі п'єси "Сватання на Гончарівці" Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, "Тяжбу" М. В. Гоголя та інші. 1889 року організувався під орудою Черняхівського студентський оркестр, а 1890 року під керівництвом Калішевського - студентський хор, який через деякий час досяг значного виконавського рівня і поступався лише хору Києво-Печерської лаври.

Постійно покращувалися умови для плідного навчання студентів і творчої роботи викладачів. 1867 року було перебудовано для потреб фізіологічної та медико-хімічної лабораторій південний флігель, споруджено окремі корпуси 1873 року - для хімічної лабораторії і наступного року - для лабораторії загальної патології і гістології при анатомічному театрі тощо. Коли 1876 року університет відвідав бразильський імператор Педро II, він міг побачити багату бібліотеку, 4 факультетські клініки, анатомічний театр, 2 обсерваторії, 19 кабінетів із лабораторіями, друкарню, центральний архів для зберігання давніх актів та поспілкуватися з членами кількох наукових товариств. Як стверджували знавці, київський університет тих часів не поступався знаменитій Сорбонні, а в дечому навіть і перевершував її. Щоправда, такі новинки тогочасної техніки, як електричні дзвінки в аудиторіях від центрального пульта та електричне освітлення від міської електростанції з'явилися в ньому лише відповідно у 1893 та 1894 роках.

Ось чому за честь для себе бути зарахованими у почесні члени цього закладу вважали будівельник першого залізничного мосту через Дніпро в Києві полковник **А. Є. Струве** (1870 рік), письменник **І. С. Тургенєв** (1879 рік), заслужений професор **М. Х. Бунге** (1880 рік), митрополит Київський **Флавіан** (1914 рік) і Головнокомандувач Південно-Західним фронтом генерал-ад'ютант **М. І. Іванов** (1914 рік).

Але все це зовсім не говорить про цілковито безхмарне існування університету. Досить часто траплялися в його житті усілякі прикросі. 8 лютого 1867 року, наприклад, у дворовому колодязі втопився 22-річний студент Яків Бордзилевський. 1877 року на ручці парадних дверей цього закладу повісилася невідома жінка. 5 квітня 1878 року при вході до його головного корпусу замаху на своє життя від студента 1-го курсу медичного факультету зазнав ректор **О. П. Матвєєв**. Від удару кастетом у скроню він втратив свідомість і впав.

Присутні при цьому студенти в кількості біля 20 осіб розбіглися. Невдовзі ректор прийшов до тями і самотужки добрався до професорської, де йому надали першу медичну допомогу. Він одужав, але 9 вересня 1878 року звільнився з посади ректора. 1907 року сталася пожежа у двох квартирах на 4-му поверсі. 1908 року, 18 лютого, на 3-му поверсі біля церкви пролунав потужний вибух. На щастя, ніхто не постраждав, лише шибки у вікнах та дверях повилітали. Цей вибух сприйняли як акт помсти за звільнення 800 студентів, які брали участь у безпорядках. Останні являли собою відгомін російської революції 1905-1907 років, коли навчальний заклад перебував у вирі її подій. Упродовж двох тижнів жовтня 1905 року в ньому не проводилися заняття. Саме тоді було знято заборону з вивчення у ньому української мови, літератури і фольклору.

Напередодні Першої світової війни в університеті діяла партія академічного порядку студентів, а при ній - спортгурток. Став більш жорстким пропускний режим - сторонні відвідувачі потрапляли до нього лише через професорський вхід.

Війна не обійшла стороною цей навчальний заклад. На початку 1915 року в його технічній лабораторії здійснювали очищення хлороформу, що використовувався при наркозах. У жовтні університет було евакуйовано до Саратова, а його приміщення мали зайняти студенти Варшавського університету. У дворі з'явилася казарма городових. Щоправда, наприкінці наступного навчального (1916 року) київські студенти повернулися із Саратова до свого дому на вул. Володимирській, 60.

Лютнева 1917 року революція викликала до життя студентський блок "Перемога і воля", який ставив собі за мету боротьбу із пропагандою гасла "Геть війну". А ректор, декани і секретарі факультетів заявили про свою відставку. Проте рада студентських старост і рада молодих викладачів закликали ректора **М. М. Цитовича** залишитися на своїй посаді. Останній так і зробив.

Тим часом міністр народної освіти звернувся на початку червня до Тимчасового уряду із законодавчою ініціативою про заснування в київському університеті кафедр українознавства, а саме на історико-філологічному факультеті - окремих кафедр української мови, української літератури та історії України і на юридичному факультеті - кафедри історії західно-руського права. Вже через 2 тижні на першому із них розпочалися в цьому напрямку певні зрушення.

Одночасно попечитель Київського навчального округу М. П. Василенко порушив перед міністром народної освіти клопотання про відкриття в університеті паралельних курсів українською мовою. Його запевнили, що найближчим часом він може сподіватися на позитивний результат. Проти "насиленницької українізації Південної Росії" публічно виступили в липні 1917 року декан юридичного факультету університету професор Є. В. Спекторський, а в серпні - доктор медицини професор В. П. Образцов.

Перервані заняття невдовзі відновилися. З метою спостереження за університетським життям було

створено комітет у складі 12 осіб, до якого увійшли 4 професори, 4 викладачі, 4 студенти і по одному представнику від кожного факультету. А спостерігати було за чим. У великій 14-й аудиторії раптом відбувся мітинг місцевої прислуги, на якому вони прийняли ухвалу працювати у робочі дні - до 6-ої години вечора, у святкові дні - до 4-ої, а за понаднормову роботу наймачі повинні оплачувати окремо.

Багато студентів служили в міліції, якої в університетському корпусі вистачало. 12-ту аудиторію займала тоді українська міліція, а 13-ту аудиторію - єврейська та інші міліції. У так званій круглій шклянній кімнаті, де раніше містилося відділення канцелярії, працювали міліцейські штаб і буфет.

По закінченні літніх канікул відбувся новий набір до університету. Прохання про зарахування надіслали понад 2200 осіб, із них більше 1000 - на медичний факультет. Довелося влаштовувати конкурс атестатів. Одночасно на підставі нового закону Тимчасового уряду про автономізацію київського університету його ректор М. М. Цитович зажадав від "більшовиків" звільнення ними однієї із аудиторій, яку вони використовували з перших днів революції, як клубне приміщення. А через місяць він та проректор В. В. Карпеко подали заяви про свою відставку, які й було задоволено. Події продовжували стрімко змінюватися. 15 жовтня 1917 року в університеті було засновано історико-літературне Товариство з метою вивчення історії мови, літератури й народної словесності. Наприкінці 1917 року генеральний секретар Центральної Ради з освіти **І. М. Стешенко** заявив, що університет утримується українським коштом і він має стати українським. На початку 1918 року його приміщення зайняли українські військові частини. Заняття в ньому припинилися, в коридорах вартували караули, проте вхід до нього залишався вільним. Так тривало кілька днів (до 9 січня).

23 серпня 1919 року в домовій університетській Володимирській церкві відбулася панахида по професорах **Г. Д. Флоринському** і **П. Я. Армашевському**, розстріляних попередньою більшовицькою владою. Ректором навчально-закладу знову став професор Є. В. Спекторський, якого та влада усунула і призначила на його місце "товаришів" Міцкуна і Фінкельштейна. Життя в ньому завирувало з новою силою. Товариства Нестора-літописця та Історико-літературне виступили із спільною ініціативою щодо заснування музею війни й революції. А професори й викладачі зобов'язалися відрахувати 10 % від своєї заробітної платні на користь Добровольчої Армії. Остання відкрила в університеті свій агітаційно-освітній відділ із метою сприяння заснуванню в закладі нових кафедр, а саме слов'янської філології, педагогіки та агрономії. Одночасно цей відділ заявив, що український університет може розраховувати лише на кілька аудиторій, а взагалі київський університет має бути російським. Після такої заяви до Ростова, де перебувала ставка А. І. Денікіна, вирушила делегація на чолі з професором Павлуцьким, яка домагалася від нього надання українському університетові прав вищого навчального закладу. Членам делегації було запропоновано порушити з цього приводу клопотання з урахуванням діючих на той час законів.

За радянської влади університет зазнав значної реорганізації. Із 1920 року функціонували створені на його базі Київський медичний інститут та Інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова. 1933 року університет було поновлено у складі 6 факультетів, до яких пізніше долучилися ще 2 факультети. У такому стані він і прибрав для себе 1939 року ім'я Тараса Шевченка.

За радянської влади університет зазнав значної реорганізації. Із 1920 року функціонували створені на його базі Київський медичний інститут та Інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова. 1933 року університет було поновлено у складі 6 факультетів, до яких пізніше долучилися ще 2 факультети. У такому стані він і прибрав для себе 1939 року ім'я Тараса Шевченка.

Під час Великої Вітчизняної війни Київський і Харківський університети стали одним об'єднаним Українським університетом, який евакуювали до міста Кзил-Орда Казахської РСР. Німецько-фашистські окупанти завдали спорудам Київського університету великих руйнувань. Не дивлячись на це, 1944 року в його уцілілих аудиторіях знову з'явилися студенти. Через 40 років їхня кількість наблизилася до 20 тисяч, і навчалися вони на 17 факультетах.

Сьогодні в цьому знаному далеко за межами України навчальному закладі, якому указом Президента України від 21 квітня 1994р. надано статус Національного, здійснюється ступенева підготовка фахівців із понад 60 спеціальностей. Історія Київського університету пов'язана з іменами багатьох відомих вітчизняних діячів науки й культури. Окремим із них на фасадах його будівель встановлені меморіальні дошки.

УНІВЕРСИТЕТСКА СТУДЕНТСКА ІДАЛЬНЯ

Очевидно, за всіх часів романтизм студентського життя для багатьох з тих, хто наважився опанувати вищі науки, тісно переплітався з крайніми злиднями, яких вони зазнавали, і для подолання яких їм доводилося вдаватися після лекцій в аудиторіях до різних видів фізичної та розумової праці. Переживала такі труднощі до певного часу і частина студентів Київського університету св. Володимира (нині університет імені Тараса Шевченка). Якщо загальна їх кількість у ньому 1872 року, наприклад, становила близько 1000 чоловік, то цілих 60 відсотків з них вважалися бідними, тобто такими, кому своїх

грошей не вистачало на покриття навіть найнеобхідніших життєвих витрат. А вони, з розрахунку на один місяць, мали тоді такий вигляд: квартира і стіл - по 6 рублів, булки, чай і цукор - 4 рублі, одяг - 5,5 рублів, лазня та прання білизни - 2 рублі, книги - 30 рублів на рік і плата за навчання 60 рублів на рік. Постійний дефіцит коштів в особистому бюджеті такі студенти покривали почасти стипендіями та допомогою від університету, на що останній витрачав загалом 20 тисяч рублів на рік, почасти - заробітками від уроків і приватних занять, і, нарешті, боргами, які вони зобов'язані були повернути тому ж університету після закінчення свого навчання.

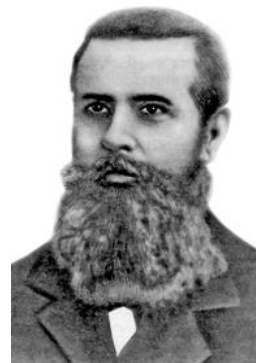
До такого злиденного становища студентів не міг залишатися байдужим професор університету (згодом - видатний державний діяч царської Росії), нащадок одного з перших київських аптекарів, німець за походженням **Микола Християнович Бунге**. Упродовж усього свого тривалого життя він залишався переконаним філантропом і найщирішим покровителем студентської молоді. Не маючи власних дітей, він прагнув бути справжнім батьком для всіх знедолених вихованців цього престижного вищого навчального закладу міста. А останні відповідали йому взаємною любов'ю і постійно пам'ятали його заповіти: "для виховання студентів замало повчань, втискань і кари закону; необхідно не тільки словом, але й ділом розвинути в студентів переконання, що й університет, і у суспільство дбають про їхнє благо, про те, щоб з них вийшли добре підготовлені й корисні діячі".

М. Х. Бунге

Прагнення забезпечити бідних студентів пристойним існуванням та **звільнити їх від** необхідності витрачати свій час на сторонні заняття, М. Х. Бунге вважав за необхідне збільшити суму грошової допомоги їм на 120 тисяч рублів і довести її, таким чином, до 140 тисяч рублів на рік. Шлях до реалізації цього задуму він вбачав у створенні спеціального Товариства допомоги таким студентам, діяльність якого полягала б у видачі їм безпроцентних позик, повернення яких було б, у свою чергу, джерелом поступового зростання його коштів на користь студентів, які вступатимуть до університету.

Чималими зусиллями М. Х. Бунге таке товариство 1872 року було засновано. Для всебічного забезпечення успіху до його складу були залучені вищі представники місцевої влади - Київський генерал-губернатор, попечитель Київського навчального округу, міський голова, а також ректор університету. Бідні студенти дістали можливість одержувати від нового товариства субсидії в розмірі від 5 до 6 тисяч рублів на рік. Але розкошували вони лише до кінця 1880-х років, коли їхнє становище різко погіршилося через настання загальної дорожнечі, і їм знову довелося заощаджувати гроші, насамперед, на своєму харчуванні. Тому зростала серед них кількість осіб, змушених обмежитись тільки половиною порції низької, як правило, якості їжі, що її купували вони у відносно дешевих студентських їдальнях, які утримували приватні особи. За своєю сумною популярністю першість міцно утримувала їдальня під назвою "Агашка", що була на Великій Підвальній (нині Ярославів вал), вулиці, як неминучий наслідок цього зростала й кількість випадків захворювання студентів на шлункові катари, малокрів'я та інші недуги. На сторінках преси з'явилися повідомлення про три випадки смерті студентів - двох самогубств, і однієї природної причиною яких було **голодування**.

А. В. Ходін

У таких екстремальних умовах товариство допомоги бідним студентам продовжувало подавати посильну допомогу тим з них, хто в цьому мав особливу потребу. Помітне пожвавлення в його діяльність внесли професор університету **А. В. Ходін** та дружина попечителя Київського навчального округу **А. С. Вельямінова-Зернова**, які своєю активною участю сприяли різкому збільшенню його коштів. Але страшний голод, що був у Самарі взимку 1898 року, зайвий раз нагадав собою про бідування студентів та прискорив винесення на порядок денний питання про заснування в університеті власної студентської їдальні, де їжа для них була б дешевою і корисною.

Навесні того ж 1898 року з ініціативи професорів університету **І. О. Сікорського** (батька майбутнього знаменитого авіаконструктора І.І. Сікорського) та **К. П. Яснопольського** серед інших його професорів було організовано збір пожертв. До одержаної суми грошей у розмірі 2300 рублів були додані ще 5000 рублів з тих коштів, які щороку витрачало товариство на закупівлю в приватних їдальнях обідніх талонів для роздачі їх безплатно бідним студентам. Щоб прискорити вирішення цього злободенного питання, при товаристві, головою якого був І. О. Сікорський, що змінив на цій посаді професора Е. В. Функе, була створена спеціальна комісія, до складу якої увійшли В. М. Черняхівська, професори Орлов, Садовень і Мокієвський. Першим питанням, яким вона опікувалась, був пошук придатного для нової їдальні приміщення.

Після ретельно проведених пошуків свій вибір комісія спинила на новому п'ятиповерховому будинку Альошина, розташованому на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 36. За оренду

плату в розмірі 2700 рублів на рік у ньому було найнято приміщення на першому поверсі, що складалося з трьох великих кімнат-магазинів, вікнами на вулицю, та чотирьох менших кімнат, що виходили вікнами на подвір'я, та приміщення в підвалі. Кухня, розрахована на приготування упродовж дня більше 700 обідів, розташовувалась у двох кімнатах, а власне їдальня, в якій студенти обідали від першої до п'ятої години дня - в інших. 10 жовтня 1899 року вона видала свої перші 200 обідів.

Один обід з двох страв коштував 25 копійок, а напівобід першої страви без м'яса та половини порції другої страви - 18 копійок. За третю страву студенти доплачували по 5 копійок, за додатковий чай або каву - відповідно по 3 чи 5 копійок. До послуг тих, хто цікавився останніми новинами, на окремому столику лежали кілька комплектів свіжих місцевих і центральних газет. З метою якісного обслуговування відвідувачів тут було застосовано новинку - серветки з хімічно чистого паперу, придатні тільки для разового використання, які купувалися за ціною 2 рублів за кожну тисячу штук. Але від самого початку роботи їдальні її персонал почав відчувати багато незручностей і труднощів в організації харчування студентів через те, що найняте приміщення мало відповідало своєму призначенню. Вихід із цього вкрай складного становища керівники товариства знайшли у терміновому спорудженні власного для неї будинку. Маючи недостатній для втілення в життя цієї ідеї запасний у капітал у сумі 11 тисяч рублів, вони розраховували на допомогу місцевих благодійників - і не помилилися. Першим із них відгукнувся митрополит Київський **Іоанікій**, який пожертвував із своїх особистих коштів 3 тисячі рублів, за ним - **І. О. Сікорський** і **Є. М. Терещенко**, які виділили по 5 тисяч рублів кожен, Київське міське управління, що надало 6 тисяч карбованців, та інші, а Міністерство народної освіти асигнувало з цієї метою 20 тисяч рублів.

Студент КПІ Ігор Сікорський

Діставши таку сильну фінансову підтримку, товариство за 32 тисячі рублів придбало у домовласника **Йосипа Сетгофера** його дуже зручну садибу, розташовану поблизу університету, на вулиці Гімназичній (нині Леонтовича). Невеликий двоповерховий будинок на сім кімнат з кухнею, розташований на її території, було зламано, і на його місці відома київська будівельна контора Л. Б. Гінзбурга за 37 тисяч рублів спорудила 1903 року за проектом університетського архітектора **Ф. Ф. Ессена** зручний і красивий триповерховий будинок для студентської їдальні.

Приміщення його першого поверху призначалися під квартири для службовців, шинельну (поруч зі сходами) та канцелярію. Весь другий поверх будинку займала проста, але зі смаком опоряджена, з великими вікнами столова зала, розрахована на 204 відвідувачів одночасно. Додаткове електроосвітлення її забезпечувалося трьома великими люстрами та численними бра. Кухня з величезною плитою та трьома казанами, що працювали від пари, розташовувалася на третьому поверсі, а система опалення та вентиляції, виконана конторою Л. М. Городецького, разом із коморами - в підвалі. Незначна за своїми розмірами садиба була використана архітектором винятково раціонально, а невеличке подвір'я покривало собою погреби та льодівню для зберігання продуктів, зроблену за найновішою системою. Загальна вартість будівництва, з урахуванням витрат на придбання садиби, становила 90 тисяч рублів.

18 вересня 1903 року відбулася урочиста церемонія освячення Київським митрополитом Флавіаном приміщень їдальні. Режим її роботи був визначений у 5 змін, тобто, упродовж дня понад тисячу бідних студентів університету дістали можливість недорого і смачно пообідати. Один такий обід із двох страв коштував кожному з них 25 копійок, а половина його - у 17 копійок. При формуванні штату обслуговуючого персоналу товариство здійснило своєрідний акт "зустрічної" добрودійності - працівниками, крім значної кількості дорослих, були прийняті і 10 вихованців одного з київських дитячих притулків. Цей крок дістав схвальну оцінку як з боку громадськості міста, так і з боку учасників Другого Всеросійського з'їзду психіатрів, що відбувався в Києві 1905 року. Їхнє харчування було організовано тут з ініціативи голови товариства, професора І. О. Сікорського.

Через якихось 10 років після початку своєї роботи ця їдальня вже перестала задовольняти зріслі потреби університету в організації харчування своїх студентів. Тому 1914 року те саме товариство порушило питання про необхідність будівництва нового приміщення для їдальні, місце для якого було визначене на вулиці Святославській (нині Чапаєва). Проте події Першої світової війни перешкодили здійсненню цього задуму. А в приміщеннях їдальні тимчасово влаштувалася нова установа - місцевий комітет допомоги російським військовополоненим.

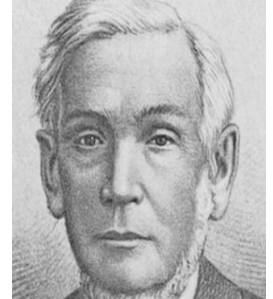
До останнього часу в добре збереженому будинку колишньої студентської їдальні на вулиці Леонтовича, 3 функціонувала звичайна їдальня міського громадського харчування. А з 1992 року тут розмістилось українсько-угорське спільне підприємство "Будапешт".

УНІВЕРСИТЕТСЬКІ КЛІНІКИ

Серед перших факультетів університету святого Володимира значиться і медичний, заснований 1841

року замість закритої дещо раніше Віленської медико-хірургічної академії. Майно останньої, до речі, стало матеріальною базою, створених при ньому навчально-допоміжних закладів, а саме різних аудиторій, лабораторій, кабінетів тощо. Усі вони, разом зі своїм факультетом, містилися спочатку у тісних найманих будинках на Печерську, а 1842 року були переведені у приміщення, відведені для них у щойно збудованому тоді за проектом архітектора **В. І. Беретті** головному корпусі університету (нині його так званий "червоний" корпус на вулиці Володимирській, 60).

Перший декан медичного факультету, відомий київський хірург і офтальмолог **В. О. Караваєв** чудово розумів, що для досягнення його вихованцями високого фахового рівня одних лекцій і підручників замало, а потрібні ще й нормальні умови для закріплення набутих ними під час навчання знань на живому матеріалі. Такі умови могли мати місце тільки у стінах клінічного шпиталю на території міської лікарні, як це вже було тоді здійснено для медико-хірургічної академії у Петербурзі та університету у Москві. Але місцевому університетові вирішення такого непростого питання виявилось не під силу, і він змушений був задовольнятися лише факультетськими клініками. Першими з них були терапевтична і хірургічна на 15 ліжок кожна та акушерська на 8 ліжок, відкриття яких, за наполяганням згаданого вище В. О. Караваєва, відбулося 1844 року на нижньому поверсі північної частини його головного корпусу, план приміщень якого не передбачав розміщення у них закладів такого профілю. Саме тому всі вони мали надзвичайно жалюгідний вигляд: без ванних кімнат, спеціальної аудиторії для лекцій та без значної кількості найнеобхіднішого медичного обладнання, з холодними коридорами і такими тісними палатами, що біля ліжок у них часто не знаходилося місця для всіх бажаючих із 4-го та 5-го курсів цього факультету.

В.О.Караваєв

З метою хоч чимось зарадити справі керівництво університету виклопотало в імператора дозвіл на відкриття 1849 року при київському військовому шпиталі на Печерську, спеціально для занять у них студентів 5-го курсу медичного факультету, тимчасових терапевтичної та хірургічної клінік. Вони розміщувалися спочатку в непристосованій для цього казематній споруді, через що мали безліч недоліків, а з 1883 року - у спеціально збудованих для них бараках. Але відсутність у цьому шпиталі хворих жіночої статі, що негативно впливало на якість клінічних занять, та значна віддаленість його від університету у поєднанні із бездоріжжям спричиняли масове невідвідування цих занять тими, для кого вони призначалися.

Такий ненормальний стан речей відносно своїх клінік керівництво факультету усвідомлювало із самого початку їхнього існування і тому упродовж більше 20-ти років не переставало турбувати Міністерство народної освіти своїми пропозиціями щодо заснування окремого від університету клінічного інституту у поєднанні з майбутньою міською лікарнею, гостру потребу в якій місто відчувало вже тривалий час. Але за відсутності потрібних коштів вирішення цього питання все відкладалося попри те, що в усьому світі не було вже жодного на той час університету, окрім київського, який не мав би свого клінічного шпиталю. Якось надія на усмішку фортуни з'явилася була 1859 року, коли до міста завітав з метою проведення ревізії діяльності Київського навчального округу сам міністр народної освіти. Він мав нагоду особисто пересвідчитися у неспроможності факультетських клінік у тому стані, в якому вони тоді перебували, виконувати покладені на них практичні функції. Через міністра про це стало відомо також і імператорові, який рішуче висловився за необхідність змінити ситуацію з ними на краще. У відповідь університетські клініцисти, при активному сприянні Київського генерал-губернатора та попечителя Київського навчального округу, негайно склали проект міської лікарні з університетськими (на 250 ліжок) клініками при ній. Її мали будувати неподалік університету в кварталі, обмеженому сучасними вулицями Леонтовича, Богдана Хмельницького, Михайла Коцюбинського та бульваром Тараса Шевченка. Але й цього разу через все ту ж відсутність потрібних коштів здійснитися наміченим планам не судилося.

Ця чергова невдача спонукала керівництво медичного факультету з метою поліпшення умов існування своїх клінік вдаватися до максимального використання внутрішніх резервів. Так, 1865 року, зокрема, за рахунок корисної площі квартир ректора університету та клінічної акушерки, а також колишньої студентської лікарні кількість ліжок у кожній з них було збільшено до 25, а через чотири роки, із залученням спеціальних університетських коштів, спромоглися відкрити ще й спеціальну клініку на 10 ліжок для хворих на зір. Але навіть такі вагомі, як на перший погляд, покращення не могли суттєво вплинути на їхній загальний неблагополучний стан, який кожної миті міг обернутися спалахом будь-якої заразної хвороби із сумними наслідками для студентів і викладацького персоналу всього навчального закладу. Через це і не вилучалося ніколи з порядку денного питання про якнайшвидше виведення клінік за межі університету і з військового шпиталю та про нагальну необхідність відкриття ще однієї факультетської клініки, а саме нервових і душевних хвороб.

Сприятливі умови для вирішення цих пекучих для університету проблем знову з'явилися 1874 року, коли Міністерство народної освіти домовилося із Міністерством фінансів про виділення 150 тисяч рублів, достатніх для спорудження на кращій ділянці території Олександрійської лікарні (нині Міська центральна клінічна лікарня, колишня Жовтнева), яка тільки-но починала тоді забудовуватися, клінічного шпиталю на 100 ліжок. Але вже вкотре така корисна для всього Києва справа так і не зрушила з місця через те, що Міська дума дотримувалась у цьому питанні протилежного погляду і тому не була зацікавлена в його вирішенні саме за цим варіантом. Щоправда, дещо пізніше місто за особливою домовленістю із університетом все ж визнало за необхідне на свої кошти збудувати тут і утримувати на пристойному рівні такі нові факультетські клініки, як лікувально-діагностичну на 35 ліжок, нервових хвороб теж на 35 ліжок та дитячих хвороб на 44 ліжка.

Не залишилися назавжди обділеними долею також і вже існуючі клініки університету. Уже 7 червня 1885 року на території його ботанічного саду було здійснено закладення чималої, з центральним виступом двоповерхової будівлі для двох із них, а саме акушерсько-гінекологічної та для хворих на зір. За її спорудженням спостерігали військові інженери **Афанасьєв** і **Лільє**, які при цьому припустилися кількох грубих помилок. Одна із них полягала в тому, що фундамент будинку виконали не цілком із цегли – «зазінняка» як того вимагали умови цієї місцевості, і сам проект, а наполовину із звичайних цегли, що змусило особливу комісію у складі Ніколаєва, Гешвельда та Іконникова наполягати перед виконавцем робіт Крутояровим на його перекладанні. Інший їхній прорахунок призвів до того, що центральний виступ споруджуваного будинку на 1,5 аршина виступав за червону лінію бульвару, зменшуючи тим самим на стільки ж ширину його тротуару. Шляхом переміщення його фундаменту на місце, визначене тим же проектом, вдалося позбутися і цієї прикрої недоречності.

Попри ці та інші негаразди, того ж 1885 року нова споруда, яка мала досить привабливий вигляд, особливо з боку ботанічного саду, прикрасила собою цю частину Бібіковського (нині Тараса Шевченка) бульвару. Відразу ж кількість ліжок в акушерсько-гінекологічній клініці збільшилася до 40, але потреба в них все зростала і тому вже 1893 року на кошти частково Міністерства народної освіти і частково університету було здійснено надбудову над її павільйоном другого поверху. Довічне і безплатне для пацієнтів утримання 10-ти додаткових ліжок, що тут були розміщені, забезпечувалося капіталом у розмірі 50 тисяч рублів, який пожертвували сини померлих барона **Р. В. Штейнгеля** і баронеси **М. Ф. Штейнгель**. З метою увічнення їх пам'яті було присвоєно цьому новому відділенню, урочисто освяченому 7 листопада 1893 року, їхні імена та встановлено у ньому їхні бюсти. Тут же отримали просторі приміщення для себе також і щойно відкриті тоді амбулаторія та клінічна лабораторія. Це був перший у Києві випадок такого великого пожертвування для потреб університетських.

На цьому роботи з розширення приміщень акушерсько-гінекологічної клініки не припинилися. Наступні з них було виконано 1899 року на кошти в сумі 35 тисяч рублів київського купця **Лаз. І. Бродського** та його дружини **С. С. Бродської**, які вони пожертвували з метою увічнення пам'яті своєї передчасно померлої доньки Віри. За проектом, складеним університетським архітектором **Ф. Ф. Ессеном**, було здійснено прибудови - одноповерхову до східного крила клінічного корпусу, зайнятого акушерською клінікою, двоповерхову до його західного крила, зайнятого гінекологічною клінікою і третю для гідропатологічного відділення. У перших двох із них розміщувалися 6 акушерських ліжок і 4 ліжка для гінекологічних хворих, а також знаходилися кімната для клінічної бібліотеки та квартира для асистента. Відповідне приміщення в одній із цих прибудов прикрашав чудовий портрет покійної Віри Бродської, виконаний пензлем відомого київського живописця **Миколи Пимоненка**. Сьогодні будинок колишньої університетської акушерсько-гінекологічної клініки, що міститься на бульварі Тараса Шевченка, 17, займає Київська міська клінічна лікарня № 8 міста Києва.

Навесні 1886 року було розпочато роботи зі спорудження в північному дворі університету на місці невеликого флігеля двоповерхового будинку також і для терапевтичної й хірургічної клінік його медичного факультету, а вже з 1 вересня 1886 року в них розпочався прийом хворих цих категорій. Певний час справами хірургічної клініки опікувався відомий російський хірург, анатом і педагог М. І. Пирогов, коли він у 1856-1861 роках перебував на посаді попечителя Київського навчального округу і безуспішно домагався від міських властей дозволу на переведення її із приміщення університету до будинку № 64 на вулиці Володимирській, у якому містилися тоді його кабінет і канцелярія. Після смерті вченого його вдова О. А. Пирогова упродовж 14 років поспіль утримувала на свої кошти притулок для тимчасового перебування у ньому, з метою цілковитого одужання, тих хворих, які закінчили своє лікування у цій клініці. Саме цей притулок поклав початок існування відомої свого часу у Києві безплатної лікарні графині С. С. Ігнат'євої, що містилася на вулиці Великій Васильківській, 116 (нині Червоноармійська, 104, будинок лікарні зберігся). Меморіальні дошки, встановлені на фасаді будинку колишніх університетських терапевтичної та хірургічної клінік, що добре зберігся і знаходиться на бульварі Тараса Шевченка, 17, нагадують нам про тих видатних вчених.

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ АНАТОМІЧНИЙ ТЕАТР

Необхідний для практичних занять студентів медичного факультету університету святого Володимира анатомічний театр містився спочатку на вулиці Лютеранській. 1842 року для нього знайшлося місце на першому поверсі щойно спорудженого тоді нового університетського корпусу на нинішній вулиці Володимирській, 60. Труп для цієї своєрідної медичної установи доставляли із сусідньої льодовні. Смород від них поширювався на всі поверхи величезної споруди, через що специфічний заклад незабаром перевели до дерев'яного, на 7 вікон, будинку **Фадєєва** на вулиці Тарасівській, де він залишався до 1847 року, а затим - до будинку архітектора **О. В. Беретті** на вулиці Володимирській.

Таке блукання анатомічного театру в центральній частині міста довго продовжуватися, звісна річ, не могло. Саме в той час університетські клініцисти при дійовому сприянні місцевого генерал-губернатора та попечителя Київського навчального округу склали, за повелінням самого імператора, проект великої міської лікарні з університетськими (на 250 ліжок) клініками при ній. Її мали влаштувати у ще незабудованому тоді кварталі, обмеженому сучасними вулицями Леонтовича, Богдана Хмельницького і Михайла Коцюбинського та бульваром Тараса Шевченка. Але через брак потрібних коштів втілити цей грандіозний задум у життя не вдалося. На цій ділянці міської землі постала лише одна красива будівля анатомічного театру з допоміжними приміщеннями. Її було споруджено в класичному стилі за гроші у сумі 120 тисяч рублів, що їх пожертвували дворяни спеціально для влаштування хірургічного інституту. Будівництво здійснювалося упродовж 1851-1853 років за проектом, складеним згаданим вище **О. В. Беретті**.

В урочистостях, пов'язаних із освяченням будинку анатомічного театру, брали участь медичні авторитети чи не всієї Європи, позаяк уже тоді він вважався кращим "не тільки у самій Росії. Значення цього закладу для медичної науки важко переоцінити. Відкриття, зроблені в ньому київськими вченими-професорами **В. О. Бецом, М. А. Тихомировим, Г. М. Мінхом** та іншими прославили наше місто, його університет і вітчизняну медичну науку.

Практичні заняття студентів-медиків університету у новій споруді розпочалися у вересні 1853 року і здійснювалися під керівництвом завідуючих кафедрою анатомії, серед яких перебував і відомий професор **А. Ф. Стефаніс** (помер у лютому 1917 року). Одночасно тут почав діяти також і анатомічний музей, створений за ініціативою професорів Белькевича (засновник анатомічного театру у місті Вільні, нині Вільнюс) і **О. П. Вальтера**. По смерті обох вчена рада університету клопоталася перед попечителем Київського навчального округу про дозвіл на встановлення їх бюстів у відповідних приміщеннях анатомічного театру. Новий музей започаткували унікальні колекції **О. П. Вальтера** "Розвиток різних зародків і зібрання черепів" та (дещо пізніше) професора **В. О. Беца** "Анатомічні й гістологічні препарати мозку". 1886 року його експонати із цікавістю оглянув відомий вчений-етнограф і мандрівник **М. М. Миклуха-Маклай**.

Набір працівників для роботи в анатомічному театрі відбувався не легко. Прості люди погоджувалися неохоче, але якщо вже наймалися, то залишалися тут до кінця днів своїх, поєднуючи виконання повсякденних службових обов'язків із повсякденною пиятикою. Після 3-4 місяців перебування у цьому закладі вони (а також і їхні діти) так звикали до своєї роботи, що переносили людські тіла із трупарні до секційної зали, де їх анатомізували студенти, як дрова. Один із служителів навіть обідав, не змиваючи з рук кров, а за певну винагороду погоджувався з'їсти кусок жиру, взятого від трупа. Білобриса, напівзряча донька іншого служителя гралася людськими кістками, як ляльками. Ставши дорослою, вона вийшла заміж за інваліда-жебрак. Застілля справляли в службовій кімнаті батька, танцювали під гру двох скрипалів і трубача серед неприбраних трупів у секційній залі. Злякані мешканці сусідніх будинків, прокинувшись серед ночі, думали, що то веселяться покійники або ж чорти. А одного разу вони почули в приміщеннях анатомки стрілянину. То професори **В. О. Беца** та **Ф. К. Борнгаупт** демонстрували студентам розривну дію тогочасної зброї на різні предмети, а саме відра, черепи і жерстяні банки як порожні, так і наповнені водою, піском та горохом.

Серед покійників, які потрапляли до анатомічного театру, траплялися й унікальні особистості. Так, 1879 року, наприклад, сюди привезли були для здійснення судово-медичного розтину труп 116-річного старця-юродивого, міщанина Самарської губернії. Упродовж 20 років він босоніж будь-якої пори року мандрував по святих місцях, а останні 5 років мешкав на Подолі в келії, влаштований для нього в одному з приватних будинків. Доглядала його якась жіночка, що прибула до Києва на лікування. При переході Контрактової площі на нещасного зненацька налетів ломовий візник і вдарив його головою в лоб. Потерпілого доставили до поліцейської дільниці, де він незабаром і помер від струсу мозку.

Не були застраховані від нещасних випадків також і студенти-практики. Один із таких, **Холявкін** із Чернігівщини, що навчався на 2-му курсі, **помер** 3 березня 1885 року в університетській клініці від зараження трупним ядом, який потрапив до його організму через рану на пальці, отриману при здійс-

За повідомленням директора анатомічного театру професора В. О. Беца, яке він надіслав на адресу санітарної комісії міста, прийом трупів від поліції для проведення судово-медичної експертизи відбувся під час студентських занять без будь-яких обмежень, проте зберігалися вони лише упродовж холодної пори року - від вересня до квітня. А під час літніх канікул такий прийом міг здійснюватися лише за певних умов, на які міська влада не погоджувалася. Вони віддавали перевагу секційній залі, що функціонувала цілорічно в Олександрівській (нині Міська центральна клінічна на вулиці Мечникова, №1/39).

Залишки трупів підлягали похованню на міському Лук'янівському кладовищі. За кожний похорон університет сплачував спеціально нанятому для цього підрядчику по 4 рублі 50 копійок (2 рублі 50 копійок за гроб і по 1 рублю за копання ями та підводу).

У свою чергу гласний (депутат) міської думи **М. П. Добринін** у своїй заяві, поданій на ім'я міського голови, наголошував на тому, що садибу анатомічного театру можна продати за суму, не меншу від 200 тисяч рублів і за ці гроші спорудити чудовий будинок для нього за межами міста або в садибі Олександрівської лікарні, де залишалось тоді ще багато вільної території.

А смердючість анатомічного театру, наголошував професор, неминучо через виділення трупами мефітичних газів. І нічого страшного в цьому він не вбачав, посилаючись на той факт, що в багатьох великих містах світу анатомічні театри містилися саме в їх центральних частинах. Немовби демонструючи свою правоту і водночас враховуючи постійне перевантаження приміщень театру студентами, університет розпочав 1895 року споруджувати двоповерхову, з великими венеціанськими вікнами прибудову до будівлі лабораторій, що існували при кафедрах гістології і загальної патології (а всього в загальному корпусі анатомічного театру містилося 6 кафедр). Останньою керував професор **В. В. Підвисоцький**, і її 1896 року відвідав принц О. П. Ольденбурзький. Новобудова була розрахована на одночасне перебування в ній кількох сотень слухачів.

Однак ігнорувати цілком думку громадськості університет не міг і влаштував, зрештою, для зберігання трупів дорогі льодовні. Проте смердіння театру не припинилося, і вже 1911 року жителі навколишньої місцевості знову звернулися до міських властей із обґрунтованою скаргою.

Настав, нарешті, той час, коли долею анатомічного театру зацікавилася вища адміністрація. 7 липня 1913 року з'явився на світ Божий закон, що дозволяв продаж його садиби, яка містила в собі 2760

кв. сажнів землі і оцінювалася в 900 тисяч рублів без урахування вартості будівель, що на ній існували. На місці було створено спеціальну комісію із членів правління університету і завдувачів тими навчально-допоміжними закладами, що перебували у цій садибі. Вона вирішила пов'язати її продаж із станом спорудження клінічного містечка, що тоді розпочалося на Батієвій горі і до якого мали переводити усі ці заклади разом із анатомічним театром.

Проте Перша світова війна, що незабаром розпочалася, перешкодила здійсненню цих намірів у повному обсязі. Анатомічний театр було переведено до Олександрійської лікарні лише 1923 року. Сьогодні в його будинку на вулиці Богдана Хмельницького, 37 міститься унікальний, якому немає аналогів у світі, Національний музей історії медицини України.

Анатомічний театр

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ХІМІЧНА ЛАБОРАТОРІЯ

Чи не від самого початку заснування університету його професори читали для всіх бажаючих безплатні лекції по окремих напрямках науки, зокрема, по хімії. На початку 1860-х років гостро постало питання про влаштування нової хімічної лабораторії замість старої, яка вже не відповідала вимогам того часу, позаяк вона містилася в одній кімнаті разом із хімічною аудиторією. Отож Рада університету, бажаючи змінити ситуацію на краще, виділила 1867 року із свого спеціального фонду 35 тисяч рублів та оголосила конкурс на кращий проект будівлі для лабораторії. Із восьми розглянутих кращим було визнано проект, який належав архітекторові **О. Гейнце**.

Урочиста церемонія закладений двоповерхового мурованого будинку в присутності ректора університету та членів його медичного і математичного факультетів відбулася 11 серпня 1869 року на Південному дворі навчального закладу. Практичні заняття студентів у ньому розпочалися 1873 року. Дещо пізніше було здійснено добудову до нього 3-го поверху.

У новій лабораторії продовжувалися регулярні читання безплатних лекцій по хімії, які залюбки відвідувала учнівська молодь. Її приходило завжди так багато, що не залишалося жодного вільного місця. Через відсутність вентиляції і тисняву умови перебування в приміщенні лабораторії ставали все більш нестерпнішими. На порядок денний стало питання його чергового розширення шляхом прибудови з боку обсерваторії нової 4,5-поверхової споруди протяжністю 10,5 сажнів. Її проект склав цивільний інженер **Ф. Ф. Ессен**. На верхньому поверсі було передбачено 2 квартири для лаборантів, на цокольному - службові приміщення і на решті поверхів - 3 великі зали для практичних занять. Грошіма допомогло Міністерство народної освіти, виділивши 113 тисяч рублів. Будівельні роботи виконували працівники відомої київської фірми Л. Б. Гінзбурга. Своїх перших відвідувачів лабораторія прийняла не раніше січня 1904 року.

Неабиякого клопоту завдавала лабораторії Караваєвська трамвайна колія, що пролягала поруч. Вібрація від руху її вагонів впливала на точність показань приладів, які використовувалися студентами на своїх практичних заняттях. Отож правління університету звернулося 22 вересня 1909 року до міської управи з вимогою негайно припинити дію цього виду громадського транспорту, але, схоже, без наслідків.

Сьогодні обидві будівлі колишньої хімічної лабораторії на вулиці Льва Толстого займає хімічний

факультет Національного університету імені Т. Г. Шевченка.

УНІВЕРСИТЕТСЬКА БІБЛІОТЕКА

Славетна скарбниця українського народу - національна бібліотека імені В. І. Вернадського. Віднедавна займає спеціально побудовану для неї на Московській площі Києва 27-поверхову споруду, але її філія №1 продовжує функціонувати в старовинному будинку № 62 на вулиці Володимирській. Цей будинок трохи старіший за саму ЦНБ, а його первісним призначенням було розміщення в ньому власної бібліотеки Київського університету святого Володимира (нині Національний університет імені Тараса Шевченка).

Так в силу історичних обставин склалося, що матеріальною базою для останньої стали бібліотеки ліквідованих царським урядом на початку 1830-х років Волинського ліцею в Кременці, Віленських університету і медично-хірургічної та римсько-католицької академій. 1842 року в щойно спорудженому тоді за проектом архітектора **В. І. Беретті** величезному будинку Київського університету (нині - його головний або червоний корпус на вулиці Володимирській, 60) для її потреб було виділено кілька великих розкішних залів, розташованих на різних його поверхах. Але вони досить інтенсивно заповнювалися, бо кількість книг у бібліотеці зростала безперервно, в середньому на 3-4 тисячі назв щорічно, без урахування випадкових надходжень, як це трапилося, наприклад, 1878 року, коли університетові було передано всю бібліотеку, що складалася із 6-ти тисяч томів, колишнього Бердичівського монастиря босих кармелітів.

Чималі незручності, пов'язані із відсутністю вільних місць, виникли тут вже десь через 50 років, коли кількість книг в бібліотеці досягла 200 тисяч одиниць і їх стало неможливо розташовувати в певному бібліотечному порядку. До того ж з'явилася реальна загроза втрати цього багатства від випадкової пожежі. Ця та інші обставини й спонукали відповідальних осіб ще 1891 року гостро поставити питання про необхідність спорудження для бібліотеки в одному з університетських дворів або ж на території університетського ботанічного саду окремого спеціального приміщення, розрахованого на 300-400 тисяч томів. За приклад вони мали Варшавський університет, який, володіючи бібліотекою із 300 тисяч томів, уже домігся був на той час від царського уряду асигнувань у розмірі 300 тисяч рублів на спорудження для неї окремого будинку. Але далі добрих намірів порушена справа на цей раз так і не пішла, позаяк у казначейства не знайшлося тоді необхідних для цього 250-300 тисяч рублів.

А фонди бібліотеки між тим продовжували невпинно зростати. Тільки одного 1895 року вони поповнилися декількома тисячами томів книг медичного змісту із бібліотеки колишнього професора Київського університету, відомого у місті лікаря Ф. Ф. Мерінга, пожертвованих університетові його нащадками. Тому до цього питання знову повернулися 1903 року у зв'язку з намірами Міністерства народної освіти Росії побудувати у Києві для студентів місцевого університету два гуртожитки на 150 місць кожний, для чого ним були виділені кошти у розмірі 510 тисяч рублів. Позаяк конкретне вирішення цієї справи загальмувалося через відсутність спочатку у військового відомства, а потім і у міських властей бажання піти на деякі поступки щодо виділення для них зручних земельних ділянок, рада університету звернулася до згаданого вище міністерства з проханням дозволити використати ці гроші для будівництва так необхідної для нього бібліотечної споруди. Але ця пропозиція підтримки у міністерських чиновників чомусь не отримала, і вирішення "бібліотечної" проблеми знову довелося відкласти на невизначений час.

Зрештою 1910 року, коли кількість томів у бібліотеці наблизилась до 300 тисяч одиниць і Рада університету в черговий раз звернулася до Міністерства народної освіти із клопотанням про виділення для її потреб особливого кредиту у розмірі 450 тисяч рублів, міністр «соизволил» дати на це свою згоду. Негайно ж за кордон, з метою ознайомлення з існуючими бібліотечними спорудами в Берліні, Галле, Лейпцігу, Геттінгені та в інших містах Західної Європи виїхали університетський бібліотекар **Крдт** та архітектор **В. О. Осмак**. Останній невдовзі розробив, а міністерство народної освіти Росії наприкінці 1910 року схвалило проект будинку для університетської бібліотеки.

Місцем для будівництва було остаточно визначено досить обмежену по фронту Володимирської вулиці ділянку землі в південному дворі університету між його головним і хімічним корпусами. З огляду на це план споруди отримав видовжену форму з розміщення книгосховища у глибині садиби і можливістю його розширення у майбутньому, а всі інші приміщення в її основному корпусі виявилися розташованими кільцем навколо невеличкого світлового двору. Безпосередньо до нього прилягали допоміжні з них, а також коридори і східці, а робочі приміщення своїми великими вікнами виходили на зовнішній периметр і мали досить природного світла для проведення в них занять.

Приміщення першого поверху основного корпусу бібліотеки призначалися для розміщення в них центрального архіву Південно-Західного краю і зібрання старовинних речей та рукописів колишнього ректора Київського університету М. Х. Бунге. На його другому поверсі були передбачені велика чита-

льна зала для студентів на 400 місць, професорська зала, кабінет бібліотекаря, канцелярія бібліотеки та інші служби. Для університетського та бібліотечного архівів, сховища газет тощо відводилися приміщення третього поверху, а для систем опалення, вентиляції і допоміжних служб - підвал. На цокольному поверсі розташувалися вестибюль, квартири бібліотекаря та інших службовців, склад газет і папірна майстерня. Цікаве рішення було прийнято щодо гардеробів, для яких обладнали бічні частини просторого вестибюля, вивішені над рівнем його підлоги з тим, щоб якомога ефектніше захистити тих, хто знімає з себе верхній одяг, від холодного повітря.

До основного корпусу тулилося величезне 7-ми поверхове, розраховане на 60 тисяч томів, із запасом на 50 років книгосховище, споруджене за так званою "магазинною" системою на зразок діючих на той час бібліотек Королівської у Берліні та імені імператора Вільгельма у Познані, з низькими приміщеннями, щоб можна було книги, розставлені за системою Ліппмана, брати із верхніх полиць без застоювання будь-яких драбин.

27 квітня 1914 року відбулося, за участю членів професорської колегії на чолі з ректором **М. М. Цитовичем**, скромне "сімейне" університетське свято закладення будинку бібліотеки, майбутньої, за твердженням настоятеля і університетської церкви, доктора богослів'я **о. Боголюбова**.

М. М. Цитович

При цьому в його фундамент було вкладено з відповідним записом на ній мідну дошку, поміщену у свинцевий футляр. На початку 1915 року будівля виглядала майже закінченою. На неї із зазначених у кошторисі 434 тисяч рублів було витрачено 300 тисяч. Тих же коштів, що залишилися, для завершення будівництва та технічного оснащення споруди вже не вистачало через різке підвищення цін на всі матеріали, про що і повідомили міністерство народної освіти. Але вже палахкотіла Перша світова війна, продовженням якої для країни стали відомі внутрішні події 1917-1920 років. І стає цілком зрозумілим, і чому новостворена 1918 року Всенародна бібліотека України при Всеросійській Академії наук містилася спочатку в будинку № 14 колишньої Першої чоловічої гімназії, а вже згодом перебралася у цілком підготовлений для неї будинок № 62 на вул. Володимирській. Бібліотека ж університету, яка має статус Наукової і носить ім'я Максимовича, отримала окремий для себе будинок на вул. Володимирській, 58 лише 1940 року. Він постав у його північному дворі за проектом того ж таки архітектора **В. О. Осьмака** (співавтор - **П. Ф. Альошин**) і своїм головним фасадом майже нічим не відрізняється від будинку ЦНБ. А обидва вони, разом із червоним корпусом університету, утворюють на цій ділянці Володимирської вулиці цілісний, вражаючий архітектурний ансамбль, якими не так вже й багатий наш а стародавній Київ.

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ БОТАНІЧНИЙ САД

Однією зі складових частин заснованого 1834 року університету святого Володимира мав стати ботанічний сад. Призначення останнього полягало в ознайомленні місцевої громадськості із рослинним світом і проведенні з рослинами наукових робіт включно з їх акліматизацією. Попередні роботи по влаштуванню такого саду на 20 десятинах землі розпочалися 1836 року, а закладення його, разом із посадкою перших рослин, відбулося 1839 року. Через 5 років тут з'явилася оранжерея, до якої було перевезено рослини із оранжерей ліквідованого Кременецького ліцею та інших установ і приватних осіб. 1850-й рік став завершальним в організації цього допоміжного навчального закладу київського університету.

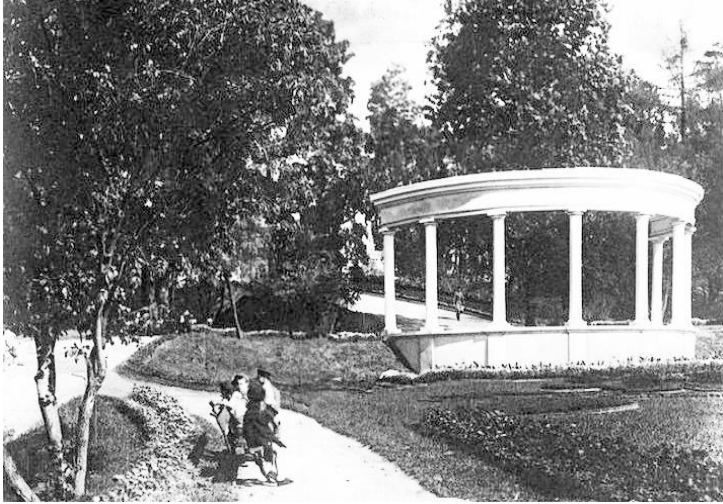
Наприкінці 1860-х років кількість видів рослин на території ботанічного саду досягала 2000-тисяч. Біля 9000 їх екземплярів належали до оранжерейних рослин, понад 3000 екземплярів - до ґрунтових однорічних та багаторічних рослин і 800 екземплярів - до дерев та кущів. 1870 року колекція саду зросла за рахунок подарованих графом **О. В. Браницьким** живих екземплярів багаторічних рослин місцевої флори із ботанічного саду в Ставищах, заснованого професором **Андржієвським**. Поблизу оранжереї містилася клумба, на якій милували око ґрунтові декоративні квіти. Посеред неї ріс у вигляді великого куща єдиний екземпляр дорослого бука, який уперше зацвів лише 1894 року, коли його вік наближався до 40-45 років.

Працівники саду здійснювали обмін насінням з усіма вітчизняними та багатьма європейськими закладами подібного типу, надали суттєву допомогу ботанічному саду в Одесі, коли він створювався. У себе ж вони заснували, за ініціативою свого директора професора **Я. Вальца**, новий кабінет трав, розміщення яких здійснювалося за певною систематизацією. Досягнення вчених університетського ботанічного саду загальновідомі і про них існує велика література. Далі йтиметься переважно про будні цього закладу та його місце, яке він займав у повсякденному житті мешканців дореволюційного Києва.

За чистотою повітря, акуратністю утримання та різноманітністю рослин і квітів ботанічний сад вважався одним із кращих серед інших садів міста. Під його зеленими шатами виросло не одне покоління киян. Він був гідний оспівування кращими поетами. У ньому відпочивав П. І. Чайковський і дивувався

його красою.

Відкривали сад для публіки наприкінці квітня або ж у перших числах травня місяця, а закривали 1 жовтня. Позаякі плати за вхід до нього не брали, відвідувачів не бракувало. Кожного дня сюди приводили сотні дітей, які розважалися до 9-ої години вечора. А в масових травневих платних (для дорослих - 40 копійок, а для дітей - 20 копійок) гуляннях, що їх щорічно організовувало Товариство допомоги бідним студентам місцевого університету і які кожного разу закінчувалися розкішним феєрверком, брали участь по кілька тисяч киян і гостей міста. Платними були також і оздоровчі сеанси, якими користувалися хворі у 1-му татарському кумисно-лікувальному закладі Ягудова, що функціонував у саду з 1871 року.

Університетський сад

Проте далеко не всі відвідувачі саду поводитися в ньому належним чином. Із самого ранку його заповнювали усіляка босота і сотні підлітків. Вони витоптували траву, виривали із корінням рослини, наносили шкоду деревам і кущам, псували огорожу. А паркових наглядачів не вистачало, до того ж вони виявили байдужість до всього, що коїлось у саду. Поліпшувати ситуацію почали з огорожі, яку на ділянці уздовж Бібіковського (нині Тараса Шевченка) бульвару виконали 1880 року цегляною, високою і міцною. Дещо пізніше, а саме 1885 року, коли на території саду почали споруджувати університетську клініку (а наступного року тут планували розмістити ще й Управління Південно-Західної залізниці), вхід до нього перемістили вниз по бульвару, і він опинився майже навпроти Володимирського собору. Від цього входу проклали нову алею, яка виходила на одну із старих доріг, що тоді існували, і обабіч якої влаштували басейн, де мешкали молодий красивий бобер і багато гадюк. 1891 року з'явився ще один вхід до саду. Змінювалася також і його огорожа. 1895 року її дерев'яна решітка уздовж Бібіковського бульвару поступилася місцем металевій, а наступного року вже й на Безаківській (нині Комінтерну) вулиці милувала око цегляна (замість дерев'яної) огорожа з металевою решіткою. 1909 року кожному її колону прикрасили вінками із дубового листа, перевитих різними квітами, адже цією вулицею пролягав шлях від вокзалу до центру міста царя Миколи II, який святкував у Києві 200-річчя Полтавської битви.

Відпочинок і веселощі, якими задовольнялася поважна публіка у саду, чергувалися із трагічними подіями, які тут відбувалися досить часто. Так, 1876 року, наприклад, біля обсерваторії на стежці, що вела до глибокого яру, виявили трупи двох вихованок Фундуклеївської жіночої гімназії, 9 і 11 років, із туго затягнутими на шії носовими хусточками. На тілі старшої із них залишилися сліди від посягань на згвалтування. Не важко уявити собі горе їхнього батька - житомирського міщанина **Павла Богуславського**. 1882 року на одній із терас колишнього виноградника вийняли з петлі бездиханне тіло 22-річного юнака. А у 1889 році на "гімназичній гірці" **повісився** через безробіття і відсутність засобів до існування настроювач фортепіано **Ілля Добровольський**.

Ці та інші нещасні випадки у поєднанні з хуліганськими діями окремих осіб, які завдавали саду відчутних збитків, змусили правління університету не відкривати 1908 року сад для відвідувань. Вони відновилися лише 7 червня, але здійснювалися вже за безплатними сезонними білетами, які видавалися в канцелярії проректора всім бажаючим за умови пред'явлення ними відповідних документів, що засвідчували особу і місце проживання. Вихованці університету мали право входити до саду за студентськими квитками.

До нього відвідувачі потрапляли лише через 2 входи - з боку Бібіковського бульвару і Безаківської вулиці (входи з боку Караваєвської (нині Толстого) вулиці та Південного двору університету вважалися незручними). Для них з'явилися нові розваги. У приміщенні показової викормки шовковичної гусені вони могли спостерігати за тим, як ця гусінь "виробляє" шовк і завивається в кокони. А 1909 року в

нижній частині саду з боку Назарівської (нині-Ветрова) вулиці на площі в 1 десятину було відкрито **Київський зоопарк**. Дозволу на його розміщення саме тут добився від правління університету голова Київського товариства шанувальників природи професор **М.О. Оболенський**. Існував зоопарк на території ботанічного саду до 1913 року, коли його було переведено на Брест-Литовське шосе, де він міститься і по сьогодні.

Наступний свій крок не на користь відвідувачів правління університету здійснило 1910 року, коли запровадило платний вхід до саду у розмірі 50 копійок для однієї особи і 1 рубль для родини. Причинами прийняття такого непопулярного рішення слугували велика площа, яку займав сад, і не менш великі кошти, необхідні для утримання її в належному стані. Кияни сприйняли це нововведення, як новий податок за користування чистим повітрям. Точнісінько так, вочевидь, міркували і в Міністерстві народної освіти, яке, не підтримавши правління університету, запропонувало йому відновити безплатне відвідування саду з віднесенням витрат на його утримання на власний рахунок.

М. О. Оболенський

Ректорові університету не залишилося нічого іншого, як звернутися до Київської міської думи з клопотанням щодо виділення щорічно на потребу саду певної суми грошей, позаяк тих 2000 рублів, що їх надавала державна скарбниця, не вистачало. Адже сад володів великою кількістю цінних деревних і кущових порід із Америки, Китаю, Японії і Європи, розміщених на 14 десятинах вкрай складної місцевості, і для їх охорони потрібно було не менше 10 сторожів. А ще ж на порядку денному стояло питання заміни дерев'яної огорожі саду на вулицях Назарівській та Караваївській на цегляну.

Міська дума з аргументами ректора погодилася, але продовжувала наполягати на скасуванні всіх обмежень, пов'язаних із безплатним відвідуванням саду. До останнього правління університету пристати ніяк не могло, позаяк воно сприяло б продовженню нищення саду, і припинило відвідування його будь-якою публікою на довгі 3 роки. Тоді справою у київського ботанічного саду займалася Державна Дума, бюджетна комісія якої у квітні 1914 року надала йому одноразову грошову допомогу у розмірі 33 тисячі рублів і ухвалила виділяти щорічно ще по 3 тисячі рублів з тим, щоб відвідування саду залишалося безплатним. Після виконання ремонтних робіт та шосування доріжок 2 травня 1914 року відбулося, нарешті, відкриття саду. Вхід до нього здійснювався як за платними, так і за безплатними білетами. І лише наступного року правління університету запровадило у вигляді експерименту вільне відвідування саду без будь-яких білетів. Цей експеримент тривав упродовж лише одного року. Через фінансові труднощі, викликані Першою світовою війною, що продовжувалися, допомога закладу з боку центральних властей припинилася, і його знову було закрито на невизначений час. Таку допомогу у розмірі 3 тисячі рублів передбачили були у державному кошторисі на 1917 рік, проте відомі події, що затим відбулися, звели всі зусилля з відновлення безплатного відвідування саду нанівець.

О. В. Фомін

Насамкінець про стан ботанічного саду в 1925 році. Йому повернули тоді статус науково-показової інституції, а вхід до нього знову відновили платний: 5 копійок для звичайних громадян, 15 копійок - для тих, із них, хто мав нетрудові прибутки, і лише червоноармійці мали право на безплатне його відвідування.

Від 1935 року університетський ботанічний сад носить ім'я академіка **О. В. Фоміна**, який упродовж 1915-1935 років обіймав посаду його директора.

УНІВЕРСИТЕТСКА МТЕОРОЛОГІЧНА ОБСЕРВАТОРІЯ

Ще з часів заснування київського університету уряд виділив для його обсерваторії велику за площею ділянку міської землі, обмежену з південного сходу - сучасною вулицею Бульварно-Кудрявській і з південного заходу - сучасною вулицею Гоголівською. Спорудження будинку для неї упродовж 1843-1845 років здійснював київський архітектор **О. В. Беретті** за проектом, складеним його батьком **В. І. Беретті**. До 1855 року цю наукову установу очолював її перший директор **В. Ф. Федоров**. У ній вивчалися проблеми, пов'язані із астрономією, метеорною астрономією, фізикою Сонця та прогнозуванням його активності тощо.

Саме від обсерваторії походять назви Обсерваторної вулиці, Обсерваторного провулку та Обсерваторної гірки. Остання була улюбленим місцем для відпочинку і нічного сну п'яниць та інших нічим не зайнятих суб'єктів. А по неділях та святкових днях тут, подалі від поліцейських очей, збиралися київські різноробочі в кількості **від 300 до 500 осіб** і влаштовували усілякі **розваги, азартні ігри, а то й кулачні бої**.

Підвищене місце, яке займали обсерваторія, вважали дуже цінним як у стратегічно-військовому, так і в повсякденно-побутовому відношеннях. Двічі її у планували перенести звідси, а саме 1872 року - до садиби Чумаковських на розі Анненківської (нині Лютеранська) вулиці та Університетського узвозу

(нині Кругло-Університетська вулиця) і 1879 року - до якогось іншого місця з тим, щоб спорудити тут форт у вигляді окремого самостійного військового укріплення. У різні роки біля неї намагалися спорудити приміщення для Управління Південно-Західної залізниці, Четвертої чоловічої гімназії, Міністерської жіночої гімназії, лікарні для хворих тварин тощо. Але правління університету усіма можливими засобами відбивалося від зазіхань окремих заможних осіб та установ на територію, що прилягала до обсерваторії, забезпечуючи тим самим нормальну роботу її приладів і працівників. Проте 1879 року воно пішло на поступки міській владі і погодилося із продажем частини території обсерваторії площею одна тисяча кв. сажнів барону Р. В. Штейнгелю під сад (який пізніше отримав назву "Тріумф") за умови, що будь-які будівельні роботи тут виконувати не будуть.

1892 року утворилася Придніпровська метеорологічна мережа, до якої входили Київська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, курська, Орловська, Смоленська, Калузька, Мглинська, Могилівська і Гродненська губернії, і обслуговувати яку мала обсерваторія. Але вона тоді перебувала у жалюгідному стані, отримуючи від Міністерства Землеробства і Фінансів лише 3000 рублів субсидії на рік, і не мала змоги здійснювати в повному обсязі необхідні метеорологічні дослідження на такій величезній за площею території. Отож керівництво цієї наукової установи звернулося до її населення із проханням спостерігати без приладів за явищами природи і результати спостережень надсилати до обсерваторії. Тому, чий результати виявляться найповнішими, обіцяли надіслати такі прилади, як спочатку дощомір і флюгер, а пізніше термометри, психрометри і навіть барометри.

Під час німецько-фашистської окупації Києва у 1941-1943 роках співробітники обсерваторії підтримували зв'язок із підпільниками та партизанами, запобігли вивезенню її цінного наукового обладнання до Німеччини. Сьогодні приміщення у провулку Обсерваторному, 3 використовується за їхнім первісним призначенням - їх займає науково-дослідна лабораторія "Астрономічна обсерваторія" фізичного факультету університету.

УНІВЕРСИТЕТСКА МТЕОРОЛОГІЧНА СТАНЦІЯ

Невелику одноповерхову, з підвалом муровану будівлю для метеостанції було споруджено на території університетського Ботанічного саду 1847 року за проектом київського архітектора О. В. Беретті. Метеоспостереження в ній здійснювали студенти фізико-математичного факультету університету, виконуючи із 1856 року щоденні записи температури повітря, напрямку вітру тощо. Доступною для всіх бажаючих метеостанцію зробили лише із 1870 року. Помилуватися ясным небом вони могли щосереди від 9 до 11 години вечора, а щопонеділка від 9 до 10 години ранку - звірити свої годинники. Добиратися до метеостанції було тоді непросто, позаяк запроектована 1846 року сучасна вулиця Толстого, на якій вона розташована, почала забудовуватися у 1850-их роках, а брукований під'їзд до будинку було влаштовано лише 1874 року, коли відбувалося планування цієї вулиці.

Про вагомні результати роботи метеостанції говорить той факт, що 1877 року її спостерігачеві Фабриціусу вкупі з професором Хандриковим вдалося визначити за допомогою електричного телеграфу різницю у довготі між Києвом і Варшавою. Від травня 1885 року метеоспостереження почав здійснювати, замість студентів, консерватор фізикабінету, постійна присутність якого на метеостанції стала потребою часу, і тоді ж її будинок, що став геть ветхим, зазнав перебудови. Верхнє приміщення призначалося під зберігання метеоприладів, а нижнє приміщення, де час від часу перебували студенти, перевлаштували під квартиру для консерватора. Неподалік будинку метеостанції з'явилася психометрична будка, призначена для спостереження за психометром і гігрометром.

Оприлюднювати результати своєї роботи працівники метеостанції розпочали 1886 року. Від 6 лютого в довідковому розділі газети "Киевлянин" стали щоденно друкуватися метеорологічні бюлетені за спостереженнями, зробленими напередодні о 7-й годині ранку, 1-й годині дня і 8-й годині вечора. Вони подавали температуру повітря за Цельсієм, вологість у відсотках, напрямок і швидкість вітру в метрах за секунду, хмарність і кількість опадів у міліметрах.

Діяльність метеостанції поширювалася, окрім території Києва, також і на інші регіони України. Так, 1895 року, наприклад, професор місцевого університету П. І. Броунов зробив спробу організувати метеомережу в Харківській губернії. А наступного року ця наукова установа розпочала дослідження періодичних явищ, що відбувалися в рослинному і тваринному світі і звернулася до всіх бажаючих, які мешкали в Європейській і Азіатській частинах країни, взяти у них активну участь шляхом надсилання до Києва власних спостережень.

Посаду керівника цієї наукової установи обіймали такі відомі вчені, як **М. П. Авенаріус, А. В. Косоногов та Б. І. Средневський.**

284. УНІВЕРСИТЕТСКА ЩОДЕННА ШКОЛА

20 студентів університету підготували і 28 листопада 1861 року подали на ім'я попечителя Київського навчального округу М. І. Пирогова клопотання про відкриття при їхньому навчальному закладі беспла-

тної щоденної школи для тих дітей, які через брак коштів не могли відвідувати міські школи. Моральну підтримку студенти отримали з боку викладача Другої чоловічої гімназії, біографа Т. Г. Шевченка, українського письменника М. К. Чалого. На початку лютого 1861 року така школа стала працювати в лекторії приватної студентської бібліотеки на 4-му поверсі університетської будівлі. Вона мала 2 відділення - вище і нижче. Заняття в ній проводили самі студенти від 4 до 6 години вечора щоденно. Вони викладали школярам російську мову, арифметику і географію. Своє існування школа припинила 20 липня 1862 року.

285. УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Дивися 286. "Київський Державний Український університет" у цьому ж розділі.

286. КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Перебуваючи на посаді Генерального секретаря по освіті Центральної Ради І. М. Стешенко здійснював жорстку політику щодо українізації навчального процесу в межах України. Він, зокрема, стверджував, що коли університет святого Володимира в Києві (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) утримується українським коштом, то він має бути українським. Але не так просто було подолати міцні російські позиції, що існували в ньому. Отож лише 5 жовтня 1917 року зусиллями проукраїнськи налаштованих представників наукової громадськості міста було відкрито Український Народний університет у складі історико-філологічного, фізико-математичного і медичного факультетів. Посаду ректора обійняв професор **І. І. Ганіцький**.

Новозаснований вищий навчальний заклад займав 9 аудиторій у приміщенні (нині Бульварно-Кудрявська), 26. Шовіністично налаштовані кола Києва, зокрема, професура університету святого Володимира л відразу ж зайняли відносно Українського Народного університету відверто ворожу позицію. Студенти останнього дотримувалися не менш активної позиції. Вони у кількості, що перевищувала 2000 осіб, влаштували 3 січня 1918 року загальні збори, на яких зазначалося, що військова агресія більшовицької Росії значно ускладнила становище Української Народної Республіки. Слідом за цим прозвучав заклик до всіх присутніх негайно записуватися до Куреня січових стрільців. Для тих студентів, що мешкали поза межами Києва, давалася відстрочка до 14 січня. Тим же, хто не відгукнеться на цей заклик, оголошувався загальностудентський бойкот. Подібну акцію студенти повторили у травні 1918 року.

Справі становлення і утвердження статусу Українського Народного університету певною мірою сприяли рішення Другого делегатського з'їзду професорів і викладачів вищих державних і приватних навчальних закладів Києва, Харкова, Одеси, Катеринослава (нині Дніпропетровськ) і Ніжина, який відбувався у нашому місті упродовж 21-25 травня усе того ж 1918 року. Невдовзі він отримав власне приміщення, яким стала щойно зведена тоді для Миколаївського артилерійського училища на нинішньому проспекті Повітрофлотському, 28-30 та зазнав переіменування на Київський Державний Український університет (окремі джерела називають його Першим Українським Національним університетом). 6 жовтня 1918 року відбулася урочиста церемонія його відкриття у присутності В. К. Вінниченка, І.І. Огієнка та інших діячів українського руху. Читання лекцій у ньому здійснювалося українською мовою, і лише окремі з них читалися, з дозволу міністра народної освіти, російською мовою.

Після чергової зміни влади в Києві на радянську, що сталося 5 лютого 1919 року, відбулося об'єднання російського університету святого Володимира і Київського Державного Українського університету у "Київський університет", в якому передбачалися паралельні кафедри із викладанням предметів на них українською і російською мовами. За денікінщини було відновлено університет святого Володимира, а про повернення до життя Київського Державного Українського університету мова не йшла. З огляду на ситуацію очолювана Г. Г. Павлуцьким делегація його представників відвідала в Ростові на Дону ставку А. І. Денікіна з тим, щоб домогтися для свого університету підтвердження прав державних вищих навчальних закладів. Членам делегації чемно відповіли, що українські вищі навчальні заклади можуть бути лише приватними, нагадали про необхідність дотримування норм тогочасних законів і порадили офіційно порушити перед владою клопотання відповідним чином. Відповідь, що надійшла від місцевих органів влади, була тотожна попередній. За іншими джерелами, зі Ставки А. І. Денікіна надійшов наказ про перейменування Київського Державного Українського університету в "Київський Український університет" із правом викладання предметів у ньому українською мовою.

287. НАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ-ПОЛІТЕХНІКУМ

Наприкінці 1916 року група відомих громадських діячів Києва (**В. П. Науменко, Д. М. Григорович-Барський, І. І. Чир'єв** та інші) звернулися до Міністерства народної освіти (МНО) із клопотанням про заснування у нашому місті приватного вищого навчального закладу (ВНЗ) під назвою, зазначеною у заголовку, з метою надання широким верствам місцевого люду можливості отримати вищу освіту у вільний від своєї основної роботи час. Таке клопотання підтримав також і колишній міністр народної освіти граф П. М. Ігнат'єв.

Міністерство виявило готовність підтримати ініціативу киян за умови, якщо не буде заперечень з боку місцевої влади і щоб до майбутнього ВНЗ приймалися особи обох статей не молодші 16 років і незалежно від їхнього освітнього цензу. Було також рекомендовано переробити його статут із максимальним урахуванням положень статуту Харківського народного Дому науки.

Київські власті не мали жодних заперечень проти відкриття у місті нового ВНЗ, але висловили низку власних міркувань. Вони зводилися до того, що його ректор, декани і лектори мають бути досить освіченими і відомими своєю літературною і практичною діяльністю людьми, що першими мають запрацювати ті його факультети, яку відразу ж наберуть потрібну кількість слухачів і які не вимагатимуть від міської скарбниці грошей на влаштування лабораторій та інших навчально-допоміжних установ. Малися на увазі насамперед економічне та юридичне відділення по відділу суспільних наук та інженерно-будівельне і механічне відділення по відділу технічних наук. Тривалість навчання мала становити три роки.

Не забарилася відгукнутися на цю подію також і Рада викладачів Київського політехнічного інституту. Вона привітала заснування Народного Університету і Політехнікуму і заявила про свою готовність взяти участь у комплектуванні його викладацького та адміністративного персоналу при умові, якщо майбутній ВНЗ дотримуватиметься засад академічної свободи. А Київська міська дума на своєму засіданні, що відбулося 12 січня 1918 року, затвердила Положення про нього та здійснила вибори його відповідальних осіб. Тимчасово виконуючим обов'язки ректора став професор **М. А. Воропаєв**, а директором підготовчих курсів було обрано **І. І. Чир'єва**.

Свою практичну роботу новий київський ВНЗ розпочав у складі 580 слухачів, які розподілялися так: на економічному і юридичному відділеннях - по 200 осіб та на інженерно-будівельному і механічному відділеннях - по 90 осіб. Щорічна плата за навчання на них становила відповідно 100 і 125 рублів. Воно відбувалося від 7-ої до 9-ої години вечора щоденно, окрім лише неділь і Різдва та Пасхальних свят.

Вулиця Хрещатик, 50 (ліворуч)

Перервані громадянською війною заняття у Народному Університеті-Політехнікумі на всіх його факультетах, а саме історичному, літературному, юридичному, економічному, механічному, електротехнічному, інженерно-будівельному, залізнично-експлуатаційному, хіміко-технологічному та астрономічному відновилися за денікінщини. Вони проходили в 15-ій аудиторії університету св. Володимира, вхід до якої для всіх бажаючих, окрім студентів цього ВНЗ, було вставлено платним, у розмірі 2 рублі.

Заняття для слухачів підготовчого курсу відбувалися в приміщенні Першого Комерційного училища на вулиці Бульварно-Кудрявській, 24. Канцелярія ВНЗ, про який ішла мова, містилася тоді в квартирі 16 будинку на вулиці Хрещатик, 8-А. Він організував ще й читання лекцій із суспільно-політичних і технічних питань. Зареєстровані слухачі потрапляли на ці лекції безплатно, для решти квитки продавалися у канцелярії та при вході на них.

288. ЄВРЕЙСЬКИЙ НАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Урядом гетьмана Павла Скоропадського було дозволено єврейському Товариству "Культурна Ліга" відкрити в Києві низку національних навчальних закладів, серед яких значився й університет. Його урочисте відкриття відбулося 9 червня 1918 року в XIV аудиторії університету святого Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка), під час якого членом товариства М. І. Литваковим була прочитана перша лекція "Історичні шляхи нової єврейської культури". Проте статус вищого навчального закладу він отримав офіційно лише 5 жовтня 1918 року.

Мета заснування університету полягала у всебічному поширенні наукових знань серед тих елементів єврейства, які або зовсім не отримали системної освіти, або, володіючи нею, бажали поглибити її, щоб підвищити свій розумовий потенціал, необхідний для подальшої самостійної праці. Він складався із груп природничо-математичної, гуманітарної та єврейських знань, в яких передбачено було читання лекцій із відповідно 11, 15 і 9 предметів.

До університету могли вступити єврейські діти, вік яких перевищував 16 років. Розмір плати за навчання в ньому залежав від статків їхніх родин. Кількість його слухачів невпинно зростала. Якщо на перших лекціях, що розпочалися 9 листопада все того ж 1918 року в приміщенні приватної лікарської

школи на вулиці Хрещатик, 50, були присутні лише 62 особи, то через місяць їх стало 183, а 1920 року - вже 300. Відомі ще такі адреси перебування університету, як будинок Четвертої чоловічої гімназії на вулиці Великій Васильківській, 98. Викладачами у ньому працювали випускники Сорбонни, київського університету святого Володимира та інших університетів, а також інститутів Фребелівського і Комерційного у Києві.

289. ЖІНОЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ СЯТОЇ КНЯГИНІ ОЛЬГИ

Дивися 267. "Вищі жіночі курси" у цьому ж розділі та "Київська жіноча гімназія святої княгині Ольги (колишня Міністерська)" у розділі "Навчальні заклади загальноосвітні".

290. РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

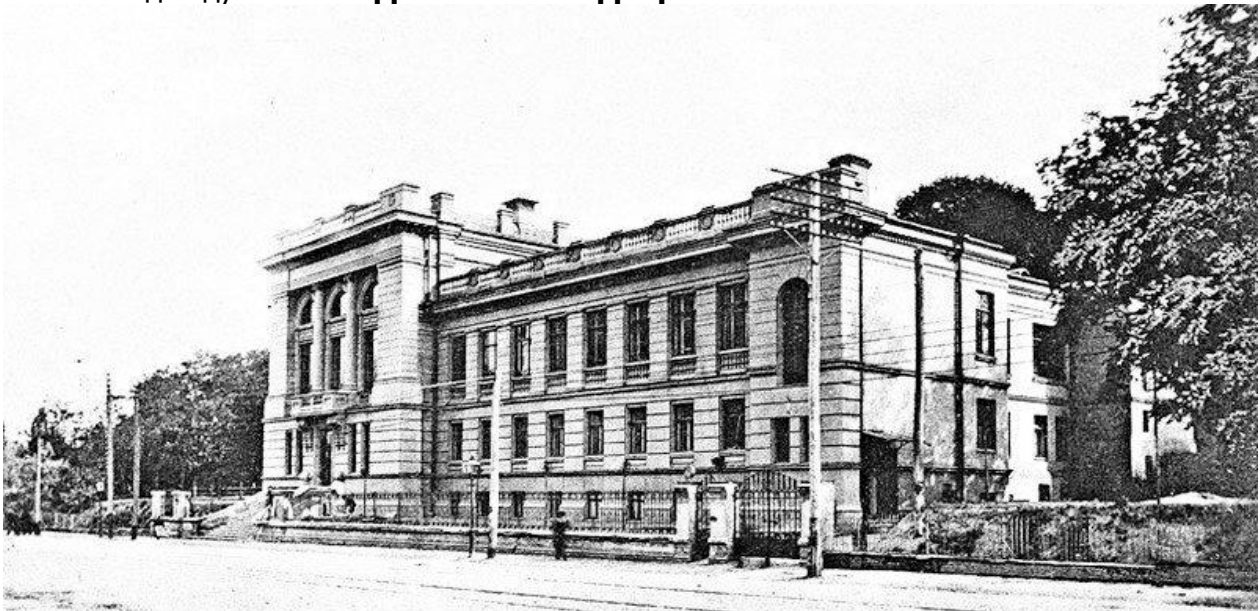
Цей дворічний навчальний заклад було засновано у квітні 1919 з метою підготовки робітників і селян до навчання у вищих навчальних закладах. Із 1920 року містився в будинку Вищих жіночих курсів на вулиці Столипінській (нині Олеся Гончара), 55-А, а 1922 року його об'єднали із вечірнім робітфаком.

291. СТУДЕНТСЬКЕ АКАДЕМІЧНЕ ЗІБРАННЯ

Цю громадську організацію було засновано з метою всебічної стимуляції студентського життя в усіх його проявах. Найняті для нього просторі приміщення у квартирі № 3 на другому поверсі будинку Хрякових на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 17 освятив 21 жовтня 1912 року митрополит Київський Флавіан у присутності високих посадовців та членів Зібрання. У цьому ж будинку перебував офіс Академічної корпорації студентів університету св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) і політехнічного та комерційного інститутів.

292. МІСЬКА ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА

Вік Національної парламентської бібліотеки України нараховує вже 140 років. Вона має багату історію. Поштовхом до її заснування стало польське визвольне повстання 1863-1864 років, після придушення якого адміністрація Південно-Західного краю, до складу якого входили Київська, Подільська та Волинська губернії і центром якого вважався тоді Київ, заходила, згідно з директивою центральних влад, активно його русифікувати шляхом створення широкої мережі російських народних шкіл та публічних бібліотек. Слід зазначити, що в нашому місті на той час вже існували, не беручи до уваги навчальні заклади, приватні книжковий магазин С. І. Літова, крамниця букініста **Ієвлева** і бібліотеки: так звана "Аптека для душі" **П. П. Должикова** та **Добержанської**.

Київська російська публічна бібліотека

Дозвіл на відкриття публічної бібліотеки в Києві, одночасно з виділенням із державної скарбниці 3-х тисяч рублів одноразово та по 2 тисячі рублів упродовж перших 3-х років її існування, надійшов від російського імператора 26 серпня 1865 року. Однак зазначені кошти виявилися надто малими для такої великої справи, що й спонукало її ініціатора - київського губернатора генерал-лейтенанта М.Г. Казанкова звернутися за допомогою до заможних мешканців міста. Найбільші пожертвування грошима, загальна сума яких склала 10600 рублів, зробили **І. М. Бродський, І. І. Фундуклей, І. М. Зайцев, М. І. Горовиць, М. М. Городецький**, князь **Лопухін, Ліббе, Рігельман, Біск** та інші, книгами - все той же **І. І. Фундуклей** і губернське статистичне управління, а губернський предводитель дворянства **О. О. Горват** надав у розпорядження майбутньої "публічки" три кімнати в будинку Дворянського зібрання (не зберігся, на його місці височить сьогодні будівля профспілок на майдані Незалежності), умеблю-

вання яких узяв на себе **І. К. Тульчинський**.

19 лютого 1866 року відбулося урочисте освячення Київської російської публічної бібліотеки під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ. На правах опікуна згаданий вище М. Г. Казнаков затвердив її засновниками вже відомих нам І. І. Фундукля, І. М. Бродського, М. І. Горовиця та Ліббе, а її членами, з метою мати гарантовану фінансову підтримку - 10 поміщиків та 18 купців. За право користування в ній книгами, газетами (15 назв) і журналами (31 назва) відвідувачі всіх звань сплачували 1,5 рублів на рік або 15 копійок на місяць. Серед них переважали студенти і семінаристи, а вже за ними йшли чиновники, поміщики, офіцери й гімназисти. Прикро вражала статистів незначна кількість читачів з числа міщан і жіноцтва.

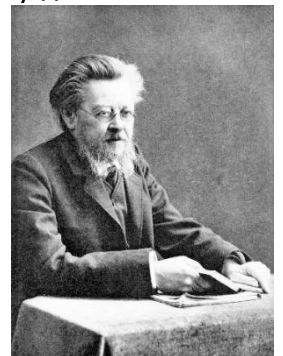
Координацію діяльності бібліотеки здійснював Розпорядчий комітет під головуванням М. В. Юзефовича, до складу якого входили такі відомі в Києві діячі на культурно-просвітницькій ниві, як Тулов, Феофілактів, Рахманінов і Андріяшев. Вони докладали неймовірних зусиль для збереження цієї громадської установи в умовах, коли після від'їзду 1867 року **М. Г. Казнакова** інтерес до неї з боку грошовитих киян наблизився до нуля, вона втратила усіх своїх членів, а державна субсидія їй зменшилась до 800 рублів на рік. У пошуках пристойних умов для існування бібліотека подорожувала з одного найманого приміщення до іншого (будинки пані **Рільке** на Хрещатицькій площі, **Беренштама** на Олександрівській, нині Грушевського, вулиці та інші), перебуваючи то на глухих задвірках, то десь під самим дахом. Великі сподівання покладали члени комітету на грандіозний Кирило-Мефодіївський дім, в якому передбачалося розмістити й публічну бібліотеку, але будівництво останнього на нинішній Європейській площі з певних причин не відбулося.

Так тривало до 1891 року, коли бібліотека стала власністю міста та потрапила одночасно під опіку цивільного губернатора і покровительство генерал-губернатора. Керівництво нею почав здійснювати Особливий комітет у складі 5 гласних (депутатів) Міської думи і 5 представників громадськості Києва. На відміну від Петербурга, Одеси та інших міст імперії відвідування Київської міської публічної бібліотеки для всіх верств населення, окрім учнівської молоді та їхніх учителів, він залишив платним. А Міська управа, зі свого боку, виділяла на її утримання щорічно по 4800 рублів, із яких на платню бібліотекаря та його старшому і молодшому поміщикам витрачалося відповідно по 900, 540 та 300 рублів.

Нове приміщення бібліотеки (одна зала колишнього магазину із 6-ма столами на 60 чоловік) містилося на першому поверсі будинку Міської думи (не зберігся, на його місці - частина майдану Незалежності) поруч із кухнею кав'ярні та хутовим магазином і було позбавлене елементарних санітарних умов. При щорічному зростанні її фондів на 2-3 тисячі томів книжкові шафи почали поступово витісняти читачів із зали. А ті книги, журнали й газети, що зберігалися в підвалі, від надмірної вогкості стали покриватися пліснявою та пошкоджуватися грибок. Отож іще 1899 року голова Особливої комісії М. М. Бубнов звернувся до міського голови із клопотанням про спорудження для бібліотеки окремого будинку, як це вже було здійснено на той час в Одесі та Херсоні. Однак лише 1902 року для вирішення цього питання Міська дума призначила спеціальну комісію на чолі з професором місцевого університету **І. В. Лучицьким**.

Думці не погодилися ні з одним із варіантів розміщення майбутньої новобудови, запропонованих цією комісією (поблизу Михайлівського Золотоверхого монастиря, в садби Першої чоловічої гімназії, на Бессарабській, Театральній та Хрещатицькій площах), і 11 вересня 1908 року ухвалили відвести для неї 500 кв. сажнів спланованої височини на території Купецького (нині Хрещатий) саду. Наступний рік ознаменувався завершенням Всеросійського конкурсу на найкращий проект будинку для бібліотеки. Із 13 розробок, рекомендованих журі, місто придбало за 100 рублів "дешеві" креслення місцевих архітекторів **Е.Л. Клаведа** і **О.С. Кривошеєва** (а на всяк випадок - ще й проект **В. М. Рикова**), за яким на нинішній вулиці Грушевського, 1 його було споруджено, а 19 листопада 1911 року й урочисто освячено.

На першому поверсі неоренесансної будівлі бібліотеки, вартість спорудження якої сягала 132 тисяч рублів, містилися роздягальні, квартири для бібліотекаря та його помічника і вестибюль, на другому поверсі - канцелярія, кабінет бібліотекаря та дві зали: менша - для читання газет і більша - для читання книг. Остання, розрахована на 250 читачів, отримала пізніше назву "Олександрівська" через встановлений у ній бюст імператорові Олександрові II роботи скульптора М. М. Антокольського, подарований бібліотеці бароном Гінзбургом.

І. В. Лучицький

Книжковий фонд бібліотеки постійно поповнювався як шляхом планової закупівлі їх, так і за рахунок тих домашніх бібліотек і комплектів, що їх жертвували для неї окремі особи або їхні нащадки та різні установи й товариства, і на кінець 1914 року складався із 60 тисяч томів. Це була найбільша на той час книгозбірня на теренах Південно-Західного краю, в якій зберігалися також і книги, надруковані

в багатьох західноєвропейських слов'янських містах та деякі українські, які не рекламувалися.

13 років свого життя віддав улюбленій справі перший бібліотекар **О. С. Кротков**, 46 років - його наступник, найпопулярніша у тогочасному у Києві людина - **С. Г. Ярославський**, 28 років - **М. І. Шермінський**. Короткий час обіймали посаду бібліотекаря також українофіл **Д. І. Дорошенко**, **М. С. Сафронєєв** та **Л. С. Личков**, при якому Центральна Рада робила спробу українізувати цю поважну установу. За радянської влади її назва була пов'язана з аббревіатурами: спочатку ВКП(б), а з 1957 року - КПРС.

11 жовтня 1994 року ця потужна книгозбірня отримала статус Національної парламентської бібліотеки. Вона обслуговує як широкі верстви нашого населення, так і депутатів Верховної Ради України. Її генеральний директор **Т. І. Вилегжаніна** обіймає одночасно посаду головного редактора Всеукраїнського щоквартальника "Бібліотечна планета", перший примірник якого прийшов до читачів 1998 року.

ІНСТИТУТИ

293. **ВИЩИЙ ІНСТИТУТ НАРОДНОЇ ОСВІТИ імені ДРАГОМАНОВА**

Те саме, що й 297. "Інститут народної освіти (ІНО)

294. **ГЕОГРАФІЧНИЙ ІНСТИТУТ**

Відкриття цього вищого навчального закладу із 4-річним курсом навчання відбулося 16 жовтня 1917 року в Народній аудиторії на вулиці Бульварно-Кудрявській, 26, під час якого з короткими доповідями виступили професори П. А. Тутковський і М. В. Довнар-Запольський. Перебуваючи у підпорядкуванні Міністерства народної освіти, він мав готувати викладачів і дослідників країни у природничо-історичному та економічному відношеннях. При інституті існували секції: педагогічна, ґрунтово-геологічна, гідрологічна, етнографічно-антропологічна та економічних наук.

На очі потрапили повідомлення лише про окремі епізоди його діяльності. Так, 1 жовтня 1919 року в ботанічній аудиторії університету св. Володимира відбулося публічне засідання його Ради, на якому із доповіддю "Райони плідівництва України" виступив професор **А. І. Ярошевич**. Після викликаної громадянською війною перерви відновилися читання лекцій вечорами у приміщеннях того самого університету для студентів 2-го і 3-го курсів - із 2 жовтня і для студентів 1-го курсу - із 7 жовтня все того ж 1919 року. Плата за навчання становила 500 рублів за півроку. Довідки для бажаючих видавалися в університетській геологічній лабораторії. Наприкінці 1919 року інститут було приєднано до Київського університету.

295. **ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ**

Мав дуже коротке існування. Заснований у березні 1920 року з метою підготовки працівників дошкільної, шкільної і позашкільної освіти, вже у травні того самого 1920 року припинив свою діяльність.

296. **ЖІНОЧИЙ МИКОЛАЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

Те саме, що й 298. «Інститут шляхетних дівчат імператора Миколи II»

297. **ІНСТИТУТ НАРОДНОЇ ОСВІТИ (ІНО)**

Він ще мав назву "Вищий інститут народної освіти імені Драгоманова". Заснований 1920 року на базі історико-філологічного і фізико-математичного факультетів університету, Київського Українського університету, Учительського інституту та Вищих жіночих курсів. Спочатку мав факультети дошкільної освіти, шкільної освіти та лікувально-педагогічний, а у 1921-1922 роках додалися факультети соціального виховання та професійної освіти. Пізніше на його основі були створені Інститут соціального виховання (1934 року став Педагогічним інститутом, якому 1936 року присвоїли ім'я О. М. Горького, а сьогодні це - Державний Педагогічний університет імені М.П. Драгоманова на вулиці Пирогова, 9), Інститут професійної освіти і Фізико-хіміко-математичний інститут. Останні два навчальні заклади стали базою для відновлення 1933 року Київського університету (із 1939 року - імені Т. Г. Шевченка).

298. **ІНСТИТУТ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ ІМПЕРАТОРА МИКОЛИ І.**

Заснуванням у Києві такого специфічного навчального закладу, як Інститут шляхетних дівчат опікувався ще граф В. В. Левашов, коли в 1832-1835 роках він обіймав посаду Київського, Волинського і Подільського генерал-губернатора. 5 листопада 1834 року вища адміністрація країни затвердила статут цього Інституту (за зразок слугував статут подібного навчального закладу в Полтаві), проте відкриття його відбулося лише 22 серпня 1838 року, вже за генерал-губернатора Д. Г. Бібікова.

Першим притулком новоствореного Інституту став великий дерев'яний будинок генерал-фельдмаршала **Ф. В. Остен-Сакена** (не зберігся), який містився на розі вулиць Бегічевської (нині Інститутська) та Липської і в якому пізніше мали свої резиденції київські цивільні губернатори. У той самий час на тій самій Бегічевській вулиці функціонував від початку свого заснування 1834 року Київський університет.

Він займав 3-поверховий мурований будинок у великій садибі, подарований йому генералом М. Є. Бегічевим.

Так сталося, що незабаром ця садиба від університету перейшла до Інституту шляхетних дівчат. На ній 1838 року відбулося, за вказівкою імператора Миколи II, закладення величної, П-подібної в плані, з напівротондою і колонами будівлі, креслення якої у стилі пізнього класицизму склав для Інституту відомий київський архітектор **В. І. Беретті**. Її спорудження в тінистому старому саду, завершене 1843 року його сином **О. В. Беретті**, здійснювалося за кошти в сумі 230 тисяч рублів, які до цього належали Московському виховному закладові.

Київський Інститут шляхетних дівчат являв собою спочатку закритий навчальний заклад, до якого приймали дівчат 8-13 річного віку, що мали шляхетне (дворянське) походження. Термін навчання в ньому складав 7 років. По його закінченні вихованки Інституту отримували звання домашньої наставниці у дворянських та купецьких родин, а окремі з них залишалися в ньому на посадах класних дам. Однією із таких була **О. Д. Сенаторська** - корінна киянка, донька лікаря. Померла вона, маючи 90 літ, 1909 року у статусі найстарішого педагога Києва.

З часом потяг жіноцтва царської Росії до середньої освіти значно збільшився і місць у жіночих гімназіях, які тоді існували, стало не вистачати. Ось чому царський уряд 1865 року наважився на непопулярний крок, зробивши всі закриті жіночі навчальні заклади, окрім семи одиниць, доступними фактично для всіх прошарків населення, які мали змогу заплатити за перебування в них. До київського Інституту, зокрема, після того стали приймати дівчат також і з родин почесних громадян, іноземців, які займалися промислом у Росії, купців 1-ої гільдії та інших станів. Таке нововведення викликало обурення у середовищі місцевих дворян. Вони не могли уявити собі, що їхні доньки, до цього геть ізольовані від реального життя, мають відтепер сидіти на одній лаві, носити один одяг, дихати одним повітрям, їсти одні страви і навіть спати поруч із дітьми їхніх управителів. Однак їм не залишалося нічого іншого, як примиритися із тим, що сталося.

Проте назва навчального закладу вже перестала відповідати його первісному призначенню. Заради її збереження придумали досить вдале формулювання: "Інститут покликаний випускати вихованок, обласованих освітою, отриманою в ньому". Тим не менше в його складі продовжували переважати дівчата саме із дворянських родин. Так, 1879 року, наприклад, загальна кількість вихованок в Інституті, що прибули до нього із Київської, Чернігівської, Полтавської, Волинської і Подільської губерній та із самого Києва, складала 248 осіб. Із них становили діти дворян - 224, священників - 14, потомствених почесних громадян - 3 і купців - 7. За релігійною належністю вони поділялися на православних - 233, римо-католичок - 11 і лютеранок - 4. З метою задоволення духовних запитів перших двох категорій вихованок в Інституті, у напівротонді існували православна церква і католицька каплиця.

Матеріальне становище Інституту залежало від величини державної субсидії, добровільних пожертвувань окремих громадян (**Цецілія Радзивілл**, чиновник **Тушанський**, класна дама **М. М. Некастор** та інші) й плати за навчання його вихованок, яка складала 350 рублів на рік. Та й самі вихованки нерідко брали участь у благодійницькому русі, як це було 1889 року, коли вони жертвували власні гроші на користь чорногорців, що саме тоді потерпали від голоду. Дещо раніше вони не залишили в біді двірника свого Інституту, дружина якого 1873 року несподівано народила трійню - Віру, Надію і

Любов. Мабуть, варто нагадати й про те, що на кошти їх, а також викладачів Інституту, на майданчику перед входом до нього 22 травня 1883 року було встановлено бронзовий бюст імператора Олександра II, виготовлений за моделлю скульптора М. М. Антокольського в петербурзькій майстерні полковника Ковако, з написом на постаменті: "Любвиобильному отцу от девиц Института". Проте на революційні події 1905 року вони зреагували словами: "Ми не бажаємо ходити парами, ми не солдати".

Роки, проведені на Інститутській горі, залишали добру пам'ять про себе на все життя. Особливо полюбляли вихованки вправи з катання на конях (з цією метою при Інституті існувала спеціальна стайня) та екскурсії по рідному місту. Так, 1895 року, наприклад, їх привезли у 30-ти фаєтонах до Володимирського собору, який перебував тоді в стадії опорядження, де пояснення їм давав відомий мистецтвознавець **А. В. Прахов**. Окремі випускниці за успіхи в навчанні нагороджувалися золотими шифрами, золотими і срібними медалями та грамотами. Отож і не дивно, що багато хто із дворян своїх доньок чи молодших сестер визначали саме до цього престижного навчального закладу.

Хоча загальна кількість учениць Інституту упродовж позаминулого століття, схоже, ніколи не перевищувала 300 осіб, все ж його приміщення потребували розширення, що й відбулося в 1902-1904 роках, коли до головного корпусу здійснили триповерхову прибудову, виконану в тому самому архітектурному стилі. Автор проекту - архітектор Інституту **Є. О. Толстой** передбачив розміщення у ній малої зали, їдальні та службових квартир. Тоді ж планували спорудити у власній садибі великий прибутковий будинок, але з якихось причин цього не сталося. Проте 1909 року з'явилася нова назва цього навчального закладу, а саме "Інститут імператора Миколи I відомства закладів імператриці Марії".

Звертають на себе увагу прізвища окремих працівників Інституту, про який іде мова. 1871 року померла його начальниця К. Д. Голубцова, уроджена графиня Толстая (похована на цвинтарі Дальніх печер Києво-Печерської лаври). Вивільнену посаду обійняла спочатку вдова статського радника **В. В. Швидкийська**, а за тим - **А. О. Родзянко**, уроджена Зубова, вдова дійсного статського радника О. А. Родзянка. Тоді ж на посаді інспектора навчального закладу перебував якийсь І. П. Хрущов. А наприкінці 1880-х і на початку 1890-х років його начальницею значилася **Л. К. Ернст**.

Також досить відомі люди, переважно професори місцевого університету, зокрема **М. Х. Бунге**, **М. І. Костомаров** та **В. Я. Шульгін** (в 1865-1867, 1885 і 1893-1904 роках), а ще М. В. Лисенко працювали викладачами в Інституті. З-поміж його випускниць, знаних в Україні діячів культури і мистецтва, енциклопедичний довідник "Київ" чомусь не називає у відповідній статті ім'я актриси **Л. М. Гаккебуш**.

За радянської влади (до 1933 року) в будинку колишнього Інституту шляхетних дівчат на вулиці Інститутській, 5 функціонував Комуністичний університет імені Свердлова (а в підвалах - тир). Застим із Харкова перебрався до нього НКВС, який, як доводилося чути, у тих же підвалах влаштував катівню, де загинуло багато українських патріотів і просто безневинних. Під час німецько-фашистської окупації Києва тут існував робочий єврейський концтабір для тих із них, хто залишився живим після Бабиного яру. Після реконструкції, здійсненої в 1952-1958 роках із збереженням архітектурного задуму В.І.Беретті, у будинку оселився Жовтневий палац культури, який сьогодні має нову назву, а саме: "Міжнародний центр культури і мистецтв".

299. ПОЛЬСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

На початку 1917 року польська громада Києва викупила у директора власної чоловічої гімназії М. А. Стельмашенка його будинок у провулку Рильському, 10 та заснувала у ньому свій педагогічний інститут, який діяв тут до початку Великої Вітчизняної війни. У 1930-х роках ця громада розпочала споруджувати на розі вулиць Обсерваторної та Павлівської ціле студентське містечко. Встигли змурувати лише одне крило навчального корпусу і 2 корпуси для гуртожитків, як суспільство накрила нова хвиля політичних репресій, і будівництво містечка на цьому припинилося.

300. ПРИВАТНИЙ СТЕНОГРАФІЧНИЙ ІНСТИТУТ В. Т. ІВАНОВА

Цей приватний навчальний заклад заснував почесний член Першого Саратовського стенографічного Товариства **В. Т. Іванов**. До нього приймалися особи обох статей. Заняття в ньому розпочалися у вересні 1917 року за адресою: вулиця Лютеранська, 6, кв. 2 і відбувалися за дуже простою системою М. Терн'є, удосконаленою В. Т. Івановим. Викладачі інституту працювали із слухачами у вечірні години як індивідуально з окремими із них, так і в особливих групі. При ньому існувала гарна стенографічна бібліотека.

301. ПРИВАТНИЙ СТЕНОГРАФІЧНИЙ ІНСТИТУТ К. К. ТРУТОВОЇ

Перший у Києві навчальний заклад такого типу К. К. Трутова відкрила у березні 1906 року у будинку на Хрещатику, 25. 1913 року він значився за адресою: вулиця Прорізна, 15, кв. 2.

302. УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ

Після здійсненої 1861 року імператором Олександром II селянської реформи в країні з'явилося так

багато народних училищ, що для них не стало вистачати професійних вчителів. Із метою покращення ситуації попечитель Віленського навчального округу князь **О. П. Ширинський-Шахматов** склав проект вчительської семінарії, який самодержець затвердив 1864 року, і вже 8 листопада 1864 року таку семінарію було відкрито у місті Молодечно Віленської губернії. Вона себе з часом цілком виправдала, отож її проект стали використовувати при заснуванні нових учительських семінарій.

Цікаво, що в Україні подібні навчальні заклади з'явилися набагато раніше. За кілька років до початку зазначеної вище реформи небайдужі люди Південно-Західного краю, до складу якого входили Київська, Волинська і Подільська губернії, центром якого вважався Київ, задумувалися над питанням про народну освіту. Законовчитель Білоцерківської гімназії отець **Петро Лебединцев** за сприяння її викладачів відкрив 1858 року 5 народних училищ, а священники Київської єпархії - 130 церковно-парафіяльних шкіл.

Тоді ж за пропозицією київського генерал-губернатора князя **І. І. Васильчикова** і згідно із приписами київських митрополитів Ісидора та Арсенія сільське духовенство відкривало народні училища в усіх парафіях Південно-Західного краю. Вже 1861 року їх кількість в межах однієї лише 1-ї київської єпархії складала 1029 одиниць, у яких навчалися 16190 хлопчаків і 3355 дівчаток.

Той самий князь Л. І. Васильчиков домогся від Міністерства народної освіти (МНО) виділення грошей у сумі 10 тисяч рублів на розвиток шкільної мережі у межах керованого ним краю, частину яких було використано на відкриття у Києві, Білій Церкві та Немирові тимчасових педагогічних шкіл. Викладачами київської школи стали професори та кращі студенти (серед яких перебував **М. П. Драгоманов**) місцевого університету, а також вчителі гімназій. Вона мала характер приватного навчального закладу і від уряду вимагала лише офіційного визначення і певної суми грошей, необхідних для встановлення постійних стипендій її бідним вихованцям.

Заснована на безоплатній праці викладачів київська педагогічна школа функціонувати тривалий час, звісна річ, не могла і на початку 1865 року припинила своє існування. Але за 3 роки своєї діяльності вона встигла підготувати народних вчителів майже для всіх, відкритих Київським навчальним округом, народних училищ і кращими серед них були саме ті, вчителями в яких працювали випускники київської школи.

Замість зліквідованої педагогічної школи було відкрито 22 жовтня 1869 року в будинку Кропотова на Бульварно-Кудрявській вулиці вчительську семінарію, до якою вступали діти, яких не прийняли до в інших навчальних закладів. Заняття в ній розпочиналися о 8-й годині ранку і тривали до 2-ої години пополудні. Через тисняву в приміщеннях кількість вихованців не набагато перевищувала цифру 100, із яких 60 користувалися казенними стипендіями, а решта навчалася за рахунок своїх батьків або інших зацікавлених осіб. Розмір стипендії сягав усього 80 рублів на рік, отож ті, хто її отримував, жили артіллю у спеціально нанятих для них казенних приміщеннях. А ось отримувачі стипендій від приватних осіб, таких як, наприклад, відомі підприємці Яхненко та Самиренко або княгиня Львова, мали по 200 рублів на рік і тому дозволяли собі таку розкіш, як наймати окремі квартири. У серпні 1873 року семінарію перевели до міста Коростишева, де для неї спорудили спеціальний будинок.

Окрім Києва (Коростишева) вчительські семінарії функціонували також і в містах **Чернігів та Остер**. Але їх виявилось недостатньо, і для задоволення повною мірою потреби у величезній кількості народних вчителів, яка виникла у зв'язку з постановою уряду про обов'язкову початкову освіту, розпочали відкривати за рахунок земств тимчасові педагогічні курси.

Питання про заснування в Києві учительського інституту порушив 1907 року попечитель місцевого навчального округу **П. О. Зілов**. Гостра потреба в ньому пояснювалася інтенсивним розвитком у межах цього округу шкільної мережі, яка станом на 1 січня 1908 року складалася із 90 міських училищ, до числа яких не потрапили 4-класні навчальні заклади як нові, так і переформовані із 2-х і 3-х класних навчальних закладів. Учительський інститут, що вже існував тоді у Глухові і готував щорічно по 25-30 народних вчителів, виявився не в змозі зняти гостроту цієї проблеми.

Відкриття Київського учительського інституту за зразком Лейпцигського та Ієнського відбулося у другій половині 1909 року в найманому приміщенні будинку міського училища на вулиці Гоголівській, 7 за сприяння Міської думи, яка призначила для його вихованців 10 стипендій по 300 рублів на рік. При цьому стипендіати по його закінченні мали працювати не в губернських, а саме у міських народних училищах. Це був своєрідний, щось між вищим і середнім, навчальний заклад, проведення занять у якому мало вигляд не уроків і не лекцій, а більш складний, комбінований. На початку 1911 року при інституті було відкрито друге у місті, після Олексіївського, зразкове міське училище із 4-х річним курсом навчання.

Спорудження на ній власного будинку для інституту вимагало витрат у сумі 260 тисяч рублів, надавати які МНО чомусь не поспішало. З метою часткового покращення умов для навчального процесу його перевели 1911 року в будинок **І. С. Верисоцького** на вулиці Мало-Володимирській (нині Олеся

Гончара), 65, де він займав від першого до третього і, частково четвертий поверхи.

Напередодні Першої світової війни згаданий вище П. О. Зілов звернувся на адресу міської думи із клопотанням про виділення для спорудження будинку інституту 3-5 десятин землі на Лук'янівці і надання одноразової допомоги грошима у сумі 3 тисячі рублів. На випадок відмови він погрожував перевести цей навчальний заклад до одного із міст у межах Київського навчального округу.

Із запропонованим П. О. Зіловим варіантом міська дума не погодилася. Вона розпочала активний пошук вільної ділянки міської землі для інститутського будинку, але умови воєнного часу не дозволили довести цю справу до завершення. Після 3-го випуску в кількості 25 народних вчителів, місце роботи для яких було визначено вищі початкові училища, інститут евакуювали в Нахичевань. Проте вже 1916 року головнокомандувач Південно-Західним фронтом генерал-ад'ютант **О. О. Брусилов** повернув його до Києва на колишнє місце. Директор інституту **К. М. Щербина** сприяв тому, щоб при ньому було відкрито ще й тимчасові педагогічні курси для підготовки вчителів для потреб вищих початкових училищ.

За денікінщини хлопців та дівчат, що мали середню освіту, приймали до нього без вступних іспитів, решта мусила їх здавати. 1920 року заклад увійшов до складу заснованого тоді Інституту народної освіти, а 1935 року його знову відкрили при Київському педагогічному інституті, який існував до 1953 року.

303. ФРЕБЕЛІВСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ ІНСТИТУТ

З метою впровадження в життя теоретичних розробок відомого німецького педагога Фрідріха Фребеля (1782-1852рр.) з дошкільної освіти по всій Європі засновувалися так звані Фребелівські товариства. На теренах царської Росії першим містом, де 1871 року з'явилася така громадська установа, став Петербург. У київській пресі за 1885 рік надібуємо повідомлення про присудження радою місцевого фребелівського товариства (в 6-й раз) премій за краще оповідання для дітей молодшого віку. На вулиці Олексіївській (нині Терещенківській) воно мало власні 3-класний навчальний заклад і дитячий садок, а на вулиці Мало-Житомирській, 6 восени 1907 року заснувало при Товаристві трудової допомоги інтелігентним жінкам педагогічний Фребелівський інститут, директором якого став відомий київський лікар-психіатр професор **І. О. Сікорський**.

Невдовзі викладачі інституту, прагнучи до самостійності, зініціювали створення нового "Київського Фребелівського товариства для сприяння справі виховання", статут якого було затверджено в червні 1908 року і яке очолив **І. О. Сікорський**. Свою діяльність члени оновленої організації планували спрямовувати у двох напрямках, а саме: 1) розробка і роз'яснення задач виховання та впровадження в життя родини і школи нових педагогічних ідей і нової виховної практики та 2) заснування навчальних закладів для підготовки педагогічних кадрів і здійснення на ділі нових принципів дошкільної освіти.

Перше наукове засідання членів Товариства, на якому **І. О. Сікорський** виступив із повідомленням "Про способи дослідження розумових здібностей і розумового розвитку у дітей" відбулося 21 листопада 1908 року в приміщенні університетської студентської їдальні на вулиці Гімназичній (нині Леонтовича), 3. На той час уже функціонували майже всі, передбачені статутом Товариства, заклади. Це - дитячий притулок, до якого приймали від новонароджених до 5-річного віку, та дитячий садок із початковою підготовчою школою при ньому і педагогічною, очолюваною психіатром амбулаторією. Роль останньої полягала в обстеженні розумово відсталих і важких дітей та організації науково обґрунтованої справи початкового виховання і навчання дітей у тісному поєднанні з підготовкою компетентних вихователюк, так званих "дитячих садівниць", здатних за своїм розвитком і спеціальними знаннями впроваджувати у життя принципи виховання, засновані на точних наукових даних і на точній науково-педагогічній техніці. Готувати їх і покликаний був Фребелівський інститут, урочисте відкриття якого відбулося 26 жовтня 1908 року. Наймане приміщення для нього у будинку на вулиці Володимирській, 68 освятив преосвященний Феодосій, єпископ Уманський. Для прогулянок, розваг і ігор дітей, що перебували в притулку і садку, тут існувало велике подвір'я із садом. Владика **Феодосій** відкрив 8 листопада 1909 року у флігелі на вулиці Великій Житомирській, 34 також і заснований Товариством безплатний народний дитячий садок, розрахований на найбільшій прошарок населення Києва. Його очолила **Н. Д. Лубенець**, що володіла неабиякими педагогічними досвідом і тактом. Кількість дітей віком від 4 до 8 років в обох садках перевищувала 90 осіб обох статей.

Після першого року свого існування київське Фребелівське товариство вважалося одним із кращих серед подібних організацій у Росії. Його річний бюджет різко збільшився із 7 до 21 тисячі рублів, його дитячі садки виховували здібних учнів, а його інститут, у якому навчалися 150 слухачок із усієї країни, готував кваліфікованих вихователюк дітей дошкільного віку. Він мав статус вищого спеціального навчального закладу із 3-річним курсом навчання, і для вступу на його 1-й курс вимагалось мати свідоцтво про закінчення середнього навчального закладу. Отож не випадково діяльністю Товариства цікавилися професор педагогіки Шеффілдського університету в Англії Грін і окремі депутати державної Думи.

Останні обіцяли навіть клопотатися про надання йому щорічної державної субсидії, позаяк джерелами його існування були лише членські внески, плата за навчання в інституті (100 рублів за увесь курс) і за перебування в притулку і садку (50 рублів за рік), передплата журналу друкованого органу Товариства, публічні платні лекції, розваги та усілякі веселощі і добровільні пожертвування з боку зацікавлених осіб. Такими виявилися почесний член Товариства **С. С. Могильовцев** (1 тисяча рублів), купець **М. Б. Гальперін** (3820 рублів - як плата за право слухання лекцій 382 народними вчителями) та інші. А ще - загальноосвітні платні (10 рублів) курси для учнів із нижчих навчальних закладів, які провадилися із 5 червня по 5 липня кожного року.

Із 1909 року Товариство й Інститут перебували в найманому будинку на вулиці Великій Житомирській, 34. Події Першої світової війни об'єднали зусилля осіб, причетних до обох установ, спрямовані на збільшення кількості місць у безплатному дитячому садку на 30 ліжок, призначеному для дітей, батьки яких воювали на фронті, на виготовлення білизни вартістю 1000 рублів для 20-жінок у військових лазаретах та на збирання пожертвувань книгами й журналами для воїнів, що одужували.

1914 року Товариство разом із Інститутом перебралося до будинку **Ф. Г. Міхельсона** на вулиці Фундуклеївській (нині Б. Хмельницького), 51. Освячення нових приміщень, вивільнених Вищими жіночими курсами, відбулося 22 вересня. У 4-х просторах кімнатах на першому поверсі слухачки Інституту влаштували тимчасовий дитячий осередок, який утримувався за рахунок міста. Діти у віці від 2 до 7 років перебували в ньому під наглядом тих самих слухачок і спеціального найнятих осіб від 7 години ранку до 7 години вечора. Урешті приміщень цього поверху розмістилися бібліотека, природничо-історичний та фізичний кабінети, хімічна й психологічна лабораторії тощо. Третій поверх було цілком задіяно під навчально-допоміжні установи, якими вважалися дитячий садок і школа. Для канцелярії, лекторської та аудиторій пристосували приміщення другого поверху. Того року слухачками 1-го курсу стали 30 панянок.

Досить плідним для Товариства виявився 1915-й рік. Воно тоді заснувало: 6-місячні вечірні курси із дошкільного виховання, на які записалося більше 200 осіб і які розпочали свою роботу 6 квітня в приміщенні сільськогосподарського синдикату на вулиці Фундуклеївській, 46; новий садок для дітей запасних воїнів, а ще 5 стипендій у розмірі плати за навчання з метою залучення в інститутські аудиторії вчительок початкових міських училищ. Витративши на всі ці заходи чималі кошти, Товариство опинилося у тяжкій матеріальній скруті і змушене було звернутися до міських властей із клопотанням про надання йому субсидії в розмірі 3 тисячі рублів. Ті 2 тисячі рублів, які воно отримало від Міністерства народної освіти, було витрачено на організацію лабораторії по вивченню дитини.

Повернувшись до Києва після тимчасового перебування (евакуації) в Саратові, Товариство урочисто відкрило 11 грудня 1916 року платні (20 рублів за курс вечірні курси з позакласної освіти для бажаючих обох статей. Місцем їх проведення стало жіноче комерційне училище **Л. Д. Володкевич** на вулиці Кузнечній (нині Горького), 44. Свою лекцію "Історія і суть позашкільної освіти" прочитала на них **С. Ф. Русова**.

Наступного року Товариство уклало із кінотеатрами міста угоду про показ для дітей і учнів кінофільмів за особливою програмою. Ще воно мало намір налагодити зв'язки з кращими кінематографічними фірмами Петербурга і Москви, але на заваді його здійснення стали всім відомі події, що невдовзі відбулися.

Радянській владі Фребелівське товариство виявилось непотрібним, і 1920 воно припинило своє існування, так само, як і Фребелівський інститут, який увійшов до складу щойно створеного тоді Інституту народної освіти, попередника київського Національного університету ім. Тараса Шевченка.

Напередодні Першої світової війни згаданий вище П. О. Зілов звернувся на адресу міської думи із клопотанням про виділення для спорудження будинку інституту 3-5 десятин землі на Лук'янівці і надання одноразової допомоги грошима у сумі 3 тисячі рублів. На випадок відмови він погрожував перевести цей навчальний заклад до одного із міст у межах Київського навчального округу.

Із запропонованим П. О. Зіловим варіантом міська дума не погодилася. Вона розпочала активний пошук вільної ділянки міської землі для інститутського будинку, але умови воєнного часу не дозволили довести цю справу до завершення. Після 3-го випуску в кількості 25 народних вчителів, місце роботи для яких було визначено вищі початкові училища, інститут евакуювали в Нахичевань. Проте вже 1916 року головнокомандувач Південно-Західним фронтом генерал-ад'ютант Брусилов повернув його до Києва на колишнє місце. Директор інституту **К. М. Щербина** сприяв тому, щоб при ньому було відкрито ще й тимчасові педагогічні курси для підготовки вчителів.

304. ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Своє існування цей новий, зорганізований групою професорів-юристів, вищий навчальний заклад Києва розпочав у вересні 1918 року в приміщенні окружного суду на вулиці Володимирській, 13-15

(будинок Присутствених місць). Перший семестр виявився досить вдалим, присутність слухачів на лекціях була високою. Упродовж наступного весняного семестру лекції на тему "основи народного господарства" мав читати відомий економіст і економгеограф **К. Г. Воблий**. Але 5 лютого 1919 року Київ захопили більшовики і заняття в інституті припинилися. Вони відновилися за денікінщини. 15 жовтня 1919 року відбулося перше засідання Ради інституту, на якому було вирішено оголосити прийом слухачів на всі його курси та розпочати читати лекції для них 21 жовтня. Слухачами могли ставати навіть і ті, що не мали середньої освіти. Плата за навчання складала 500 рублів за семестр. Канцелярія інституту містилася тоді в будинку Комерційного інституту на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 24. При ньому функціонували вечірні загальноосвітні курси. 1 червня 1919 року, за більшовицької влади, він припинив своє існування, ставши складовою частиною університету.

Будинок Присутствених місць

ДУХОВНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

305. АКАДЕМІЧНА БУРСА

Дивися 312. "Києво-Подільське духовне училище (Подільська бурса)" у цьому ж розділі.

306. БРАТСЬКА ШКОЛА

Цей духовний навчальний заклад породило 1615 року Київське Богоявленське братство. Він вважається найвизначнішим серед інших братських шкіл, які існували в Україні упродовж XVII століття. Вирішальна роль в його заснуванні належала освіченій киянці **Галшці Гулевичівні**, яка подарувала братству свою садибу на Подолі (на її території міститься нині Києво-Могилянська академія). Безпосередню участь в організації школи брали члени братства - українські вчені **Беринда, Лаврентій Зизаній, Захарія Копистенський, Єлисей Плетенецький** та інші. Зразком для затвердженого 1620 року її статуту послужив статут Львівської братської школи. Першими ректорами навчального закладу випало бути відомим у той час людям, а саме **Йову Борецькому, Мелетію Смотрицькому та Касіану Саковичу**. Його відвідували вихідці з різних соціальних станів тогочасного суспільства шляхти, козаків і міщан. Для них викладалися старослов'янська, книжна українська, старогрецька, латинська і польська мови, граматики, риторика, піїтика, основи філософії та богослов'я, астрономія, історія і музика. Значну матеріальну й політичну підтримку школі надало Запорізьке козацтво чолі із гетьманом Петром Сагайдачним, яке усім кошом вступило 1620 року до братства. Вона пишалася своїми вихованцями-диригентами і півчими церковних хорів, а дехто із них ставали відомими українськими політичними і громадськими діячами – варто лише назвати письменника **Сильвестра Косова**.

Школа відігравала помітну роль у розвитку національно-культурного життя в Україні, активно протистояла намаганням польського уряду полонізувати українське населення. Своє існування вона припинила 1632 року, коли відбулося її об'єднання із заснованою архимандритом Києво-Печерської лаври Петром Могилою Лаврською школою та утворення Києво-Могилянської колегії, яка 1701 року отримала статус академії.

307. ДУХОВНА АКАДЕМІЯ

Ліквідувавши 1817 року славетну Києво-Могилянську академію (КМА), Російська Православна Церква (РПЦ), за підтримки вищих світських властей країни, заснувала у листопаді 1819 року на її базі на Контрактовому майдані Київську Духовну академію (КДА). Термін навчання у ній студентів складав 4 роки. Позаяк новоутворений вищий духовний навчальний заклад очолили люди, які не мали жодного стосунку до КМА. 31 грудня в церкві Братського монастиря (існував на Території КДА) не звершувалося

традиційне поминання померлих засновників КМА, її благодійників, викладачів та вихованців. Дещо пізніше цю традицію таки було відновлено.

Через тисняву у Старому (Мазепиному) академічному корпусі, що містився на розі майдану й Набережно-Микільської (нині Григорія Сковороди) вулиці, було споруджено упродовж 1822-1825 років на розі майдану й Іллінської вулиці за проектом архітектора **Л. І. Шарлеманя** та за участю архітектора **А. І. Меленського** мурований триповерховий Новий академічний корпус. 1837 року було налагоджено також випуск щотижневого журналу "Воскресное чтение".

У вересні 1869 року відбулося гучне відзначення 50-річчя існування академії. Присутні на цій події поважні гості, багато з яких займали вищі ієрархічні посади, дарували академічній бібліотеці старовинні рукописи, а **Є. П. Демидова**, княгиня Сан-Донато, зокрема, хрест, що належав князеві **Димитрію Донському**. Рівно через рік при ній було відкрито Київський комітет Православного місіонерського Товариства. Ще одне Товариство, а саме церковно-археологічне розпочало своє життя в академії 18 жовтня 1872 року під первісною назвою "Церковно-археологічна комісія", а з 1901 року воно носило

Будівля колишньої Духовної академії

назву "Церковно-історичне та археологічне Товариство". Його очолив ректор цього навчального закладу. При ньому існував на першому поверсі Старого академічного корпусу церковно-археологічний музей, який із грудня 1878 року могли відвідувати по неділях від 12 до 14 години всі бажаючі. За першим статутом 1873 року Товариство являло собою комісію, до складу якої входили професори усіх 10 академічних кафедр і яка займалася збиранням, збереженням і обстеженням пам'яток церковної старовини. За новим статутом 1881 року стати членом комісії могли і сторонні особи як із Києва, так і з інших міст України. На її засіданнях стали читатися реферати не лише із області церковної археології, а й з інших галузей науки.

Церковно-археологічний музей мав відділення грецьких і східних рукописів, південно-слов'янських (особливо сербських) рукописів, пам'яток давньоруської літератури і розкольників писемності та місцевих історичних і літературних пам'яток у межах Київського духовно-навчального округу. У ньому зберігалися предмети церковної і загальної археології та кількості рукописів, частина яких походила із академічної бібліотеки, решта - подаровані. Особливу цінність являли собою рукописи відомого українського і російського історика М. М. Бантиш-Каменського, митрополита Київського Євгенія Болховітінова та інших. 1875 року музей придбав у О. Є. Сорокіна за 12 тисяч рублів колекцію із 220 стародавніх ікон усіх шкіл і зразків давньоруського іконописання. 1875 року Св. Синод зобов'язав монастирі і церкви Київської та Волинської єпархій передати до музею усі рукописи і старожитності, що у них зберігалися. Активну участь у «формуванні його колекції брав відомий український пам'яткознавець, краєзнавець, етнограф і археолог **М. Ф. Біляшівський**. Не обходилося, на жаль, і без прикрас. Так, 1886 року, наприклад, з нього було викрадено монети 42 золотих, 333 срібних і 8 мідних на загальну суму 2 тисячі рублів.

Діяльність Товариства активізувалася після 1880 року, коли його разом із музеєм узяв під особисту опіку великий князь Володимир Олександрович. Тоді в його складі нараховувалося 29 почесних членів, 83 дійсних членів і 43 кандидатів у члени. Вони щомісяця проводили свої зібрання, на яких заслуховувалися реферати та вирішувалося питання про їх друк. Існування при академії Товариства і музею значною мірою сприяло, звісна річ, поглибленню знань її студентів, яких 1879 року нараховувалося 124 особи. З-поміж них лише одиниці навчалися за власний кошт, решта ж отримувала стипендії. Щоб їх мати Св. Синод 1886 року зажадав від Державної Ради країни субсидію в розмірі 143 903 рублі. Через тисняву в приміщеннях доводилося обмежувати прийом на перший курс навіть випускників київської духовної семінарії. Отож 1 квітня 1886 року розпочалися роботи по київського єпархіального архітектора В. М. Ніколаєва і за 120 тисяч рублів добудови до Нового академічного корпусу. У ньому містилися навчальні класи і зала для зібрань студентів.

Перший поверх Старого академічного корпусу, як згадувалося вище, займали Товариство і його музей, а другий поверх - актова зала з багатою колекцією старовинних портретів. У флігелі знайшлися місця для зали засідань Ради академії, правління із канцелярією та архіву. В окремому приміщенні існувала академічна лікарня. У завітарному кіюті Конгрегаційної церкви зберігалася колекція ікон, по-

дарованих академії під час святкування 1869 року її ювілею.

1914 року ставилося питання про окреме для музею приміщення. Тоді в ньому зберігалося майже 4500 церковно-історичних пам'яток, рукописів, актів, грамот, листів і стародруків, а також пам'яток архітектури, ліплення, скульптури тощо.

Із розширенням приміщень академії збільшилася і кількість її студентів, яких 1908 року, наприклад, нараховувалося вже 197 осіб. За національною ознакою переважали співвітчизники, вихідці з єпархій безмежного простору Російської імперії - 176, за ними йшли болгари - 11, далі серби - 3 і по одному греки і сирійці. При цьому збільшилася і частка тих із них, хто навчався за власний кошт. Того самого 1908 року на перший курс академії було прийнято 48 осіб, в числі яких перебували 1 протоієрей, 18 ієреїв та 1 диякон. Її викладацький склад виглядав так: 41 почесний член, 10 ординарних професорів, 9 екстраординарних професорів і 4 доценти на чолі із ректором, посаду якого часто обіймали ректори Московської Духовної академії, принаймні так було у 1878 і 1895 роках. Можливо тому вони вчинили відчайдушний спротив політиці українізації навчальних закладів міста, яка здійснювалася діячами Центральної Ради і Директорії.

1913 року Духовну академію відвідав високий гість - Патріарх Антіохійський **Григорій IV**. Через 2 роки вона планувала відзначити свій 300-річний ювілей, але Св. Синод відклав проведення цих урочистостей на післявоєнний час. Центральна Рада здійснювала заходи по українізації навчального процесу в академії. Члени її ради без особливого ентузіазму обговорювали питання про відкриття чотирьох нових кафедр, а саме історії України, української мови, української літератури і західно-руського права, а також зверталися до Генерального Секретаріату за матеріальною допомогою.

Новий проект статуту академії Передбачав розроблення й застосування в навчальному процесі української богословської термінології. Його прийняття відбулося за гетьмана Павла Скоропадського. Тоді ж відновилися і перервані подіями громадянської війни заняття в академічних аудиторіях. Удруге вони відновилися 23 серпня 1919 року за денікінщини. 1920 року академію закінчили 8 чоловік. За радянської влади, яка припинила її існування, заняття студентів здійснювалися упродовж ще кількох років на квартирах викладачів. Сьогодні за цією адресою знову функціонує відроджена 1991 року Києво-Могилянська академія.

Духовну академію свого часу закінчували відомі люди - письменник **І. С. Нечуй-Левицький**, композитор **П. О. Козицький**, хоровий диригент і композитор **О. А. Кошиць**, академік АН УРСР **К. Г. Воблий**, **М. І. Петров**, грузинський письменник **Н. Й. Ламоурі** та інші діячі науки і культури. Вихідець із Костромської губернії М. І. Петров, зокрема, твердив, що українська література має свою славу історію. Він є автором капітальних монографій "Очерки из истории украинской литературы XVII-XVIII веков".

Посади професорів академії обіймали історики **С. Г. Голубєв** та **О. І. Булгаков** - батько російського письменника М.

О. Булгакова.

І. С. Нечуй-Левицький

О. А. Кошиць

О. І. Булгаков

П. О. Козицький

308. ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ

З-поміж середніх навчальних закладів дореволюційного Києва чільне місце посідала Духовна семінарія. Вона стала наступницею ліквідованої 1817 року славетної Києво-Могилянської академії й містилася в її приміщенні до 1819 року, коли було засновано Київську духовну академію. З цього часу семінарія містилася разом з Києво-Подільським духовним училищем в будинку на вулиці Набережно-Хрещатицькій, 27, відомому під назвою "бурса".

1826 року вона отримала у своє розпорядження садибу колишнього Петропавлівського чоловічого монастиря, що одночасно виходила на дві вулиці: Костянтинівську та Притисько-Микільську. Зусиллями

митрополита Київського Євгена Болховітінова тут постала на кошти духовного відомства чимала три--поверхова споруда (нинішня адреса - вулиця Костянтинівська, 5, до якої на межі 1820-х та 1830-х років і перебралася Духовна семінарія.

Київська Духовна семінарія готувала священнослужителів для Київської єпархії, і навчальний процес у ній перебував під пильним наглядом з боку Синоду. 1866 року, наприклад, цей Синод заборонив викладання тут медицини, сільського господарства та природних дисциплін, а натомість запровадив педагогічний клас, випускники якого мали працювати учителями в церковно-парафіяльних школах. З метою придбання ними практичних навичок при семінарії того ж таки 1866 року було засновано недільну школу, в якій учні семінаристи старших класів навчали дітей з усього міста (їх кількість перевищувала 180 осіб) грамоті, письму, основам арифметики і малювання та знайомили, звісна річ, із Законом Божим, користуючись при цьому посібниками, написаними **Ушинським, Паульсоном, Семеновим і Золотовим**. На посаді розпорядника цієї школи перебував учитель педагогіки **І. Т. Екземплярський**, що пізніше став відомим церковним діячем. Для ретельнішої підготовки майбутніх учителів і з

Вулиця Вознесенський узвіз, 20. Духовна семінарія

1871 року при семінарії стала функціонувати також і церковно-парафіяльна школа на 63 учні. З якихось причин можливості випускників Духовної семінарії вступати на навчання до вищих навчальних закладів, у тому числі й до Духовної академії, обмежувалися Положеннями від 1879 та 1883 років і єдиним поприщем для їхньої подальшої діяльності залишалися вчителювання та церковнослужительська кар'єра на посадах псаломщиків і священників.

Кількість семінаристів не була постійною і мала тенденцію до зменшення, так, якщо 1866 року їх нараховувалося 600, то 1885 року – 533, а 1888 - тільки 473, серед яких 461 "руських", 2 грузини, 2 серби, 2 араби, 4 болгары і по одному галичанин і японець. Лише 100 учнів мали житло в садибі семінарії, а решта, через відсутність вільних приміщень, квартирували у киян. Це не відповідало статусові цього навчального закладу, а тому ще 1869 року обговорювався варіант обміну садибами між ним і Кирилівською лікарнею, яка містилася тоді в старовинних монастирських будівлях. Однак із цього нічого не вийшло, і 1873 року духовно-навчальне начальство звернулося до киян пропозицією продати йому ділянку землі площею 3000 кв. сажнів для спорудження на ній нового приміщення семінари.

Ніхто, схоже, так і не відгукнувся, позаяк 1894 року київський митрополит особисто визначив місцем для зведення будівель семінарії і гуртожитку при ній чудову за розташуванням садибу Києво-Софійського митрополітонського дому площею 3 десятини в урочищі "Кудрявець" на Вознесенському узвозі. Там тоді ще помітні були залишки двох храмів великокняжої доби, на місці яких 1718 року було споруджено дерев'яну Старо-Київську Вознесенську церкву, замінену 1879 року мурованою і пізніше перенесену на Львівську (нині Січових Стрільців) вулицю (не збереглася). Вартість тієї садиби становила 60 тисяч рублів, а щорічний прибуток від неї не перевищував 450 рублів. Вивільнені приміщення на Костянтинівській вулиці призначалися для розміщення у них Києво-Подільського духовного училища, а будинок останнього (бурса на вулиці Набережно-Хрещатицькій) підлягав продажу.

Після отримання згоди Синоду і асигнування ним 400 тисяч рублів місце майбутнього будівельного майданчика на так званій Воловій горі відвідали преосвященний Сергій, єпископ Уманський, та начальник господарчого відділення Синоду П. І. Остроумов і залишилися вельми задоволені побаченням. А на черговому єпархіальному з'їзді духовенство ухвалило, щоб кожна парафія київської єпархії виділила на цю справу по 100 рублів, щоб зібрати таким чином упродовж кількох найближчих років 150 тисяч рублів. Тоді ж було засновано й комітет для спорудження будинку семінарії.

Первісний проект нової будівлі склав 1894 року архітектор **В. М. Ніколаєв**, а його остаточний варіант 1899 року петербурзький синодальний архітектор **Є. Л. Морозов**, а будівництво здійснював місцевий єпархіальний архітектор **Є. Ф. Єрмаков**. 27 квітня (інше джерело вказує на 20 липня) 1899 року відбулася урочиста церемонія закладання будівлі. Від семінарської церкви на вулиці Костянтинівській до місця події хресним ходом пройшли учні семінарії на чолі з ректором архімандритом **Іоаннікієм**. Церемонію супроводжував спів семінарського хору під орудою Дурдуківського.

Споруджував семінарію підрядчик **Л. Кучеров** зі своїми 250 робітниками. Глибина її фундаментів коливалася від 3,5 до 5 метрів. Будівля, яка обійшлася духовному відомству в 800 тисяч рублів, потре-

бувала для себе 8 млн. штук цегли. Переїзд до неї учні семінарії здійснили 1900 року. Дещо пізніше, а саме 11 жовтня 1901 року відбулося освячення й домової Трьохсвятительської церкви. Затримка з її облаштуванням трапилася через пристосування під неї вже готової актові зали, якої навчальний заклад таким чином позбувся.

Зовнішньо красива триповерхова будівля семінарії з довжиною фасаду 128 метрів являла собою замкнутий чотирикутник, розділений окремим 4-поверховим корпусом на дві частини, від чого утворилися 2 внутрішні двори. На її першому поверсі містилися квартири ректора, інспектора і викладачів семінарії; на другому поверсі - двосвітна церква, їдальня на 550 місць, бібліотека, рекреаційна зала, класні кімнати, квартира економа та деякі господарчі служби; на третьому поверсі - гуртожиток для 550 учнів (100 %), на четвертому поверсі - гардеробні, а в підвалі - квартири служителів і приміщення для машин та апаратів. Окремий двоповерховий будинок, споруджений 1900 року, призначався для семінарської лікарні на 35 ліжок, лазні на 50 осіб, льодника тощо.

З початком Першої світової війни навчальний заклад перевели були до Кловського палацу, а в старому приміщенні 12 жовтня 1914 року відбулося освячення шпиталю союзу міст на 1500 ліжок. Уряд гетьмана Павла Скоропадського планував здійснити реорганізацію семінарії шляхом виділення її перших чотирьох класів в окремі чоловічі класи із викладанням у них загальноосвітніх предметів. Їхні випускники отримували право вступу до світських навчальних закладів. У п'ятому і шостому класах семінарії мали викладатися спеціальні богословські дисципліни, а останні її два класи утворювали б пастирсько-богословську школу із більш складною богословською програмою навчання. Проте здійснитися цим планам не судилося. 1918-1919 року семінарські класи пристосували під казарми корпусу Січових стрільців, а за Денікіна вони знову заповнювалися учнями семінарії. Радянська влада влаштувала в них школу льотчиків, а на підвір'ї стояли літаки- "кукурузники".

К. Г. Стеценко

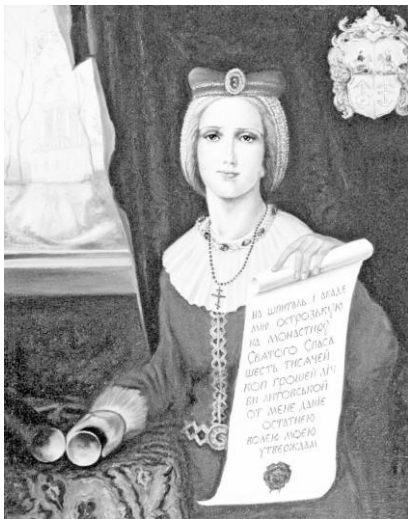
З 1924 року і по сьогодні господарем садиби колишньої Духовної семінарії, що міститься на вулиці Вознесенській узвіз, 20, є Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури, посаду ректора якої обіймає художник-графік, професор, президент Академії мистецтв України **А.В. Чебикін**. У грудні 2002 року цьому знаому в нашій державі навчальному закладові виповнилося 85 років. У лікарняному корпусі семінарії до Великої Вітчизняної війни перебував полк кінної міліції, а 1943 року тут мали для себе приміщення та їдальню члени (переважно жінки) загону регулювальників дорожнього руху, який щойно тоді прибув із Харкова.

І, насамкінець, дещо про тих людей, які мали відношення саме до Духовної семінарії. 1903 року її закінчив відомий український композитор, диригент і громадський діяч **К. Г. Стеценко**. Тоді посаду ректора семінарії обіймав 46-річний архімандрит **Костянтин** (замінив 1900 року Іоанікія), виходець з династії знаменитих нижньонігородських купців Буличових, відомих на Волзі своїм багатством. У 1891-1896 роках тут навчався визначний діяч українського визвольного руху **С. О. Єфремов**, а в 1901-1905 - його брат, майбутній професор **П. О. Єфремов**. Ректором тоді був їхній рідний брат **І. О. Єфремов**.

309. КИЄВО-БРАТСЬКА КОЛЕГІЯ

Дивися 310. "Києво-Могилянська колегія" у цьому ж розділі.

310. КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ 1632 року відбулося об'єднання заснованої 1615 року Київським братством (за сприяння освіченої мешканки Подолу Галшки Гулевичівни) Братської школи та заснованої 1631 року архімандритом Києво-Печерської лаври Петром Могилою Лаврської школи в один загальноосвітній навчальний заклад, який, згідно з грамотою від 14 березня 1633 року польського короля Владислава IV, став називатися Києво-Братською колегією. Паралельно існувала й більш поширена його назва, а саме Києво-Могилянська колегія. Для розміщення її аудиторій **Петро Могила**, перебуваючи вже в сані митрополита Київського і Галицького, спорудив власним коштом на території садиби, яку **Галшка (Єлизавета) Гулевичівна** подарувала Братству і на якій уже діяв чоловічий Богоявленський Братський монастир, двоповерхову муровану будівлю.

Галшка (Єлизавета) Гулевичівна

М.В. Ломоносов

Одним із своїх боків вона дотикалася до південно-східного кута одноповерхового старовинного мурованого корпусу (зберігся до наших днів на вулиці Григорія Сковороди, 6), який первісно належав, як гадають окремі сучасні дослідники, дарувальниці і в якому з певного часу перебувала, вочевидь, Братська школа. Відтоді Галшчин будинок пристосували під монастирську трапезну, а пізніше в ньому містилася поварня.

У той самий час біля головних воріт Братського монастиря (виходили на сучасну Іллінську вулицю, за іншою версією - на Монастирську площу в північно-західній частині кварталу між сучасними Контрактовою площею і вулицею Григорія Сковороди) постала окрема дерев'яна будівля трибальної студентської Конгрегаційної Благовіщенської церкви. 1658 року вона згоріла. Проте невдовзі її відновили, але вже на іншому місці, де пізніше виріс Мазепин навчальний корпус. Вона була двоповерховою і теж дерев'яною.

Із часом церква стала ветхою, отож її 1704 року розібрали, а церковне начиння перенесли тимчасово до приміщення на другому поверсі згаданої вище Могилянської будівлі. Звідси Благовіщенська церква "помандрувала" до надбудованого другим поверхом академічного корпусу, мова про який піде далі, а її місце зайняла 1740 року академічна бібліотека. 29 лютого 1780 року сталася велика пожежа, від якої у цій бібліотеці загинули 12 тисяч книг і грамот, зібраних за попередні 150 років. Чергової руйнації Могилянська будівля зазнала від ще більш страхітливої пожежі, яка сталася 9 липня 1811 року і яка спопелила собою майже увесь Поділ. Відновлював її упродовж 1824-1826 років київський архітектор А. І. Меленський. Другий поверх цієї будівлі залишили за академічною бібліотекою, а на її першому поверсі влаштували трапезну із церквою на честь Зішестя Святого Духу. Назва цього храму перейшла на всю будівлю, яка перебуває сьогодні в стадії реставрації. Києво-Могилянська колегія відразу ж від часу свого заснування набула ознак вищого навчального закладу - першого не тільки в Україні, але й у всій Східній Європі. Вона мала 8 класів, у яких упродовж 12 років навчалася молодь усіх станів, але переважали діти козацької старшини, шляхти, духівництва й заможних міщан. Високоосвічені викладачі доносили до їхнього розуму слов'яно-руську (тодішню літературну українську мову), церковно-слов'янську, польську, латинську, грецьку, староєврейську, німецьку та французьку мови, історію, географію, математику, астрономію, катехізис, риторику і діалектику (вміння „ виголошувати промови й вести диспути), піітику, філософію і богослов'я (для тих студентів, які мали намір стати служителями культу), музику та співи. Кількість учнів колегії 1700 року сягала 2-х тисяч осіб, пізніше коливалася в межах 500-4200 осіб.

Діяльність колегії була тісно пов'язана із боротьбою українського народу проти католицизму й унії, який усіляко підтримував свою вищу школу, пов'язуючи з нею свої сподівання на перемогу у боротьбі за незалежність. А єзуїтсько-уніатські кола намагалися, зі свого боку, перешкодити зростанню її популярності, відвернути від неї українську молодь, яка покидала єзуїтські навчальні заклади і охоче переходила до рідної школи, про що засвідчують зазначені вище цифри. Отож польський уряд і не поспішав із наданням колегії офіційного статусу академії, хоча чудово розумів, що і без цього статусу вона являла собою вищий навчальний заклад. Таке стало можливим лише після завершення визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Останній своїми універсалами від 11 січня 1654 року та 9 січня 1656 року надавав колегії відчутну допомогу, якої вона перебуваючи у ті складні часи в дуже скрутному становищі, особливо потребувала. А офіційний статус академії їй надав імператор Петро I своєю грамотою від 26 вересня 1701 року.

Достопам'ятний український гетьман Іван Мазепа вбачав у вихованцях академії майбутніх державних мужів вільної України. Для них він у 1703-1704 роках спорудив власним коштом одноповерховий (мав бути двоповерховий) мурований так званий академічний ("Мазепинський") корпус. Невдовзі він став триповерховим. Надбудову за проектом київського архітектора **Й. Г. Шеделя** було виконано за гроші у сумі 1640 рублів протектора академії, архієпископа Київського і Галицького **Рафаїла Заборовського**. Останній освятив готову споруду 17 липня 1739 року. На її другому поверсі розмістилися богословський та філософський класи і конгрегаційна зала, а в дещо пізніше виконаній до східної частини корпусу прибудові освячена цим же владикою 1 листопада 1740 року згадана вище однобанна конгрегаційна Благовіщенська церква, яка відтоді вважалася домовою студентською на відміну від монастирської Богоявленської церкви, теж спорудженої на кошти Івана Мазепи (не збереглася). Уздовж усього другого поверху Мазепинського корпусу тягнулася широка галерея з колонами, яка припинила своє існування при влаштуванні на цьому поверсі 1868 року за проектом архітектора П. І. Спарро додаткового приміщення для академічної бібліотеки. Іван Мазепа не скупився й на інші дари академії та її студентам. Останні у своїх численних панегіриках називали його "промислителем і благодіятелем академії", а саму академію називали Могиляно-Мазепинською. Проте ця назва є маловідомою.

Важко переоцінити значення для України та й усієї тодішньої Російської імперії Києво-Могилянської або просто Київської академії. Її вихованці працювали в багатьох містах країни та за її межами, сприяли

створенню 1687 року Слов'яно-Греко-Латинської академії в Москві, а такі з них, як **Феофан Прокопович**, **Дмитро Ростовський** і **Стефан Яворський** брали активну участь у підготовці реформ Петра I. 1734 року у ній навчався **М. В. Ломоносов**. Чималою є роль Київської академії в становленні українського театру, вона славилася своїм хором (понад 300 співаків), багато співаків якого запрошували до хорових капел Росії, у ній були створені перші художні обробки українських народних пісень, її оркестр нараховував у своєму складі близько 100 чоловік.

Враховуючи ці та багато інших показників, український гетьман **Кирило Розумовський** клопотався перед імператрицею Катериною II про перетворення Київської академії на університет. У відповідь розпочалася шалена русифікація викладання у ній, а після французької революції вінценосниця прийняла рішення про ліквідацію Києво-Могилянської академії та заснування на її базі духовного навчального закладу. Так воно, на жаль, і сталося. У приміщеннях ліквідованої 1817 року академії стала працювати Духовна семінарія, яку 1819 року змінила Духовна академія. Заняття в академії призупинилися із січні 1918 року, а відновилися за часів Гетьманату. Кількість студентів тоді становило 182 особи. 1920 року академія припинила своє існування.

У лютому 1991 року Голова Верховної Ради УРСР Л. М. Кравчук, Президент Академії наук УРСР Б. Є. Патон, Митрополит Київський і всієї України Філарет та Голова Українського

Кирило Розумовський

фонду культури Б. І. Олійник направили Президентові СРСР М. С. Горбачову колективного листа із клопотанням про відселення із заповідної території колишньої Києво-Могилянської академії Київського вищого військово-морського політичного училища та створення на ній музею-заповідника "Києво-Могилянська академія". Його задовольнили з тією лише різницею, що замість музею-заповідника тут, на Конtrakтовому майдані (вулиця Григорія Сковороди, 2, 19 вересня 1991 року розпочав своє життя вищий навчальний заклад під назвою Університет "Києво-Могилянська академія", отримавши 19 травня 1994 року статус Національного.

А. І. Меленський

311. КИЄВО-МОГИЛЯНЬСКА КОЛЕГІЯ

Дивися 310. "Києво-Могилянська академія" у цьому ж розділі.

312. КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКЕ ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ (ПОДІЛЬСЬКА БУРСА)

У 1760 (чи 1763) -1765 роках на березі Дніпра було споруджено на кошти (у сумі 6 тисяч рублів) митрополита Київського **Арсенія** (Могилянського) двоповерховий дерев'яний, на кам'яному підмурку будинок так званої "бурси" або гуртожитку для бідних студентів (спудеїв) Києво-Могилянської академії. За мулярські роботи в ньому відповідав український архітектор **І. Г. Григорович-Барський**, а за теслярські - майстер **П. Неділка**. Через 10 років існування, а саме 1 серпня 1775 року будівля згоріла. На її місці 1778 року постав на кошти митрополита Київського **Гавриїла** (Кременецького) одноповерховий мурований, П-подібний у плані будинок у стилі українського бароко, споруджений за проектом, ймовірно, все того ж **І. Г. Григоровича-Барського**. У проміжок часу між 1808 і 1816 роками він збагатився другим поверхом, надбудованим за проектом київського архітектора **А. І. Меленського**. Будівля набула яскравих ознак класичного стилю, її центральну частину прикрашав 4-колонний портик. Пожежа 1811 року її не зачепила, і у ній знайшла тимчасовий притулок Конгрегаційна церква Києво-Могилянської академії, яка потерпіла від цього стихійного лиха. Пізніше будівля зазнала значної реконструкції.

Замість ліквідованої 1817 року славнозвісної Києво-Могилянської академії було засновано Київську духовну семінарію, а 1819 року - і Київську духовну академію та Києво-Подільське духовне училище. Місцем розміщення останнього, разом із семінарією, визначили саме будинок бурси, в якому учні училища (бурсаки) ледве зводили кінці з кінцями, а семінаристи жили дещо краще. Однак вже на межі 1820-1830-х років Духовна семінарія його залишила і стала обживати новоспоруджений великий будинок на вулиці Костянтинівській, 5 та сусідню старовинну Петро-Павлівську церкву, як домову. А садибу училища 1835 року, за розпорядженням єпархіального начальства, розширили шляхом приєднання до неї двох земельних ділянок площею 76 і 86 кв. сажнів, вилучених із церковного погосту сусідніх храмів, відповідно Іллінського та Набережно-Микільського. 18-й київський єпархіальний з'їзд депутатів духо-

венства, що відбувався упродовж 7-12 жовтня 1902 року, ухвалив частину садиби училища розміром 76 кв. сажнів повернути Іллінській церкві, а решту продати, не ущемлюючи при цьому інтересів Набережно-Микільської церкви.

Замість ліквідованої 1817 року славнозвісної Києво-Могилянської академії було засновано Київську духовну семінарію, а 1819 року - і Київську духовну академію та Києво-Подільське духовне училище. Місцем розміщення останнього, разом із семінарією, визначили саме будинок бурси, в якому учні училища (бурсаки) ледве зводили кінці з кінцями, а семінаристи жили дещо краще. Однак вже на межі 1820-1830-х років Духовна семінарія його залишила і стала обживати новоспоруджений великий будинок на вулиці Костянтинівській, 5 та сусідню старовинну Петро-Павлівську церкву, як домову. А садибу училища 1835 року, за розпорядженням єпархіального начальства, розширили шляхом приєднання до неї двох земельних ділянок площею 76 і 86 кв. сажнів, вилучених із церковного погосту сусідніх храмів, відповідно Іллінського та Набережно-Микільського. 18-й київський єпархіальний з'їзд депутатів духовенства, що відбувався упродовж 7-12 жовтня 1902 року, ухвалив частину садиби училища розміром 76 кв. сажнів повернути Іллінській церкві, а решту продати, не ущемлюючи при цьому інтересів Набережно-Микільської церкви.

Остання мала отримати компенсацію за остаточно втрачену ділянку свого погосту у вигляді певної суми грошей. Продажу підлягали також і обидві училищні муровані споруди. Придбати їх висловило бажання Київське купецьке зібрання з метою влаштувати в них 2-е комерційне училище. А в бурсі домову (училищну) церкву на честь Введення в храм Пресвятої Богородиці влаштував 1855 року наглядач училища ієромонах **Дорофей** за сприяння єпархіального начальства. Під неї пристосували велику теплу залу.

Чи не першим посаду її настоятеля обійняв протоієрей **М. Жолткевич**, який учителював майже 40 років. Після нього богослужіння в церкві відправляли священники Савватій Головінський і Григорій Квітницький, затим ієромонах із Богоявленського Братського монастиря, а в подальшому - священники Києво-Подільської Свято-Успенської (Пирогошії) церкви Мойсей Петрушевський і Феодор Лінчевський почергово в особливі дні.

Вулиця Костянтинівська, 5

Введенська церква існувала в приміщенні бурси до 1902 року, коли Києво-Подільське Духовне училище перебралося звідси до будинку на Костянтинівській, 5, який вивільнила Духовна семінарія після свого переселення у щойно споруджений тоді власний будинок на Вознесенському узвозі, 20, забравши при цьому із собою найцінніші церковні речі із домового Петро-Павлівського храму. Останній і став з цього часу домовою церквою Духовного училища, до якої його вихованці перенесли із Введенського храму необхідне церковне начиння, окрім антимінсу, який було передано до Духовної консисторії, та ще престолу, який разом із розібраною підлогою, за дозволом митрополита Київського Феогноста, спалили.

Заняття в училищі на новому місці припинилися під час революційних подій громадянської війни, відновилися 3 жовтня 1919 року за денікінщини і продовжувалися короткий час до остаточного утвердження в Києві радянської влади.

Приміщення колишньої бурси духовне відомство стало здавати в орендне користування приватним особам, які влаштовували них усілякі склади. Колишню Введенську церкву переобладнали під трикімнатну квартиру. У її вівтарній частині містилася їдальня, на місці престолу стояв обідній стіл, а на за-престольній стіні висіло дзеркало...

Історія бурси пов'язана з іменами кількох відомих людей. 1780 року її відвідав римський імператор Йосиф II, який мандрував Росією під прізвиськом Фолькенштейн. У ній мешкали: у 1802-1814 роках вчений і байкар П. П. Гулак-Артемівський, упродовж 1824-1830 років - український співак і композитор С.С. Гулак-Артемівський. Відремонтувавши будівлю, радянська влада помістила в ній Водний технікум, а сьогодні її на вулиці Набережно-Хрещатицькій, 31 займає відроджена Києво-Могилянська академія.

313. КИЄВО-СОФІЙСЬКЕ ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ (СОФІЙСЬКА БУРСА)

Келії ченців Софійського монастиря містилися спочатку в кількох одноповерхових дерев'яних будівлях. Упродовж 1763-1767 років за митрополита Київського Арсенія (Могилянського), навпроти північного бічного входу до Софійського собору для них було вибудовано за проектом архітекторів **М. Юра-**

сова та П. Попова великий 3-поверховий корпус у стилі українського бароко. Кожна із 8 келій-квартир у ньому, призначених для не рядових монахів, складалася із трьох поверхів, а саме жилого, господарчого і обслуговуючого.

Після припинення указом імператриці Катерини II існування Софійського монастиря корпус тривалий час залишався незаселеним. Спроба митрополита Київського Самуїла (Милославського) розмістити в ньому Головне народне училище Київського намісництва, разом із Духовною академією, успіху не мала.

Рідною домівкою для обох навчальних закладів став Поділ, а келейний корпус місцевий архітектор **А. І. Меленський** пристосував під покої митрополита Київського **Євгенія** (Болховітінова). Це сталося 1825 (чи 1826) року, а вже 1837 року постійною резиденцією владик стала Києво-Печерська лавра.

Долучивши до вивільненого будинку одну десятину навколишньої землі (Софійського погосту), наступник митрополита Євгенія митрополит Київський Філарет (Амфітеатров) помістив у ньому Києво-Софійське духовне повітово-парафіяльне училище для сиріт духовного звання. Цей нижчий духовний заклад із 4-річним курсом навчання він заснував, із дозволу Св. Синоду, 1839 року. Перші 40 учнів навчалися в ньому коштом Владики, а тому Софійське духовне училище (Софійська бурса) мало повну підставу називатися "філаретівським". На посаді його ректора упродовж одного лише 1841 року перебував Феофан-затворник (Георгій Говоров), який із 1988 року став новим святим Російської православної церкви.

Після смерті митрополита цей, один із найстаріших у місці навчальний заклад перебував на утриманні церковних парафій Києва та Васильківського і Радомишльського повітів. Лише священики останнього були зацікавлені в його існуванні, позаяк саме в ньому навчалися їхні діти (а не в гімназіях, як діти решти духовних пастирів), але їхня бідність не дозволяла училищу повноцінно розвиватися. 1883 року, наприклад, воно перебувало в жалюгідному стані. У ньому не стало посади репетитора, а на поповнення бібліотеки щороку відпускалося лише 50 рублів замість щорічних 200 рублів, як це було раніше.

Попри всі негаразди, бурса продовжувала функціонувати. Із її 180 учнів третину складали діти батьків світського стану. Дехто із них виконував роль малих півчих у митрополичому хорі, відчуваючи при цьому певні незручності. Отож ще в жовтні 1881 року делегати Києво-Софійського училищного з'їзду порушили питання про влаштування у бурсі особливої домової церкви. Проте воно не мало вирішення через заплановану в ближчому майбутньому реконструкції будівлі. До цього питання делегати з'їзду повернулися 1887 року і доручили київському архітекторові В. М. Ніколаєву скласти кошторис, за яким влаштування храму в східній башті обійшлося б у 871 рублів, а в одній із кімнат - 775 рублів. Зі свого боку митрополит Київський Платон (Городецький) запропонував розмістити його в сусідньому митрополичому домі, для чого знадобилася б добудова до нього вартістю 9,5 тисяч рублів. Зрештою, 13 лютого 1887 року в самому училищі таки сталася пам'ятна подія - ректор духовної семінарії архімандрит Іриней освятив тут домову церкву на честь Образа Богородиці Господньої. Необхідні для її влаштування кошти та церковне начиння надійшли від Михайлівського Золотоверхого, Михайлівського Видубицького і Богоявленського Братського монастирів Києва та від Двору великої княгині Олександри Петрівни, засновниці Києво-Покровської жіночої обителі. Чудовий іконостас для храму виготовила київська майстерня Шатрова.

Покращувалися і побутові умови бурсаків, серед яких, як доводилося чути, значився і Кирило Стеценко, мазутний український композитор, диригент і громадський діяч. 1901 року на Софійському подвір'ї мали спорудити одноповерхову муровану будівлю для бурсацької лікарні на 25 ліжок. А 1914 року поширилися були чутки про перетворення училища в 6-класну духовну прогімназію. Проте здійсненню цих планів завадила Перша світова війна. Заняття в училищі припинилися (вони продовжилися в Подільській бурсі), а в його приміщеннях розмістилися спочатку галицькі біженці-інтелігенти, а 1916 року — канцелярія 1-ої Київської школи прапорщиків, викладачі і вихованці якої пожертвували на користь домової церкви понад 2000 рублів. Повернулися бурсаки до своїх приміщень у жовтні 1919 року, за денікінщини, але ненадовго. У подальшому їх займали радянські установи: від 1921 року — Центральний історичний архів імені В. Б. Антоновича, а з 1970 року після реконструкції, здійсненої за проектом архітектора **В. І. Корнеєвої**, і по сьогодні — Центральний державний архів літератури і мистецтва України.

314. КИЇВСЬКЕ ПРАВОСЛАВНЕ РЕЛІГІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКЕ ТОВАРИСТВО

Величезна роль Києва в духовному житті країни обумовлювалася не в останню чергу його численними святинями. При двох із них, а саме Софійському соборі у Старому місті та Успенському соборі на Подолі в 1880-х роках діяли з метою пропаганди серед населення православ'я, товариства релігійно-просвітницьких читань. Їх очолювали відомі на той час церковні служителі: відповідно протоієрей **П. Г.**

Лебединцев і священник І.Т. Екземплярський.

Проте для великого міста, яким був тоді Київ і в якому стали активізувати свою діяльність представники багатьох релігійних течій (сект), цих двох товариств виявилось замало. Отож уже на початку 1890-х років благочинний Старо-Київських церков протоієрей **П. Ф. Підвисоцький** та його дружина С. І. Підвисоцька і зініціювали, за гарячої підтримки київського генерал-губернатора О. П. Ігнат'єва, створення загальноміського "Товариства поширення релігійно-моральної освіти в дусі православної церкви. Мета нового утворення впливала із його назви, а кошти для його існування мали надходити у вигляді членських внесків, винагороди від проведення позабогослужбових читань і бесід, одноразових субсидій з боку держави та добровільних пожертвувань від зацікавлених співгромадян.

Перше братське, зібрання священників на квартирі Підвисоцьких відбулося 14 жовтня 1893 року. Мета цього зібрання полягала в обговоренні проекту статуту майбутнього Товариства, складеного на зразок статуту подібного товариства, яке вже діяло на той час у Петербурзі. Останнє слово належало митрополитові Київському і Галицькому Іоаникію, який своєю резолюцією від 18 листопада 1893 року схвалив запропонований проект статуту і закликав "Боже благословення на добрі починання". Не гаючи часу, київське духовенство зібралося 7 грудня на квартирі все тих же Підвисоцьких із тим, щоб обрати з-поміж себе 8 членів ради Товариства, очолити яку погодився протоієрей **Златоверховніков**.

Свою діяльність новостворене Товариство розпочало проведенням співбесід і читань в обох нічліжних притулках (на Бессарабці та Подолі), лікарні графині **С. С. Ігнат'євої** на вулиці Великій Васильківській, пароплавних майстернях на Трухановому острові, на залізничному вокзалі та в будинку Міської думи на Хрещатику. Дещо пізніше Товариство поширило її на Контрактовий будинок на Подолі, де тимчасово перебували сотні мешканців Оболоні, які майже кожного року потерпали від весняних повеней Дніпра, та на церкви Стрітенську й Андріївську. Останню відвідувала велика кількість богомольців, що прибували до Києва із різних місцевостей Російської імперії. Окрім того, Товариство організувало бібліотечки з відповідною літературою в Кирилівській і Олександрівській лікарнях та військовому шпиталі, а також виклопотало у міських властей ділянку землі потрібних розмірів на Юрковиці з метою спорудження на ній церкви-школи в ім'я святого митрополита Макарія. Кількість пунктів у Києві, де воно здійснювало свої просвітницькі заходи, досягла 1896 року цифри 12. А на урочистому зібранні, яке відбулося 31 січня 1899 року в приміщенні Фундуклеївської жіночої гімназії, члени Товариства прийняли рішення щодо відкриття його філій також і в усіх повітових містечках, що знаходилися в межах київської єпархії.

З метою ознайомлення киян із кращими творами вітчизняної церковної музики Товариство влаштовувало духовні концерти за участю як власного любительського хору, так і хору митрополичих півчих, який уславився своїм знаменитим так званим Великим Києво-Печерським наспівом, особливо при виконанні творів XI століття.

На межі XIX і XX століть Київ зазнав бурхливого розвитку, що не могло не позначитися також і на діяльності Товариства. 22 листопада 1902 року митрополит Київський і Галицький Феогност затвердив нову редакцію його статуту, згідно з якою воно отримало нову назву, а саме "Київське релігійно-просвітницьке товариство". Підсумок його десятирічної діяльності виглядав оптимістично. Адже було проведено 488 недільних читань і 68 місіонерських бесід та прочитано 49 богословських лекцій, а також видруковано 102 назви народних листків загальною кількістю близько 200 тисяч примірників і 95 назв окремих брошур накладом 7 тисяч примірників. При цьому у недільних читаннях брали участь більшість священнослужителів Києва - членів Товариства. Місіонерські бесіди здійснювали єпархіальні місіонери, які засуджували російське сектантство і утверджували православних в істинах рідної віри. Богословські лекції читали переважно професори Київської духовної академії. У перші роки вони були платними, а затим Товариство відмінило плату, аби задовольнити релігійно-моральні запити якнайбільшої кількості інтелігентної частини київської людності.

Чергових змін статут Товариства зазнав 1908 року вже за нового митрополита Київського і Галицького Флавіана, і відтоді за ним закріпилася остаточна назва "Київське православне релігійно-просвітницьке товариство". На цей час, після 15-ти років існування, результати його діяльності в усіх 16 пунктах Києва таки справляли враження: 5060 недільних читань, місіонерських бесід та богословських лекцій і кілька мільйонів примірників безплатно розданих народних листків та брошур. Кількість слухачів на окремих читаннях перевищувала 2000 осіб. А загальна кількість членів Товариства складала тоді 434 особи, із яких 55 мали статус почесного члена.

Слід особливо зазначити, що такий величезний обсяг роботи Товариств виконувало за відсутності власного приміщення, що викликало додаткові незручності. Отож 1899 року преосвященний Сергій, єпископ Псковський і Порховський (колишній єпископ Уманський) запропонував згаданому вище мит-

рополитові Іоаникію звернутися до Священного Синоду із клопотанням про передачу Товариству ділянки землі, яка містилася на розі вулиць Великої Житомирської та Володимирської і належала Києво-Василівській церкві (не збереглася). Там знаходилася тоді стародавня дерев'яна Іоано-Золотоустівська церква, що перебувала в досить ветхому стані. Після отримання позитивної відповіді на клопотання її розібрали з тим, щоб розпочати земляні роботи. При їх виконанні було виявлено велику кількість людських кісток і черепів, а також підземні ходи.

Навесні 1901 року відбулося закладання, а вже 17 жовтня 1903 року й освячення спорудженого підрядчиком купцем **Ф. О. Альошиним** за проектом єпархіального архітектора Є. Ф. Єрмакова великої 3-поверхової будівлі для потреб Товариства із домовою Іоано-Золотоустівською церквою в ній. До останньої із Софійського собору було здійснено хресний хід із святими мощами, які митрополит Флавіан вніс до вітаря і поклав під престол.

Приміщення першого поверху виконаного в російському стилі будинку призначалися під магазини, квартири для членів Товариства, книжковий склад і єпархіальну та народну бібліотеки. На третьому поверсі розмістилася однокласна церковно-парафіяльна школа імені **П. Красовського**, який здійснив для неї пожертвування, на 46 учнів. Решту будинку займала велика двосвітна зала, розрахована на вільне перебування в ній одночасно 1500 чоловік. У ній відбувалися зібрання членів Товариства і всього єпархіального духовенства, бесіди, народні читання, лекції і духовні концерти, а також урочисті зібрання, присвячені визначним подіям у церковно-громадському і політичному житті.

Спорудження будинку обійшлося Товариству в 125 тисяч рублів. 30 тисяч із них згаданий вище генерал-губернатор О. П. Ігнат'єв випросив у тодішнього міністра фінансів С. Ю. Вітте, а решту коштів надало єпархіальне духовенство. З його згоди до будинку перебрався 1909 року київський губернський відділ "Союза русского народа", який тоді ж заснував тут дитячий притулок святої княгині Ольги для дітей із бідних родин. Після вбивства у Києві голови Ради Міністрів П. А. Столипіна, здійсненого 1911 року, до його назви долучили слова "в пам'ять П. А. Столипіна".

Ще одна організація розпочала свою діяльність в будинку Товариства 1916 року, а саме "Київське законоучительське братство", мета якого полягала в сприянні успішному викладанні Закону Божого і найкращій постановці релігійно-морального виховання в середніх школах усіх відомств. Цікаво, що того самого 1916 року син засновників Товариства С.П. Підвисоцький для увічнення пам'яті своїх батьків заснував був "Видавничий фонд імені протоієрея Павла Федоровича і Сусанни Іванівни Підвисоцьких" та вніс на його рахунок власних 3 тисячі рублів. Він мав сприяти виданню брошур як релігійно-морального змісту, так і з історії, сільського господарства, охорони здоров'я тощо. Не менш цікавим виглядає факт відкриття 1917 року в приміщенні жіночої гімназії **О. Ф. Плетньової** на вулиці Різницькій, 2 аналогічного Товариству, про який іде мова, якогось демократично-православного релігійно-освітнього Союзу міста Києва.

За радянської влади діяльність Товариства, звісна річ, припинилася. З 1920 року і до початку Великої Вітчизняної війни в його будинку на вулиці Великій Житомирській, 9 функціонував клуб імені Дубатовки (колишній начальник управління Південно-Західного округу зв'язку) Наркомату зв'язку, а на першому поверсі, вочевидь, у приміщенні колишнього книжкового складу грали у волейбол. Упродовж 1956—1964 років тут містилася Академія будівництва та архітектури УРСР, останнім часом — Державний науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування (НДІТІАМ) та Державний науково-дослідний і проектний інститут містобудування (НДПІ містобудування), а сьогодні його займає Держбуд.

315. ЛАВРСЬКА ШКОЛА

Заснована 1631 року архімандритом Києво-Печерської лаври Петром Могилою за західно-європейським зразком школа містилася на території Микільського (Троїцького) Больничного монастиря, що існував при лаврі. Посаду її ректора обіймав відомий український вчений **І. Трофимович-Козловський**, а префекта (інспектора) - не менш відомий український церковний діяч письменник **Сильвестр Косов**. У списку викладачів навчального закладу, кількість учнів якої перевищувала сотню, значилися, зокрема, магістр граматики **Івашкевич** і професор риторики, вихованець Братської школи **С. Почаський**. У ньому викладалися граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, теологія і музика, а також грецька і латинська мови. За рівнем освіти, яку школа надавала своїм вихованцям, вона перевершувала братські школи. І все ж їй за наполяганням Київського братства і козацтва довелося об'єднатися 1632 року із київською Братською школою, що поклало початок існуванню Києво-Могилянської колегії, яка 1701 року отримала статус академії.

316. ВИЩІ БОГОСЛОВСЬКІ КУРСИ ДЛЯ ЖІНОК

Із пропозицією заснувати в нашому місті такий навчальний заклад виступили червні 1917 року професори Київської Духовної академії **Дроздов, Витневич, Маккавейський, Міщенко, Мухін, Розов,**

Рибинський та інші. Вона знайшла підтримку в членів Ради академії, які звернулися до Св. Синоду за дозволом. Проте події громадянської війни, що вдовзі розпочалася, завадили втіленню цього задуму в життя.

317. ДРУГЕ ЖІНОЧЕ ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ

Перше жіноче духовне училище, що існувало в Києві з 1861 року, через деякий час після свого заснування виявилось неспроможним задовольняти повною мірою потреби духовенства Київської єпархії в отриманні їхніми доньками гарної освіти. Отож уже 1878 року гостро постало питання про відкриття в межах єпархії другого навчального закладу такого типу. Воно обговорювалося на кількох єпархіальних з'їздах київського духовенства. Місцями розташування училища пропонувалися Умань, Романівка, Богуслав і Київ. Найбільшу кількість прихильників здобув саме Київ. Новий навчальний заклад вирішили споруджувати не в садибі вже існуючого училища, а на території, що прилягала до садиби Трьохсвятительської церкви (не збереглася, містилася в районі Михайлівської площі).

Нагляд за надходженнями від єпархіального духовенства коштів (115 тисяч рублів) і за будівельними роботами здійснював Комітет із трьох осіб, обраних радою Першого жіночого духовного училища. Не залишалася осторонь цієї події також і Київська міська дума. На одному з її засідань гласний (депутат) Федоров нагадав присутнім про великий, що містив у собі кілька десятків тисяч кубічних сажнів землі, зсув гори у бік вулиці Боричів Тік на Подолі, який стався поблизу майбутнього будівельного майданчика 1880 року. Міській думі не залишалось нічого іншого, як створити власну компетентну комісію, до складу якої увійшли гласні Людевих, Брун, Ніколаєв, Катеринич і Федоров. Вона, за активною участю протоієрея П. Г. Лебединцева, уважно обстежила 13 лютого 1885 року місце минулого стихійного лиха і дійшла висновку, що перешкоди для зведення будівлі училища, на значній відстані від схилу гори, не існує.

Міська дума, погодившись із таким висновком комісії, надіслала Комітетові дозвіл на проведення будівельних робіт за умови, що стічні води спрямовуватимуться не в напрямку схилу гори, а до Трьохсвятительської (нині Десятинна) вулиці. Вони розпочалися взимку 1885 року. При цьому робітники виявили глиняний посуд у вигляді стародавніх світильників та інші предмети, а також незвичайну людську могилу із безладно розміщеними залишками трьох скелетів. Можливо, на тому місці кияни-язичники приносили жертви своєму богові Перуну.

Надалі роботи здійснювалися без затримок, і вже 1 вересня 1886 року 176 вихованок розпочали заняття в триповерховій будівлі училища на вулиці Трьохсвятительській, 12, спорудженої за проектом міського архітектора **В. М. Ніколаєва**. Воно складалося із 5-ти так званих паралельних класів і не мало статусу самостійного закладу, а являло собою немовби філію Першого жіночого духовного училища. Нагляд за вихованками здійснювали досвідчена начальниця **Сенаторська** (колишня помічниця начальниці київського Інституту шляхетних дівчат), старша наглядачка **Н. Вронська** і протоієрей **Б. М. Радов**.

Навчально-виховний процес у новому училищі було організовано з урахуванням міркувань митрополита Київського Платона, який бажав створити з нього особливу навчальну установу. Вона, на відміну від Першого училища, мала бути практичнішою і надавати дівчатам не лише вчительської професії, а й виховувати з них гарних домогосподарок і майстринь, щоб по закінченні навчання вони були спроможними покращити побутові умови своєї родини і не залишалися б без кусеня хліба в непередбачуваних ситуаціях. Отож уже 1890 року з благословення митрополита при педагогічному класі закладу було відкрито зразкову народну школу для дівчат, а дещо пізніше - підготовчий клас для дівчаток у віці від 7 до 11 років.

Наступний митрополит Київський Іоанікій освятив 17 вересня 1895 року домову церкву в ім'я преподобного Іоанікія Великого, влаштовану за його кошти (25 тисяч рублів) в будинку училища. Різьблений дубовий іконостас для неї виготовив майстер **Юрченський**, а живописні роботи виконав **Дерянко**, за винятком двох помісних образів Спасителя, що належали пензлю відомого художника **Рокачевського**. Це була єдина в Києві церква з такою назвою. Від двосвітної актові зали, де під час богослужінь збиралися молільники, її відділяли великі розсувні двері. Молільники майже не чули голос священика, який перебував у односвітному вітварі. Останній довелося зробити, шляхом перебудови, також двосвітним. Освячення оновленого храму відбулося 13 вересня 1898 року. А 1900 року він зазнав розширення, пов'язаного із надбудовою 4-го поверху, здійсненої за 12 тисяч рублів за проектом інспектора цього училища священика В. В. Богородицького, виконаного ним за сприяння місцевого єпархіального архітектора Є. Ф. Єрмакова. Цій надбудові передували планування і розширення самої садиби училища, що викликало нарікання мешканців вулиці Боричів Тік, які боялися повторення зазначеного вище лиха, що сталося 1880 року.

Поступово Друге жіноче духовне училище стало перетворюватися на платний жіночий монастир для дітей. За своє навчання і перебування в ньому доньки духовенства Київської єпархії сплачували

щорічно по 150 рублів, доньки іноєпархіального духовенства - по 180 рублів і доньки громадян інших станів - по 225 рублів. їхній гардероб мав складатися із 6 сорочок, 6 кальсонів, 4 спідниць (одна з них мала бути теплою), 6 пар панчіх, 6 носових хусточок, 3 рушників, 3 нічних кафтанів, 2 хусток - простої і теплої, глибоких ґалош і теплового пальта або кофти темного кольору.

Отож на порядок денний постало питання реформування училища. Його почали здійснювати з 1906 року шляхом розширення програми навчання, але без втручання у виховний процес, який перебував, вочевидь, на належному рівні. Адже на посаді викладача училища працював і одночасно керував хором його вихованок відомий український композитор, диригент, фольклорист і педагог **О. А. Кошиць** (1914 рік). 1915 року на посаді начальниці закладу померлу Воскресенську змінила **Ц. Козицька**, що виконувала тут обов'язки старшої виховательки. Обидва жіночі духовні училища користувалися серед єпархіального духовенства неабиякою популярністю і їх наповненість постійно була максимальною, що викликало 1909 року розмови про необхідність заснування у Києві Третього жіночого духовного училища, але із якихось причин цього не сталося.

Вулиця Десятинна, 4/6

Під час Першої світової війни в будинку спільно навчалися вихованки Першого і Другого жіночих духовних училищ. А 11 січня 1918 року в ньому відбулася нарада педагогів духовно-навчальних закладів Києва та педагогів, які приїхали на Всеукраїнський церковний собор, що його організував голова навчального комітету при Св. Синоді протоієрей **К. М. Агеєв** з метою обговорення питання про стан духовної освіти в Україні.

На початку 1920-х років у будинку колишнього Другого жіночого духовного училища працювали 3-річні вищі педагогічні курси імені М. І. Пирогова, на яких один із предметів викладала дружина молодшого брата А. В. Луначарського - **Софія Миколаївна**. Їхнє місце зайняв Текстильний інститут, заснований 1930 року на базі відповідних спеціальностей Київського політехнічного інституту. Він перебував тут до 1935 року, коли перебрався до Харкова. Певний час у будинку на вулиці Десятинній, 4/6 містився, за свідченням старожилів, гуртожиток. А сьогодні він є власністю Верховної Ради України і перебуває в користуванні на правах оренди, багатьох установ.

318. ЄВРЕЙСЬКА РЕЛІГІЙНА ЧОЛОВІЧА ПОЧАТКОВА ШКОЛА (ХЕДЕР)

Вулиця Нижній Вал, 61

Вулиця Хорива, 45

У її приміщенні на вул. Бульварно-Кудрявській, 2 відбулося з дозволу завідувача Лукашевича у березні 1908 року зібрання адвентистів сьомого дня у складі 38 осіб. Проповідь німецькою мовою проголошував Беньямін Шмідт, перекладав її російською Артур Грінберг. Чини поліції склали з цього приводу протокол. Інші хедери містилися 1914 року на вулицях Андріївській, 2/12, Введенській, 14, Жиланській, 41, Караваєвській (нині Льва Толстого), 36, Мало-Васильківській (нині Руставелі), 17, Нижній Вал, 61, Хорива, 45 і Ярославській, 17 і 26 та на Деміївці.

319. ЄВРЕЙСЬКА ШКОЛА «ХЕДЕР»

Цей нелегальний навчальний заклад на 15 хлопчаків, що існував на вулиці Волоській, 17 був закритий владою 1911 року.

* При Свято-Введенській церкві на Подолі. Храм із великими потугами було споруджено упродовж 1883—1885 років на вулиці Почайнинській, 27/44 (його не стало після 1935 року). Парафія залишалася бідною і тривалий час не мала власної школи. Лише наприкінці 1899 року Міська дума ухвалила відк-

рити в пам'ять 50-річчя священнослужіння митрополита Київського Іоанікія, при храмі церковно-парафіяльну школу. Церковному старості **І. А. Сніжку** пощастило роздобути в різний спосіб 1,8 тисячу рублів та отримати дозвіл на позику у розмірі 2,5 тисячі рублів із єпархіальних сум. За ці гроші й було споруджено на тій самій вулиці Почайнинській двоповерховий дерев'яний будинок із просторими і світлими приміщеннями для класів, освячення якого відбулося 3 жовтня 1900 року (до наших днів не зберігся). 1906 року школу відвідав митрополит Київський Флавіан.

* При Свято-Вознесенській церкві на Деміївці. Освячення новозбудованого храму відбулося 6 лютого 1883 року. Парафіяни постійно відчували турботу про себе з боку його церковнослужителів. За ініціативою настоятеля церкви о. Никанора Данькевича для їхніх дітей відкрилася жіноча церковно-парафіяльна школа. Вона розмістилася в будинку, розрахованому на одночасне перебування у ньому 30 учениць, і отримувала щорічно від о. **Никанора** — 40 рублів та його дружини — 60 рублів допомоги. 1915 року для неї було споруджено на церковному подвір'ї спеціальний ошатний одноповерховий дерев'яний, обкладений цеглою будинок. Усі церковні споруди збереглися до наших днів і містяться на проспекті Голосіївському, 54.

* При Свято-Вознесенській церкві у Старому місті. Закладення храму на Старокиївському кладовищі відбулося 9 травня 1863 року. При ньому відразу ж з'явилося церковно-парафіяльне Опікунство, члени якого немало своїх зусиль спрямовували на заснування двокласної школи. 118 дітей (66 хлопчаків і 52 дівчинки) розпочали заняття в ній уже 17 червня 1873 року. їхніми батьками були міщани, чиновники, солдати, селяни і одна єврейська родина.

320. КУРСИ ЦЕРКОВНОГО СПІВУ

1. Ще у 1880-х роках начальство Київської єпархії стало домагатися того, щоб рівень освіти пономарів і псаломщиків єпархіальних храмів дозволяв їм при здійсненні богослужінь виразно читати тексти священних книг та організовувати правильні співочі хори. Тим самим звільнялися вчителі народних шкіл у селах і містечках від обов'язків навчати дітей співу, не маючи для цього належної підготовки. Отож за ініціативою вікарія Ієронима, єпископа Чигиринського, підтриманої Київською єпархіальною училищною радою, та з дозволу уряду і митрополита Київського Платона й було відкрито 1 грудня 1886 року при Михайлівському Золотоверхому монастирі безплатну "співочу школу". Її утримання передбачалося частково на кошти владики і частково на кошти монастиря і приватних жертводавців. Не залишилося осторонь цієї корисної справи також і Міністерство народної освіти, яке погодилося надавати курсам щорічну грошову допомогу у розмірі 600 рублів. На курси приймалися пономарі і псаломщики у віці від 17 до 32 років у кількості не більше 15 осіб. Упродовж двох років вони вивчали порядок здійснення богослужінь у православних храмах, практичний спів у поєднанні із теорією, богослужбовий устав, Закон Божий, церковно-слов'янську мову, вміню перекладати російською мовою ті церковні пісні, які співалися на храмових святах і гру на скрипці. Через 2 роки від часу заснування вимоги до курсів зросли, вони мали готувати дяків, які б виявилися спроможними обіймати посади вчителів у церковно-парафіяльних школах. Кількість учнів на них зросла до 25 осіб, із яких 5 навчалися за власний кошт, хоча кількість бажаючих поступити завжди перевищувала цифру 100. останні повідомлення про курси, яке потрапило мені на очі, датується 1892 роком.

2. Літні курси церковного співу і ручної праці для викладачів церковно-парафіяльних шкіл і народних училищ Київської, Полтавської та Волинської губерній працювали з 1887 року в канікулярний час у приміщеннях Першої чоловічої гімназії на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 14. Першого року існування на адресу курсів надійшло 125 заявок про вступ на них. але задоволено було, через брак коштів, лише 76, із них 20 належали жінкам. Уроки по бджільництву проводив відомий проповідник-місіонер і не менш відомий галицький бджоляр протоієрей Наумович. Окреме приміщення який Товариство грамотності планувало спорудити тоді ж на Царській (нині Європейська) площі, але цього з певних причин не сталося.

3. Курси церковного співу для вчителів і вчительок церковно-парафіяльних шкіл Київської єпархії було відкрито 16 червня 1897 року в безкоштовно наданому для них міською владою Контрактовому будинку на Подолі. У ньому ж слухачі курсів мали житло і харчування за рахунок коштів, що їх виділила з цією метою Училищна рада Св. Синоду. А слухачки курсів такі самі умови мали в будинку школи грамоти, що існував при Всіх-Святській церкві на Шекавиці.

Відкриттю курсів передував урочистий молебень, який відслужив в Успенському соборі на Подолі (церква Пирогоща) преосвященний Сергій, єпископ Уманський. Розпочали заняття на них 78 чоловіків і 15 жінок. Вони були поділені на 2 групи. До першої з них були зараховані ті майбутні слухачі і слухачки, які не мали жодного уявлення про організацію церковного співу, але мали гарний слух, до другої ж потрапила решта їх. На курсах викладалися теорія музики й сольфеджіо, регентування, хоровий спів, гра на скрипці, церковний устав, читання й методика викладання церковного співу та інші предмети.

14 липня 1897 року слухачі курсів обох статей були присутні на урочистій всеношній у Володимирському соборі, де їхній злагоджений спів зачарував усіх присутніх. А 29 і 30 серпня 1897 року відбулися й іспити, після успішної здачі яких випускники курсів отримали від єпископа посвідчення регента хору, яке давало їм право викладати церковний спів у церковно-парафіяльних школах святі образки.

4. У Києві планували відкрити ще й Синодальне (від слова Синод) училище церковного співу. Це питання жваво обговорювалося на Першому Всеросійському з'їзді регентів і хорових діячів, який відбувся у Москві 17- 21 червня 1900 року. Усі його делегати із співчуттям поставилися до цього наміру, але далі слів справа так і не пішла - дивися окремий сюжет.

321. МИХАЙЛІВСЬКА ЦЕРКОВНО-ВЧИТЕЛЬСЬКА ШКОЛА

Її відкриття при Михайлівському Золотоверхому монастирі відбулося не раніше 1890 року. Вона готувала кадри вчителів для церковно-парафіяльних шкіл. Її вихованці мали житло в межах території обителі. 1913 року при ній було відкрито клас для підготовки псаломщиків. Існувала школа, схоже, до радянських часів.

322. МІСЬКА РОСІЙСЬКА УЧИТЕЛЬСЬКА СЕМІНАРІЯ імені М. І. ПИРОГОВА

Керівництво церковно-вчительської школи, що містилася у власному будинку на вулиці Багговутівській, 2, рішуче виступаючи проти політики українізації шкільної освіти, перетворило у січні 1918 року свій навчальний заклад у Міську учительську семінарію з викладанням усіх предметів у ній російською мовою. До неї приймали дітей обох статей без огляду на їхні національність і віросповідання, учнями підготовчого класу могли стати ті з них, хто вже мав освіту за 2 класи початкового училища, вступники до першого та другого класів мусили мати свідоцтво про закінчення ними відповідно вищого початкового училища і 5-ти класів середньої школи.

Після викликаної більшовицькою владою вимушеної перерви реорганізований міською владою навчальний заклад відновив своє функціонування уже під назвою "Міська Російська учительська семінарія імені М. І. Пирогова" і у складі трьох загальноосвітніх і одного педагогічного класів. До останнього приймали без екзаменів осіб обох статей із середньою освітою. Заняття у семінарії розпочалися 2 жовтня 1919 року. Слухачі отримували тут безплатно знання із російської та української мов, математики, фізики, природознавства, географії, історії, педагогіки, малювання, ліплення і співів, а також займалися ручною працею з виготовлення наглядних навчальних предметів. Остаточно існування семінарії припинила радянська влада. Її приміщення на вулиці Багговутівській, 2 (Пугачова, 12), надбудоване 2000 року 4-м поверхом, займав останнім часом адміністративно-навчальний сектор Української Академії державного управління, а сьогодні після здійсненої реконструкції, її займає Національна академія державного управління при президентіві України.

323. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ СВЯТО-ПОКРОВСЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ

Засновуючи 1889 року за принципом так званого "живого" чернецтва Покровську жіночу обитель у Києві, велика княгиня **Олександра Петрівна Романова**, праонука російського імператора Павла І, передбачила у її складі також і притулок для дівчат-сиріт. При ньому існувало двокласне училище із живописною, білошвейною, палітурною, позолотною, квірковою та черевичною майстернями. Навчалися 66 дівчат. Частина випускниць залишалася працювати в монастирській безплатній аптеці. 1903 року школу відвідав митрополит Київський Флавіан. Існувала вона на території монастиря в Діонісіївському (нині Бехтеревський) провулок, 15 до радянських часів.

Чи не найголовнішим об'єктом монастирського комплексу, який Олександра Петрівна, в чернецтві інокія **Анастасія**, постійно тримала під своїм контролем, була "біла" (за кольором стін) або «княгинина» лікарня. Добра слава про неї розійшлася по всій країні. Після смерті княгині, що сталася 13 квітня 1900 року, та поховання її на монастирському ігуменському цвинтарі утримання лікарні взяло на себе Державне казначейство, виділяючи для неї щорічно по 80 тисяч рублів. Це дало змогу її старшому лікареві, почесному лейб-медику **В. С. Ярошевському** організувати 1904 року при ній 6-тижневі курси по догляду за хворими і пораненими, а 1910 року відкрити тут ще й жіночу фельдшерську школу.

Радянська влада існування Покровського жіночого монастиря припинила. Воно відновилося за німецької (1914-1943 роки) окупаційної влади і більше не переривалося.

324. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ СВЯТО-СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО МЕЖИГІРСЬКОГО МОНАСТІРЯ

Своє існування ця обитель розпочала ще в домонгольські часи. З нею пов'язані імена багатьох відомих історичних постатей. Вона мала довгу, насичену важливими подіями історію, зокрема, упродовж 1672-1775 років виконувала роль військового монастиря, задовольняючи духовні потреби запорізьких козаків, які вважалися його прихожанами. 23 квітня 1787 року, напередодні відвідання обителі імператрицею Катериною ІІ, її спопелила величезна пожежа. За рішенням царського уряду територія

колишнього монастиря стала 1788 року власністю київського магістрату, який влаштував тут власну фаянсову фабрику, що існувала до 1875 року. 1884 року було відновлено чоловічий монастир та приписано його до Свято-Троїцького монастиря у Києві (на Звіринці). Останній заснував у себе 1889 року свічковий завод, прибутки від діяльності якого частково призначалися для відновлення монастирського життя у Межигір'ї. Завдяки цьому у Межигірській обителі стало можливим відкрити монастирську школу й дитячий притулок.

Проте у березні 1893 року Спасо-Преображенський Межигірський монастир було відібрано від Троїцького монастиря, перетворено його на жіночу обитель та приписано до Свято-Покровського жіночого монастиря у Києві. Його настоятелька ігуменя Софія відкрила 9 жовтня 1916 року в Межигірському монастирі жіночу школу домоводства із сільськогосподарським ухилом. До неї приймали дівчат віком від 14 до 17 років усіх християнських віросповідань, які мали добре здоров'я і знання в об'ємі курсу народної школи чи училища. Для них існували засновані монастирем 7 стипендій, з-поміж яких одна була іменною від ігумені Софії. Підтримати школу матеріально обіцяли також земство і міські власті. Вихованками школи ставали також дівчата-сироти, батьки яких загинули у Першій світовій війні. Її випускниці мали відроджувати занедбані через воєнні дії тваринництво, бджільництво і птахівництво. Існувала школа до 1919 року, коли через пограбування місцевими бандитами обитель закрили і більше не відновлювали.

325. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ СВЯТО-УСПЕНСЬКОЇ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Київська лавра активно сприяла розвитку народної освіти. У 1870-х роках вона заснувала і на свої кошти утримувала кілька народних шкіл. Три із них містилися на її території це школа церковного живопису, для потреб якої щорічно витрачалося до 4 тисяч рублів, школа для хлопчаків - майбутніх робітників друкарень і школа для маленьких клірошан. 1875 року з'явилося лаврське училище на 60 учнів також і в Межигір'ї.

На особливу увагу заслуговує училище, засноване митрополитом Київським Арсенієм для дітей лаврських штатних служителів. Навчання в ньому 1 грудня 1860 року розпочали 27 хлопчаків - у лаврському дерев'яному будинку біля Либідського ставка і 15 дівчаток - в особливому невеликому дерев'яному флігелі на території двору Либідського господарського закладу. Цей навчальний заклад називався тоді Либідським лаврським народним училищем. Першим у ньому вчителем став освічений і досвідчений **В. П. Марковський**, який навчав його учнів упродовж 20 років. За бездоганну працю владику Арсеній видав 1868 року розпорядження про збільшення йому щорічної винагороди. 1862 року в училищі нараховувалося вже 119 вихованців - 87 хлопчаків і 32 дівчинки. Із них лише 36 походили із родин лаврських штатних служителів, решта ж - із родин міських різночинців, а саме священнослужителів, дворян, військових, купців, міщан і селян із Звіринця, Мишоловки, Саперної слобідки, Деміївки, Байкової Гори, Нової Забудови, Протасового яру, Липок, Микільської слобідки й Печерська, а літньої пори - навіть із села Пирогів.

Через тисняву в приміщеннях навчальний заклад перебрався 1867 року до великого чудового дерев'яного будинку на території Печерного лаврського саду, що містився на Звіринці, і відтоді він став називатися Звіринецьким лаврським народним училищем. У його першому молодшому класі діти навчалися один рік, а в старшому - 2 роки. Вивчали російську мову, граматику, арифметику, географію, історію, слов'янське читання, співи і чистописання. Траплялися непоодинокі випадки, коли дівчата із єврейських родин після закінчення училища добровільно приймали святе хрещення.

Підручники й усе шкільне приладдя вихованці училища отримували в достатній кількості і безплатно. Окрім того, сімом дітям-сиротам щороку надавалися також безплатні житло й харчування. При училищі існувала гарна бібліотека, перші книги для якої придбав власним коштом намісник лаври архімандрит Варлаам, а потім вони надходили до неї за кошти самої обителі. Взагалі ж на утримання навчального закладу монахи витрачали значні суми грошей, які в окремі роки досягали 2 тисяч рублів.

1876 року будинок училища згорів. Причину встановити не вдалося. Ні обидва вчителі, котрі мешкали на протилежному кінці саду, ні сторожа - лаврські послушники, які перебували в окремому будиночку в центрі саду, виявилися неспроможними зарадити біді. Проте навчальний заклад свого існування не припинив. Його переселили до новозбудованого лаврою будинку, який повною мірою відповідав усім вимогам навчального процесу. У ньому навчалися 1887 року 150 вихованців, і лише 12 із них перебували на повному утриманні обителі, решта ж мусила платити гроші. Усі вони зосереджувалися у 5 групах. У першому класі таких було 3, у старшому - 2.

Викладацький персонал складався із 3-х осіб. Старший вчитель мав річну винагороду у розмірі 150 рублів, обидва молодших по 120 рублів при повному утриманні з боку лаври. Кінець усьому настав 1914 року, коли на місці Печерного лаврського саду, переданого на той час міській владі, розпочали споруджувати велетенську будівлю для Олексіївського інженерного училища. Сьогодні цю будівлю на буль-

варі Лесі Українки, 25 займає Київський військовий ліцей імені Івана Богуна. Митрополит Київський Флавіан планував замінити навчальний заклад на особливе училище для приходящих дітей. Для спорудження для нього в межах лаврської території власного будинку він пожертвував 40 тисяч рублів та ще 20 тисяч рублів зазначив у заповіті. Але через Першу світову війну та інші відомі події цього не сталося.

326. ОДНОКЛАСНА ЦЕРКОВНО-ПРИХОДСЬКА ШКОЛА ДЛЯ КАНОНАРХІВ

Її заснував у приписаному до Михайлівського Золотоверхого монастиря чоловічому скиті у Феофанії його будівничий ієромонах Іринарх, який заступив на цій посаді померлого 1871 року ігумена Вонифатія.

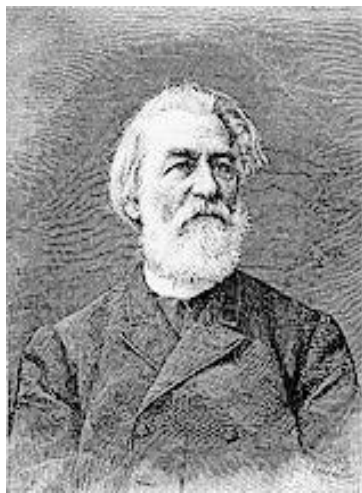
327. ПЕРША СПІВОЧА ШКОЛА З ПІДГОТОВКИ РЕГЕНТШ ДЛЯ СІЛЬСЬКИХ ЦЕРКОВ

Її заснував 1892 року відомий російський співак і хоровий диригент Д. О. Агрєнєв-Слов'янський в ознаменування 25-річного існування його хорової капели. Вона передбачалася 4-класною і з безплатним у ній навчанням. Лише ті її вихованці, що перебували у пансіоні, мусили платити щорічно по 100 рублів. Навчальна програма школи охоплювала собою народний і церковний спів, теорію музики, гру на скрипці, історію, географію, російську і слов'янські мови та природничі науки. Її випускники мусили повернутися не менше, ніж на 2 роки до своїх населених пунктів і налагодити в тамтешніх парафіях правильний церковний спів.

Приміщення для школи передбачалося у великому будинку, який Д. О. Агрєнєв-Слов'янський розпочав споруджувати 1891 року на вулиці Хрещатик, 1. Але так сталося, що він не став власником цієї будівлі, а отже, і його школі бути не судилося.

328. ПЕРША ТАЛМУД-ТОРА НА ПОДОЛІ

Попри усілякі заборони з боку офіційних влад, Київ без євреїв ніколи не залишався. Так, 1910 року, наприклад, за поліцейською статистикою їх нараховувалося у нашому місті 58387 осіб, що складало 12% від його півмільйонного населення. Головним шляхом потрапляння євреїв до нього залишалися вищі навчальні заклади, де їх число 1911 року досягало цифри 4000. Але де ж мали навчатися і діти тих євреїв, які на законних підставах мешкали у місті. Для них існувала ціла мережа офіційно дозволених і підпільних нижчих навчальних закладів під назвою "Хедери" і "Талмуд-Тори", де вони отримували початкову, переважно релігійну освіту. 1909 року від уповноважених представників у справах єврейської благодійності при Київській міській управі надійшло на адресу тимчасово виконуючого обов'язки київського губернатора **М. М. Чихачьова** чергове клопотання щодо якнайшвидшого вирішення дав-

І. Г. Григорович-Барський

нього питання про заснування у Плоській та Либідській частинах міста по одній Талмуд-Торі, утримання яких передбачалося на кошти із суми акцизного збору з кошерних продуктів харчування. Цих навчальних закладів потребували в першу чергу сироти й діти бідних євреїв, де вони могли б отримати моральне виховання та навчатися єврейської і російської грамоти з тим, щоб стати гідними громадянами своєї країни і дотримуватися існуючих у ній законів. А перед тим Міська дума на своєму засіданні 12 лютого 1909 року, дозволила використовувати із зазначеного вище джерела щорічно по 14 500 рублів на утримання майбутньої школи.

Давид Марголін

Одночасно комерції радник **Д. С. Марголін** і купець 1-ої гільдії **С. Я. Ліберман** погодилися вибудувати власним коштом будинки для обох шкіл. Перший із них придбав садибу на вулиці Костянтинівській, 37 на Подолі і спорудив на ній за проектом архітектора **Ф. Ф. Ессена** триповерхове муроване приміщення, розраховане на одночасне перебування в ньому 400 учнів. До трьох великих класних кімнат на кожному поверсі прилягали рекреаційні коридори

Від Міністерства народної освіти надійшов дозвіл на відкриття Талмуд-Тори, але за умови, що її учнями будуть діти лише тих батьків, які постійно мешкали в Києві. Київський Навчальний округ до цієї категорії батьків зараховував лише купців, членів гільдії платників та осіб, що мали вищу освіту.

Проти такої дискримінації 29 жовтня 1909 року публічно виступили прості київські євреї - ремісники, приказчики та інші. Вони стверджували, що цей навчальний заклад потрібен саме їхнім дітям, що діти заможних євреїв його геть не потребують.

Майже 2 роки, поки тривала ця суперечка, цілком готовий до експлуатації за призначенням будинок Талмуд-Тори стояв пустою.

Лише 20 грудня 1911 року відбулося його освячення за єврейський обрядом у присутності представників міської влади, гласних Міської думи, що були членами Комітету з єврейської благодійності, та представників єврейської громади міста.

Вітальні промови виголосили міський голова **І. М. Д'яков**, казенний рабин Алешковський і згаданий вище Д. С. Марголін. Увесь час свого існування Талмуд-Тора разом із будинком і садибою перебувала у підпорядкуванні міського управління, що мало позитивне значення для її успішного функціонування. За радянської влади до Великої Вітчизняної війни в цьому будинку містилася єврейська трудова школа імені Шолом-Алейхема, а сьогодні його займає середня загальноосвітня школа № 10. У київському календарі за 1915 рік значаться ще дві Талмуд-Тори за адресами: вулиці Набережно-Хрещатицька, 15 та Караваєвська (нині Толстого), 36.

329. ТАЛМУД-ТОРА НА ПОДОЛІ

На вулиці Набережно-Хрещатицькій, 15 було споруджено 1778 року за проектом, ймовірно, київського архітектора **І. Г. Григоровича-Барського** у стилі українського бароко одноповерховий мурований будинок, призначений для гуртожитку (бурси) студентів Києво-Могилянської академії. У проміжок часу між 1808 і 1816 роками його було надбудовано за проектом київського архітектора А. І. Меленського другим поверхом. Після ліквідації 1817 року Києво-Могилянської академії у цьому будинку бурси оселилося Києво-Подільське духовне училище, яке існувало тут до 1902 року, коли переселилося до будинку на вулиці Костянтинівській, 5. Вивільненим будинком бурси став користуватися на орендних умовах (по 3 тисячі рублів щорічно) підприємець **Рабинович**. На його першому поверсі він влаштував склад кахеля і солі, а на другому поверсі у великій кімнаті - майстерню з пошиття шинелей і в решті приміщень - єврейську школу (хедер) для дітей із бідних родин. Вона поділялася на 5 груп, у яких навчалися 160 учнів. 1915 року цей навчальний заклад значився як Талмуд-Тора.

Вулиця Набережно-Хрещатицька, 15

330. ТАЛМУД-ТОРА НА СОЛОМ'ЯНЦІ

Містилася 1915р. в будинку Шенде-Гінде Дондіна на вулиці Караваєвській (нині Л. Толстого), 36.

331. ПЕРША ЄПАРХІАЛЬНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ

Дивися 322. "Перше жіноче духовне училище" у цьому ж розділі.

332. ПЕРШЕ ЖІНОЧЕ ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ

Початок духовної освіти для жінок у царській Росії поклала **Марія Олександрівна** - дружина імператора Олександра II. У 1850-х роках представники духовенства київської єпархії почали голосно виявляти своє занепокоєння тим, що їхні доньки отримують у домашніх умовах недостатню освіту, що не відповідало покликанню духовенства взагалі і ставило їх у нерівні умови зі своїми закордонними братами по вірі. Це був адресований єпархіальному начальству натяк на необхідність мати у місті спеціальний жіночий духовний навчальний заклад. І його таки було почуто. Після смерті митрополита Київського **Філарета** керуючий справами київської єпархії єпископ Антоній закликав єпархіальне духовенство жертвувати на відкриття такого училища гроші у розмірі 1,5 % від їхньої зарплати. Митрополит Київський Ісидор не встиг нічого зробити у цьому напрямку, а ось його наступник митрополит **Арсеній** доклав багато власних зусиль для втілення задуму своїх підлеглих у життя. Він розпочав із того, що пожертвував для цієї справи 4 тисячі рублів та звернувся до заможних духовних і світських осіб та установ із закликом наслідувати його приклад. І дійсно, до спільної каси невдовзі надійшли гроші (у тисячах рублів) - від Києво-Печерської лаври - 3.337, від ігумені Флорівського жіночого монастиря - 5.0, від Михайлівського Золотоверхого монастиря - 1.1, від Свято-Ольгинської церкви у Києві - 1.0, від Богоявленського Братського монастиря - 0.5, від державного діяча **І. І. Фундукля** - 1.0 та від інших. Окрім того, обіцяли надавати щорічну грошову допомогу (у тисячах рублів) Києво-Печерська лавра - 1.0, Михайлівський Золотоверхий монастир - 0.3 та Свято-Іллінська церква у Києві - 0.2. А протоієрей **І. М. Скворцов** висловив побажання віддавати на утримання майбутнього навчального закладу щорі-

чну винагороду у сумі 143 рублі, яку він отримував за свою вчену ступінь доктора богослів'я.

Коли зібрані таким чином кошти досягли певної суми, 15 жовтня 1861 року в будинку, що містився у Рильському провулку і належав Софійському собору, відбулося відкриття навчального закладу під назвою "Училище для дівчат духовного звання". Він розмістився у помешканнях, які надали йому у тимчасове користування митрофоний протоієрей і ключар цього ж собору. Посаду головного розпорядника училища обійняв згаданий вище протоієрей І. М. Скворцов, а начальницею стала колишня викладачка Інституту шляхетних дівчат у Києві **Олександра Станіславська**. 27 листопада 1861 року його взяла під особисте опікунство імператриця Марія Олександрівна.

У жовтні 1863 року новим і вже постійним пристанищем для училища став стародавній так званий Кловський палац у Липках на вулиці Виноградній (нині Пилипа Орлика, 8), на ремонт якого духовне відомство витратило понад 20 тисяч рублів. Тоді в його складі нараховувалося 95 вихованок, 37 із яких вносили щорічну плату за навчання у розмірі лише 60 рублів, а решта навчалася безплатно. Кожного року їх кількість збільшувалася в середньому на 15 осіб, стала відчуватися тиснява в приміщеннях, отож 1868 року їх довелося розширювати шляхом прибудови, виконаної за 18876 рублів.

За своєю програмою навчання 6-класне Духовне училище наближалось до урядових жіночих гімназій, через що його іноді називали Духовною жіночою гімназією. Викладачами в ньому на безоплатній основі працювали знані у місті духовні і світські особи, які мали гарну освіту. Воно перебувало під безпосереднім завідуванням київських митрополитів. Після виконаної 1878 року чергової прибудови кількість вихованок училища досягла цифри 300. Із них 63 особи навчалися безплатно, решта платила за нього щорічно вже по 120 рублів. Окрім того, існували в ньому 3 стипендії імені померлої дівчинки Олександри Богатикової за рахунок відсотків із капіталу в 5400 рублів, які пожертвував йому її брат статський радник **Микола Богатиков**. Саме ж училище існувало за рахунок своїх власних коштів та ще субсидії розміром 2 тисячі рублів, яку щорічно надавав йому Синод.

Після затвердження статуту училище набуло вигляду середнього навчального закладу. У ньому стали викладати педагогіку, одну з іноземних мов, спів і музику, а також ведення домашнього господарства і рукоділля. Вихованки готувалися стати гарними освіченими дружинами своїх майбутніх чоловіків-священнослужителів. В училищі вони почувалися досить комфортно: добре харчувалися і зі смаком вдягалися, мали вдосталь навчальних посібників, розкішну бібліотеку, що складалася з 1200 томів книг, фізкабінет на 75 приладів тощо. До училища намагалися влаштувати своїх дітей також і світські родини, але їм це, як правило, не вдавалося. А воно між тим продовжувало розвиватися далі, особливо після того, як місце померлого 1883 року І. М. Скворцова посів магістр богослов'я, відомий у місті протоієрей **П. Г. Лебединцев**. Так, 1900 року, наприклад, було відкрито новий педагогічний клас, до якого стали приймати без іспитів дівчат духовного звання, що мали відповідний освітній ценз. У ньому вони вивчали Закон Божий, педагогіку, дидактику, російську мову (методику), арифметику, церковнослов'янську мову, історію, російську літературу, географію і спів.

Після здійснення 1901 року за проектом київського єпархіального архітектора **Є. Ф. Єрмакова** і за 45 тисяч рублів надбудови 3-го поверху училище збагатилося чудовою актовою залою, домовою церквою в ім'я святих Жон-Мироносиць і лікарнею, у навчальних класах стало вдосталь свіжого повітря і світла. 1908 року в ньому зародилося Братство в ім'я святих Жон-Мироносиць. 1915 року його приміщення зайняла Київська духовна семінарія, а саме училище перебралося до приміщення Другого жіночого духовного училища. У другій половині 1919 року, за денікінщини, воно повернулося до власного приміщення але вже під назвою "Перша єпархіальна жіноча гімназія". За радянської влади її існування, звісна річ, припинилося.

333. ПОЧАТКОВА ШКОЛА ПРИ СВЯТО-ВОЛОДИМИРСЬКОМУ БРАТСТВІ

Дивися 334. "Свято-Володимирське братство" у цьому ж розділі.

334. СВЯТО-ВОЛОДИМИРСЬКЕ БРАТСТВО

В окремі періоди духовного життя Києва його невід'ємною частиною були церковні братства, призначення яких обумовлювалися тими історичними умовами, за яких їм доводилося існувати. Одним із найвизначніших з-поміж них справедливо вважається Богоявленське братство, засноване у нашому місті 1615 року з метою захисту української людності від тотальної полонізації, а української православної віри - від войовничого наступу католицизму. Саме його Братська школа вкупі зі школою Києво-Печерської лаври поклала 1632 року початок славетній Києво-Могилянській академії - першій національній вищій школи та визначного культурно-освітнього центру всієї Східної Європи. Після входження Києва 1654 року до складу Росії діяльність цього братства почала поступово занепадати і в документах XVIII століття згадки про нього вже відсутні.

На початку 1860-х років на теренах західних губерній Російської імперії спостерігалася чергова активізація латино-польської пропаганди, спрямованої проти православ'я, яка викликала масове відро-

дження колишніх та появу безлічі нових церковних православних братств. Згідно з основними положеннями, затвердженими 8 травня 1864 року імператором Олександром II, їхня діяльність полягала в не менш активній протидії посяганням на права своєї церкви з боку різних іновірців, а також розкольників шляхом спорудження нових та приведення до ще більшого "благолепія" вже існуючих храмів, розповсюдження духовної освіти і християнської благодійності тощо. Ці церковні організації засновувались як при окремих храмах, так і при монастирях із благословення єпархіального архієрея та при обов'язковому погодженні з начальником відповідної губернії.

Таке братство, одне з найстаріших у Росії, було засновано 15 липня 1864 року за ініціативою місцевого митрополита Арсенія також і в Києві при Софійському кафедральному соборі. Його небесним покровителем було визначено святого рівноапостольного князя Володимира, чие ім'я з'явилося ще і в назві братського бічного вівтаря, влаштованого тоді ж у цьому соборі. Першим головою нового братства став кафедральний протоієрей Софійського собору, магістр богослов'я Г. Н. Крамарьов, а його почесним попечителем - згаданий вище митрополит Арсеній. Останній пожертвував для успішного початку його діяльності 300 рублів власних грошей, а єпископ Чигиринський **Порфирій**, екзарх Грузії **Євсевій**, київський генерал-губернатор **О. П. Безак** і відоме у місті подружжя **В. І.** та **С. В. Бутовичів** - по 50 рублів кожний.

Найперше, на що звернули свою пильну увагу київські братчики, була досить низька якість ікон, виготовленням і продажем яких простим людям за високими цінами займалася тоді ціла армія місцевих "богомазів". Чи не єдиним виходом із цієї неблагополучної ситуації вони одностайно вважали негайне заснування у місті професійної іконописної школи. Не задовольняли братчиків і ті надто вже старі гравюри, якими користувалися у друкарні Києво-Печерської лаври при виготовленні у ній книг релігійного змісту, через що останні втрачали здатність конкурувати з якісно виконаними на чудовому папері польськими молитовниками з католицькими зображеннями в них, які користувалися тоді широкою популярністю серед православного люду Київської та суміжних із нею губерній. А повсякденна їхня робота була пов'язана із клопотами по розширенню на теренах своєї єпархії мережі народних шкіл та церковно-парафіяльних бібліотек з одночасним забезпеченням їх необхідними і доступними за ціною підручниками та книгами відповідного змісту, а також по наданню посильної матеріальної допомоги бідним людям без огляду на їхній соціальний стан.

Але була в діяльності Свято-Володимирського братства й одна особливість, яка вирізняла його з-поміж інших 158 подібних церковних братств, що діяли 1893 року на території Росії. Вона полягала в його зусиллях по наверненню до православної віри на добровільних засадах осіб іудейського віросповідання, які серед населення Київської губернії складали тоді досить значний відсоток. Особливо широкого розмаху ця діяльність почала набувати після того, як членом ради братства було обрано відомого мандрівника по святих місцях, збирача церковних старожитностей і автора багатьох історико-краєзнавчих праць **А. М. Муравйова**. За його пропозицією і на його ж таки гроші, з долученням до них коштів самого братства та протоієрея Софійського собору **П. Г. Лебединцева** воно придбало 1870 року садибу, яка містилася поза огорожею собору на розі вулиць Стрілецької і Стрітенської, із старим дерев'яним будинком у ній. Останній і використало братство з метою розміщення в ньому безплатного притулку для тих євреїв, які виявили бажання прийняти святе хрещення, та безплатної народної початкової школи для християнських дітей.

Заснування такого притулку було викликано необхідністю хоч якоюсь мірою захистити цих євреїв від фанатичної помсти з боку їхніх батьків, родичів, а то й просто одновірців. Але повної безпеки для себе вони не могли відчувати, навіть перебуваючи в його стінах, про що свідчили випадки, коли їх звідси викрадали і ховали так ретельно, що вони вважалися такими, що пропали безвісти. На адресу багатьох інших його мешканців розповсюджувались усілякі наклепи на кшталт привласнення ними великих сум грошей і часто такі сфабриковані справи завершувалися навіть судовими розборами. Попри все це притулок жодного разу не залишався повністю не заселеним. У ньому постійно перебували як ті євреї, які ще тільки збиралися приймати хрещення, так і ті з них, що його вже прийняли, але ще не визначилися зі своєю майбутньою роботою. Перші вивчали тут під керівництвом досвідченого катехізатора необхідні молитви, символ віри і 10 Божих заповідей та знайомилися із обрядами і богослужінням у православних храмах. А євреї-християни, що вже залишали притулок, одержували від братства ще й грошову допомогу у розмірі від 3 до 40 рублів на одну особу, необхідну у перші дні їхнього нового життя. Так, для Соні Шнайдер, наприклад, та її двох малолітніх дітей вона склала 94 рублі, для Соні Тельфер - 30 рублів для оплати її боргу за квартиру, а для Олександра Краупі - 40 рублів для оплати його навчання в київському університеті. Всього ж за перші 25 років діяльності братства в цьому напрямку йому вдалося залучити до православ'я 617 іудеїв як місцевих, так і з Москви та Привіслянського краю, а також 111 католиків, 85 розкольників, 22 лютеран, 19 уніатів, 5 язичників і молокан та 3-х магометан.

Не пізніше кінця 1883 року в згаданій вище садибі на місці дерев'яного постав чималий двоповерховий мурований будинок, в якому розмістилися все ті ж єврейський притулок та початкова школа. Остання 1890 року, наприклад, нараховувала у своєму складі 54 хлопчаків та дівчаток із найбідніших родин Києва, які у двох групах навчалися тут за програмою однокласних церковно-парафіяльних шкіл. Книги для читання вони мали змогу брати у власній бібліотеці, яка нараховувала кілька сотень книг завдяки увазі до неї з боку таких заможних людей, як, зокрема, **Є. П. Демидова** княгиня Сан-Донато, вдова колишнього київського міського голови П. П. Демидова князя Сан-Донато, яка пожертвувала на її потреби 100 рублів. А з 1902 року при цій школі почав діяти ще й музей наочного приладдя, створений її викладачем **Жуком** за участю своїх учнів.

Упродовж усього часу свого існування братство справляло неабиякий вплив на духовне і світське життя міста та губернії. Це пояснювалося, зокрема, й тим, що його попечителями були виключно київські митрополити, а серед почесних членів значилися великі князі, архієреї, архимандрити, генерал-губернатори, мільйонери тощо. Його кошти складалися спочатку із пожертвувань почесних та членських внесків (5 рублів на рік) дійсних членів братства, кількість яких доходила одночасно до 300 чоловік. 1871 року йому було призначено щорічну субсидію у розмірі 250 рублів від Священного Синоду, а ще через три роки - 300 рублів також і від Київської міської управи. На ці гроші утримувалися притулок і школа та виготовлялись і серед населення розповсюджувалися безплатно або за помірною ціною сотні тисяч екземплярів книг, брошур та листівок релігійного змісту.

За ініціативою вже згаданого вище протоієрея **П. Г. Лебединцева** при братстві було засновано єпархіальну бібліотеку-читальню, що складалася з кількох тисяч томів відповідної літератури. У її залі із жовтня 1901 року відбувалися регулярні публічні читання з питань віри, моралі та історії церкви, а також різні місіонерські заходи. Останні проводилися ще і в усіх народних чайних та народних аудиторіях міста з метою пропаганди серед їхніх відвідувачів тверезого способу життя.

Свято-Володимирське братство не було якоюсь застиглою структурою, а постійно зазнавало певних реорганізаційних змін. Так, 1891 року, наприклад, воно було перейменовано на "Свято-Володимирське братство ревнителів православ'я" із одночасним значним розширенням кола тих завдань, які воно повинно було виконувати серед населення не тільки Київської єпархії, а вже усього Південно-Західного краю, у складі якого перебували, крім Київської, ще й Волинська та Подільська губернії та адміністративним центром якого значилося тоді наше місто. Що то були за завдання, здогадатися не важко - це всебічна підтримка ним того великодержавного курсу, якого постійно дотримувалася щодо України царська адміністрація. І тому вже 1914 року його членів зобов'язали займатися вирішенням додаткових питань, що стосувалися як шкільно-просвітницького, так і економічного життя людей цього краю. Тоді ж із метою надання йому ще більшої матеріальної і моральної підтримки це братство прийняв під свою опіку особисто імператор Микола II, за що останньому й було присвоєно почесне звання його першого братчика.

У роки Першої світової війни братство не залишалося осторонь тих подій, які тоді відбувалися, і в міру своїх можливостей надавало посильну допомогу її жертвам. Так, наприклад, воно утримувало на свої кошти 2 лазарети для поранених і хворих воїнів на 70 ліжок та 2 притулки для дітей-сиріт полеглих у боях воїнів, надсилало на фронт тисячі ватяних жакетів разом з іншими теплими речами та десятки тисяч пар білизни, зібрало серед населення Київської губернії та відправило сплюндрований війною Галичині 92 тисячі пудів різних продуктів харчування, здійснювало нагляд за кількома тисячами біженців, відкривши для них спеціальний притулок тощо.

Після захоплення 1917 року влади у Києві більшовиками братство припинило свою діяльність і, схоже, більше її вже не відновлювало. А його надбудований ще одним поверхом будинок, що значиться за адресою: вулиця Стрітенська, 2/8 використовувався місцевими властями для розміщення в ньому звичайних житлових приміщень. Останнім часом нові власники квартир здійснили його корінну реконструкцію. Цікаво, що на протилежному від нього боці цієї ж вулиці містився будинок церковного служителя, протоієрея Андріївської церкви Я. В. Завадського (не зберігся), у якому восени 1846 року існувала головна квартира (штаб) знаменитого Кирило-Мефодіївського товариства, де його члени, серед яких перебував і Т. Г. Шевченко, обговорювали шляхи повалення самодержавства та створення федерації вільних слов'янських народів.

335. СИНОДАЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ ЦЕРКОВНОГО СПІВУ

Питання про заснування в Києві такого навчального закладу розглядалося ще на Першому Всеросійському з'їзді регентів і хорових діячів, що відбувся у Москві упродовж 17-21 червня 1900 року. Делегати з'їзду ухвалили: такому новому розсаднику церковноспівочих знань бути і обрали виконавчу комісію для реалізації цього задуму в життя за сприяння з боку Св. Синоду. Але з якихось причин тоді з цього нічого не вийшло, і співоча справа в Києві залишалася бути залежною від некомпетентних осіб

і різних випадковостей. На той час у країні діяли лише 2 подібні заклади. Це - регентські класи Придворної Співочої Капели і Синодальне училище церковного співу в Москві та ще приватне регентське училище церковного співу імені С. В. Смоленського в Петербурзі.

Кількість же парафіяльних храмів наближалася до 60 тисяч одиниць. Отож у більшості з них регентами хорів працювали самоучки. А народні маси вже тягнулися до більш довершеного церковного співу. Існування такого регентського училища якраз і відповідало вимогам часу. Воно прирівнювалося до середньої школи, тривалість навчання в ньому передбачалася 8 років: упродовж перших п'яти років мали викладатися загальноосвітні предмети у поєднанні з музичними, а впродовж останніх трьох років - виключно музичні предмети. Вступники до училища мусили б мати вік не молодший за 14 років, освіту не менше, ніж за 2 класи середньої школи і знання грецької мови в обсязі трьох класів усе тієї ж середньої школи.

Вивчення німецької і французької мов передбачалося обов'язковим, а латини - за бажанням. Заснування такого училища в Києві вимагало витрат у сумі 60 тисяч рублів. Ці розрахунки було виконано 1913 року. Вочевидь, через усім відомої події, які невдовзі мали місце (війни, революція тощо), Київ так і не отримав потрібного йому навчального закладу.

336. УЧИЛИЩЕ НА ПОДОЛІ

Після 1811 року, коли від страхітливої пожежі вигорів мало не весь Поділ, кілька старообрядських родин заснували у цій місцевості підпільну, без дозволу властей, молельню, де таємно здійснювали молитовні служби. Вона містилася в невеличкому дерев'яному будиночку наприкінці вулиці Боричів Тік. Багатий купець **М. Т. Попов**, придбавши 1818 року цей будинок у свою власність, перетворив молельню в загальну для всіх старообрядців міста каплицю. 1826 року над нею було прилаштовану старообрядський восьмираменний хрест, і богослужіння тут почали відправляти цілком відкрито. З часом, коли кількість легальних старообрядців у Києві значно збільшилася (1859 року, наприклад, їх нараховувалося 365 осіб), каплиця поступово перетворилася на своєрідний невеликий монастир-скит із церквою, де число будівель виросло до 3-х і в одній із них функціонувало училище.

337. УЧИТЕЛЬСЬКА СЕМІНАРІЯ імені К. Д. УШИНСЬКОГО

Учительську семінарію в Києві було засновано 22 жовтня 1869 року. Вона розмістилася в будинку Кропотова на вулиці Бульварно-Кудрявській. До неї вступало багато дітей, нездатних до навчання в інших навчальних закладах. Усі учні, отримуючи стипендію у розмірі 80 рублів на рік, гуртувалися в окремі артілі і жили в спеціально найнятих для них казенних приміщеннях. Приватні особи, зокрема, **К. М. Яхненко, П. Ф. Симиренко** і княгиня **Львова** засновували персональні стипендії, розмір яких досягав 200 рублів. Їх володарі отримували можливість наймати для проживання приватні квартири. Існувала семінарія в Києві короткий час, вже 1871 року вона перебралася до містечка Коростишів в спеціально приготовлене для неї приміщення.

Початок існування у нашому місті заснованої Міністерством народної освіти і земством жіночої учительської семінарії імені К. Д. Ушинського - 1 липня 1911 року. Посаду її директриси обійняла **Є. І. Лукаш**. Ученицями єдиного тоді класу стали 40 дівчат з певним рівнем освіти - майбутні викладачки у міських училищах. Але їх кількість невпинно зростала і 1915 року, наприклад, становила вже 140 осіб віком від 1\$ до 26 років, та ще 40 учнів обох статей, які навчалися у відкритому при ній двокласному зразковому училищі. 30квітня 1915 року в семінарії відбулися, за участю В. К. Пото доньки вже покійного тоді К. Д. Ушинського, урочистості з нагоди першого випуску її вихованок.

На плаву семінарія трималася за рахунок коштів, які надходили від Казначейства та Губернського земства. Власного даху над головою вона не мала і функціонувала, разом із домовою церквою, влаштованою на честь Благовіщення Пресвятої Богородиці і освяченою 20 грудня 1913 року, в найманих приміщеннях. Її адресам значилися спочатку вулиця Гоголівська, 7, а 1914 року - вулиця Велика Дорогожицька (нині Мельникова), 54.

Семінарію хотіли бачити у себе мешканці (дачники) віддаленої від центру міста Пуща-Водиці, а **Є. І. Лукаш** порушувала перед Міською думою клопотання про виділення на Лук'янівці земельної ділянки площею 630 кв. сажнів з метою спорудження на ній власного будинку, а ще про призначення бідним ученицям із державної скарбниці 10 щорічних стипендій у розмірі 180 рублів кожна. У відповідь Міська дума на початку 1913 року запропонувала їй ділянку землі на Куренівській площі. Проте через часту затоплюваність Куренівки весняними водами Дніпра цей варіант виявився неприйнятним. 1916 року міські власті мали намір розмістити семінарію на території училищного містечка за Кирилівською лікарнею. Але Перша світова війна, що вже пломеніла, та наступні, всім відомі події зашкодили втіленню цього задуму в життя. 1919 року, за денікінщини, прийом заяв на вступ до неї здійснювався на вулиці Малій Житомирській, 5.

338. ЦЕРКОВНО-ВЧИТЕЛЬСЬКА ШКОЛА

Наприкінці 1890-х років кількість церковно-парафіяльних шкіл у межах Київської єпархії наблизилася до цифри 1800. Посаду вчителя в них нерідко обіймали цілком випадкові особи. Отож єпархіальна училищна рада і порушила перед духовними властями клопотання про заснування у місті над Дніпром церковно-вчительської школи із трирічним курсом навчання. Отримавши 20 травня 1902 року від Св. Синоду дозвіл, вона, не гаючи часу, звернулася до Київської міської думи із проханням про відведення земельної ділянки з метою спорудження на ній будинку для тієї школи.

Міська дума надала училищній раді ділянку землі площею 0,5 десятини, що містилася на розі вулиць Багговутівської та Макарівської (нині Пугачова) на Лук'янівці, неподалік Феодорівської церкви, на якій у листопаді 1902 року київський підрядчик **Ф. О. Альошин** розпочав будівельні роботи. А вже 15 вересня наступного року митрополит Київський Флавіан у присутності преосвященного **Тихона**, єпископа Алеутського і Північно-Американського та міського голови **В. М. Проценка** освятив триповерхову красиву, довжиною 28 сажнів будівлю, споруджену за проектом єпархіального архітектора Є. Ф. Єрмакова за кошти у сумі 75 тисяч рублів, надані духовним відомством. Заняття в ній учні розпочали наступного дня. Вони приїхали до школи переважно із Київської губернії та ще із 22 інших губерній країни. Існувала вона за рахунок грошових надходжень від Казначейства, єпархіальної училищної ради та окремих місцевих джерел. Її випускники влаштовувалися, в основному, на посадах вчителів одно- і двокласних церковно-парафіяльних шкіл.

Церковно-вчительська школа була першим і єдиним у межах Київської єпархії навчальним закладом подібного роду. Закон Божий у ній викладав протоієрей **Василь Липківський**. Він разом із іншими членами шкільної ради виступив ініціатором влаштування в школі домової церкви в ім'я святих рівноапостольних просвітителів слов'ян Кирила і Мефодія. Єпархіальна училищна рада цю ініціативу підтримала і виділила 30 тисяч рублів, на які було споруджено триповерхову, довжиною 14 сажнів прибудову до головного корпусу. Її перший поверх зайняла зразкова церковно-парафіяльна школа, а приміщення 2 і 3 поверхів призначалися для розміщення в них двосвітного храму, закладення якого відбулося 1905 року. А вже 8 жовтня наступного року митрополит Київський Флавіан здійснив урочистий церемоніал його освячення, супроводжуваний співом хору вихованців церковно-вчительської школи, яким керував учитель співів К. Г. Стеценко. Стінний розпис у храмі виконали самі учні. У школі навчався майбутній український хоровий диригент **О. З. Мінківський**, викладачем працював український композитор **М. Д. Леонтович**.

Наступна подія в житті церковно-вчительської школи сталася 1908 року, коли 1 липня при ній відкрилися педагогічні курси для вчителів церковно-парафіяльних одно- і двокласних шкіл. Того дня в домовій церкві було відправлено урочистий молебень за присутності 100 курсистів із усіх повітів Київської губернії та 20 волонтерів. Матеріальне забезпечення курсів здійснили Св. Синод і Київська земська управа, виділивши по 3 тисячі рублів коштів.

Адміністрація навчального закладу вчинила шалений спротив політиці українізації шкільної освіти і заснувала на його базі Міську Російську учительську семінарію імені М. І. Пирогова.

339. ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНІ ШКОЛИ

Православне духовенство Південно-Західного краю, до складу якого входили Київська, Волинська і Подільська губернії, сумлінно займалося організацією освіти для простого люду на відміну від тих державних інституцій, які мали б займатися цим першочергово. Так, 1867 року, наприклад, на теренах краю вже діяли 3869 церковно-парафіяльних шкіл, тоді як у підпорядкуванні Міністерства народної освіти перебували тоді лише 51 народне училище. Зокрема у Києві функціонували тоді і пізніше такі церковно-парафіяльні школи:

* При Свято-Воскресенській церкві на Подолі. Дерев'яний храм існував на розі сучасних вулиць Спаської та Хорива вже у XV столітті і його освячення після останнього оновлення відбулося 18 вересня 1866 року. А 24 вересня 1901 року настоятель храму о. Д. Дмитрієв освятив нову муровану простору будівлю жіночої церковно-парафіяльної школи на 40 учениць. У 1930-х роках усі церковні споруди було розібрано, і на їх місці височить сьогодні у провулку Хорива, 4 п'ятиповерховий жилий будинок.

* При Всіх-Святській церкві на Щекавиці. Освячений 1786 року мурований храм став першою у Києві цвинтарною церквою. 1887 року при ній було утворено парафію. Настоятель храму протоієрей Ф. В. Прокопович порушив 1894 року перед Міською Думою клопотання про виділення біля Щекавицького православного кладовища ділянки міської землі для спорудження на ній будинку для церковно-парафіяльної школи. І вже наступного року така школа стала функціонувати. На її утримання "батьки" міста надавали щорічну субсидію у розмірі 150 рублів, а решта потрібних коштів надходила від продажу могильних місць на цвинтарі. Проте так тривало недовго. 1899 року кладовище закрили, і школа опинилася у скрутному становищі. Щоб не допустити її закриття, о. Ф. В. Прокоповичу знову довелося

звернутися до міських властей із клопотанням про надання навчальному закладові такої ж щорічної субсидії, яку отримували тоді всі інші церковно-парафіяльні школи міста. Сьогодні на місці колишнього храму височить на вулиці Олегівській, 32 радіовежа та милує око збережений невеликий мурований будинок церковного причту, у якому, вочевидь, і працювала школа, і який займає сьогодні відділ ДАІ Шевченківського району м. Києва.

* При Свято-Дмитріївській церкві на Плоському. Після ліквідації 1786 року Микільського Йорданського жіночого монастиря, що із першої половини XVII століття існував на вулиці Кирилівській (б. Фрунзе, 51), навколо дерев'яної Дмитріївської (Йорданської) церкви, що залишилася після обителі, утворилася парафія. 1885 року на місці дерев'яного постав мурований храм. Упродовж наступних 14 років парафіяни спромоглися зібрати між собою лише 4 тисячі рублів з метою влаштування тимчасового приміщення для власної церковно-парафіяльної школи. На її утримання церковним причту і старості довелося просити матеріальної допомоги у міських властей. Клопотання, вочевидь, було задоволено, позаяк уже 16 вересня 1907 року відбулося освячення нової двоповерхової шкільної будівлі, яке здійснив у супроводі співу хору П. Гончарова преосвященний Агапіт єпископ Уманський. Своїм головним фасадом мурований будинок виходив на Кирилівську вулицю і містив у собі просторі світлі класні приміщення.

* При Свято-Іоано-Золотоустівській церкві на Новій Забудові. Споруджений із металу на Бібіковському бульварі (нині Тараса Шевченка), 64 храм було освячено 16 серпня 1871 року. Тривалий час він не мав власної церковно-парафіяльної школи, хоч і обслуговував величезну територію зі значною кількістю населення. Лише 1913 року для цієї потреби та для спорудження будинку для причту "Залізна" церква отримала від міських властей потрібних розмірів ділянку землі на Новожилянській (нині Еренбурга) вулиці. Чи вдалося щось зробити на ній, встановити поки що не вдалося. А храму не стало 1934 року і приблизно на його місці на площі Перемоги височить сьогодні будівля цирку.

* При Свято-Макаріївській церкві на Юрковиці. Свято-Димитріївську дерев'яну церкву на старому Байковому кладовищі розібрали, перевезли на Юрковицю, зібрали і 30 листопада 1897 року освятили в ім'я св. митрополита Київського Макарія. 1902 року при храмі було засновано Свято-Макаріївське братство, яке 2 червня 1902 року влаштувало, за сприяння його настоятеля о. **М. Алабовського**, церковно-парафіяльну школу, а при ній - денний притулок для 35 дітей дошкільного віку переважно з бідних родин, які мешкали на Юрковиці. Макаріївська церква на вулиці Стара Поляна, 46, сьогодні є діючою і входить до мережі храмів Української Православної Церкви.

* При Свято-Маріє-Магдалинівській церкві на Шулявці. Споруджений на Брест-Литовському шосе (нині проспект Перемоги) мурований храм було освячено 20 липня 1889 року. Не забули і про церковно-парафіяльну школу (училище), яку 2 вересня 1891 року відкрили у спеціальній двоповерховій будівлі, спорудженій на кошти, що їх зібрали священник та церковний староста. Перший набір до неї становив 162 учні обох статей, а багатьом бажаючим довелося відмовити через відсутність вільних місць. Хлопчаків старших класів навчали тут, окрім грамоти, ще й столярній та слюсарній справам. Завідувач школою і одночасно законовчитель о. П. Янківський працював у ній безплатно, а 2 вчителі і вчителька отримували щорічну винагороду у розмірі 200 рублів. Навчальний заклад потребував від міста грошової допомоги у вигляді щорічної субсидії в 500 рублів. Таке клопотання було, вочевидь, задоволено, і 1904 року на вулиці Польовій (нині Янгеля), 2 з'явився спеціальний будинок для Шулявської церковно-парафіяльної школи. На місці зруйнованого 1935 року у провулку Політехнічному, 2-А храму споруджено шкільну будівлю, де функціонує сьогодні ліцей № 142.

* При церкві святого Миколи (Притиска) на Подолі. Мурований храм на перетині вулиць Притисько-Микільської та Хорива стоїть із XVII століття. Церковно-парафіяльна школа при ньому існувала із 1 серпня 1861 року. Наприкінці 1880-х років вона містилася в церковному будинку, в квартирах дякона і псаломщика, які свого часу залишили свої посади за скороченням штатів. Першого дня занять 50 дітей отримали безкоштовно слов'янські букварі, а дівчата - ще й 40 котушок ниток і голки, як подарунок від доньок настоятеля храму. 1863 року в школі нараховувалося вже 48 хлопчиків і 52 дівчинки, яких навчав учитель, отримуючи за свою працю 250 рублів на рік. Церква Миколи Притиска є сьогодні діючою і входить до мережі храмів Української Православної Церкви Київського патріархату.

* При Свято-Миколаївській церкві в Микільській Слобідці. 1685 року храм у слобідці вже існував. Його причт піклувався про початкову освіту для дітей своїх парафіян, котрі мали змогу навчатися в однокласній церковно-парафіяльній школі. Проте остання постійно перебувала в незадовільному стані. Ситуацію змінили на краще відкриттям 8 листопада 1909 року двокласної школи, заняття в якій розпочали 80 юних слобідчан. А церква припинила своє існування в 1960-х роках.

* При Свято-Олександрівській церкві в Липках. Освячення спорудженого в Маріїнському парку мурованого храму відбулося 27 серпня 1889 року. Його служителі звернулися 1914 року до Міської думи з проханням надати в розпорядження церкви земельну ділянку площею 300 кв. сажнів, що містилася

на Кловському узвозі, з метою спорудження на ній будинку для церковного причту і церковно-парафіяльної школи. Однак на заваді втілення цього задуму в життя стала Перша світова війна, що невдовзі розпочалася.

* При Свято-Петро-Павлівській церкві на Куренівці. Дерев'яний храм існував тут, на нинішній вулиці Кирилівська, 160 із 1757 року. Саме при ньому було відкрито 1 грудня 1860 року церковно-парафіяльну школу із 15 учнями в ній. Її ще називали школою грамотності. Сама церква до наших днів не збереглася.

* При Свято-Покровській церкві на Подолі. Цей храм на вулиці Покровській, 7 існує з 1766 року. У його церковно-парафіяльній школі хлопчаків навчали, окрім грамоти, ще й простих ремесел. Сьогодні церква перебуває у підпорядкуванні Української Православної Церкви Київського патріархату.

* При Свято-Покровській церкві на Солом'янці. Освячення цього мурованого храму відбулося 9 листопада 1897 року. Але вже з 1884 року тут функціонувала церковно-парафіяльна школа, як знаряддя боротьби із сильно розвинутим тоді місцевим штундизмом. Вона містилася у найманому тісному ветхому дерев'яному будинку майбутнього церковного старости А. І. Лагутіна. За сприяння її почесного опікуна купця **І. П. Бірюкова** при ній було відкрито 7 березня 1893 року недільну школу грамотності для дорослих. На заняття того дня прийшли 15 осіб. Незважаючи на готовність А. І. Лагутіна пожертвувати Покровській церкві свій будинок та ще й 200 рублів, необхідних для його перевезення до церковної садиби, парафіяни вирішили поставити тут за проектом, складеним їхнім "однопартійцем" Хитрово, новий одноповерховий будинок, призначений для розміщення в ньому церковно-парафіяльної школи. Вартість його спорудження сягала 4 тисяч рублів. На допомогу парафіянам прийшла Міська дума, яка ухвалила рішення про виділення їм однієї тисячі рублів та 300 дев'ятиаршинних колод дерева із міських лісів.

Із вересня 1895 року школа давньоруського типу на 130 учнів розпочала працювати у новому приміщенні, де розташовувалися дві класні кімнати, бібліотека, квартира для вчителя тощо. До наших днів воно не збереглося. Покровська церква на вулиці Островського, 20/1 входить сьогодні до мережі храмів Української Православної Церкви Київського патріархату. 19 червня 1905 року митрополит Київський Флавіан освятив у її приміщенні денний притулок для дітей робітничого класу. 1903 року школа перейшла в підпорядкування повітових властей і позбавилася що річної субсидії у розмірі 500 рублів від Київської міської думи.

* При Свято-Стрітенській церкві у Старому місті. Митрополит Київський Арсеній освятив споруджений на розі вулиць Великої Житомирської та Стрітенської храм 24 жовтня 1861 року. За ініціативою кількох приватних осіб було відкрито 1894 року в найнятому приміщенні церковно-парафіяльну школу, яку частіше називали школою грамотності. Вчителі мали в ній скромну платню, а діти обох статей віком від 8 до 12 років - скромний гарячий сніданок. Їх тут навчали, окрім грамоти, ще й палітурному, картонажному і швейному ремеслам. Плата за навчання не перевищувала 3 рублі на рік, а окремі діти із бідних родин навчалися у ній безплатно. Школою керував настоятель храму о. П. Троцький. Попри те, що в його парафії на той час вже існували 7 початкових шкіл, а поблизу ще й велика церковно-парафіяльна школа при Вознесенській церкві, школа виявилася не зайвою. До неї прийшло понад 90 дітей. Тоді о. П. Троцький разом із церковним старостою чиновником Савичем спорудили на церковному подвір'ї за церковні гроші і за проектом Київського архітектора **В. М. Ніколаєва** власний двоповерховий дерев'яний будинок для школи, освячення якого відбулося у вересні 1895 року.

Не маючи жодної субсидії, школа існувала виключно за рахунок парафіян. Зруйнований у 1930-х роках Стрітенський храм підлягає відбудові, що її ініціював протоієрей Сергій Ткачук, настоятель невеликої, недавно спорудженої у сквері, на розі зазначених вище вулиць, Стрітенської церкви, яка входить до мережі храмів Української Православної Церкви Київського патріархату.

* При Свято-Феодорівській церкві на Лук'янівці. Повноцінне життя храму розпочалося 1871 року, а вже 1891 року постало питання про відкриття при ньому церковно-парафіяльної школи. Проте лише 1895 року за клопотанням церковно-парафіяльного Опікунства Міська дума відвела йому на Овруцькій вулиці, проти храму ділянку землі площею 950 кв. сажнів. У школі, яку на ній спорудили, дітей навчали грамоти, а ще садівництву, городництву та бджільництву. Коли кількість учнів у ній стала перевищувати норму, Опікунство просило 1898 року київські власті відвести йому ще 218 кв. сажнів міської землі, необхідної для розширення цього навчального закладу. 1904 року при ньому було засновано денний притулок для дітей дошкільного віку. Сьогодні на місці зруйнованого в 1930-х роках храму існує на розі вулиць Багговутівської та Овруцької сквер.

* При Свято-Феодосіївській церкві на Печерську. Спорудження, мурованого храму відбулося на межі XVII і XVIII століть. Для потреб жіночої церковно-парафіяльної школи було відведено 2 просторі і світлі кімнати на другому поверсі щойно спорудженого в огорожі храму церковного будинку. Її освячення і відкриття здійснив 9 вересня 1901 року благочинний Києво-Печерських церков протоієрей П. Підвисоцький. Навчальний заклад відвідав 1903 року митрополит Київський Флавіан. Сьогодні церква

є головним храмом чоловічого Феодосіївського Ставропігального монастиря, який міститься на вулиці Лаврська і перебуває в підпорядкуванні Української Православної Церкви Київського патріархату.

* При Свято-Хресто-Воздвиженській церкві на Кожум'яках. При освяченому 22 серпня 1841 року храмі діяла постійна церковно-парафіяльна школа, в якій 1863 року, наприклад, навчалися 17 хлопчаків і 4 дівчини. Храм на вулиці Воздвиженській, 1 зберігся до наших днів і належить Українській Православній Церкві.

* Церковно-парафіяльна школа При Свято-Царе-Константинівській церкві на Подолі. Храм освятив 1743 року митрополит Київський Рафаїл (Заборовський). Він став відомим своєю помітною просвітницькою діяльністю серед мешканців власної та кількох сусідніх парафій. Ще із 25 січня 1861 року при ньому функціонувала в просторому приміщенні однієї із церковних будівель церковно-парафіяльна школа св. Димитрія із початковою кількістю учнів обох статей 30 осіб, яка існувала на кошти парафіян. З-поміж останніх виділявся купець **С. П. Скотенко**, який жертвував свої гроші (100 рублів щорічно) на її опалення та утримання вчительки. Проте через обмежену кількість навчальних посібників і скромний розмір винагороди для вчительки школа була невеликою - всього на 40 учнів і не задовольняла потреби місцевого населення у початковій освіті для своїх дітей. У ній вчителювали спочатку дячок **Віктор Белявський**, диякон **Максим Ковчинський** і пономар **Василь Дубравський**, а пізніше учні Київської духовної семінарії (безплатно).

Позаяк іншого навчального закладу в цій (Плоській) частині міста не існувало, Міська дума вирішила виправити ситуацію на краще. На асигновані нею 900 рублів було відкрито 1873 року парафіяльне училище. Церква надала для його розміщення 4 кімнати на першому поверсі теплого храму: 2 - для квартир вчителів і 2 - для класів. Вихованцями училища стали 122 хлопчаків і 46 дівчаток віком від 6 до 13 років. Це були діти, в основному, міщан, а також нижчих військових чинів, селян, купців, дворян, чиновників та офіцерів. Уже через 3 роки училище перейшло в підпорядкування інспекції народних училищ. Не припиняла свого існування також і церковно-парафіяльна школа. 1888 року у неї з'явилися навіть "шефи" в особі членів церковно-парафіяльного Опікунства, заснованого 21 жовтня 1888 року. Радянська влада храм зруйнувала і на його місці на нинішній вулиці Кирилівська, 8 вибудувала 1938 року приміщення, в якому функціонує сьогодні середня загальноосвітня школа № 17.

* При Духовній семінарії. Існувала в її приміщенні на вулиці Костянтинівській, 5 із 1871 року з початковою кількістю учнів 63 особи.

* При Свято-Благовіщенській церкві на Новій Забудові. Храм постав на вулиці Жандармській (нині Саксаганського, 64) 1887 року. Одночасно із ним споруджувався за проектом київського архітектора В. М. Ніколаєва також і двоповерховий мурований будинок для церковного причту і двокласної, розрахованої на 50 хлопчаків церковно-парафіяльної школи. Їх освячення відбулося 11 жовтня. Храму не стало 1935 року, а шкільну будівлю на вулиці Саксаганського, 66 займає сьогодні одне із відділень Державної митної служби України.

* При Свято-Борисо-Глібській церкві на Подолі. Початок історії цього храму сягає XV століття. Він містився на вулиці Борисоглібській, 10. Для спорудження 1896 року на церковній території чудового двоповерхового будинку для школи надійшли добровільні пожертвування від 1-го та 2-го Дніпровських пароплавств і підприємців Л. І. Бродського, М. П. Дегтерєва, Д. С. Марголіна та інших. Опікуном цього навчального закладу митрополит Київський Іоанікій затвердив місцевого купця і домовласника **О. Гаврилова**.

1897 року він нараховував у своєму складі 110 учнів (1905 року їх було вже 250) і отримував від міської скарбниці щорічну субсидію у розмірі 300 рублів, якої, однак, не вистачало. Школа по праву вважалася однією з найбільших такого роду в Києві. У 1902 і 1904 роках над її приміщенням було надбудовано на церковні і приватні кошти відповідно 3-й та 4-й поверхи. 1904 року розпочав своє існування влаштований при ній денний притулок для дітей дошкільного віку. Заможним батькам ця послуга обходилася в 5 копійок на день, а з бідних батьків не брали нічого. Храму не стало 1936 року.

340. ЦЕРКОВНО-ПЕДАГОГІЧНА ШКОЛА

На початку 1864 року Св. Синод дозволив митрополиту Київському Арсенію відкрити таку школу з метою підготовки наставниць для церковно-парафіяльних шкіл. Чи сталося таке, з'ясувати поки що не вдалося.

341. ШЕСТИМІСЯЧНІ БОГОСЛОВСЬКІ КУРСИ

На розі вулиць Жилянської і Безаківської (нині Комінтерну) постав 1914 року храм, що перебував у підпорядкуванні Михайлівського Златоверхого монастиря. На межі 1910-х і 1920-х років ним тимчасово користувалася Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ), яка і започаткувала при ньому шестимісячні богословські курси. Через якийсь час їх було переведено до Андріївської церкви (на Андріївському узвозі), яка тоді теж лежала УАПЦ. Проте остання зазнала невдовзі нищівної розправи, яку

чинили над нею органи ГПУ.

342. ШКОЛА ІМЕНІ КРАСОВСЬКОГО

Дивися 314. "Київське православне релігійно-просвітницьке Товариство" в цьому ж розділі.

343. ШКОЛА У СВЯТО-АНДРІЇВСЬКОМУ (ЯНЧИНОМУ) ЖІНОЧОМУ МОНАСТИРІ

Обитель заснував для своєї доньки **Анни** (Янки) син Ярослава Мудрого - великий князь Київський **Всеволод** (у хрещенні Андрій) 1086 року. Анна відвідала Царгород з метою ознайомлення із влаштуванням церковних справді привезла звітти переказ про перебування в Києві апостола Андрія Первозваного. У своєму монастирі вона організувала першу на Русі жіночу школу, де, окрім грамоти, навчали київських дівчат писанню, співу, мистецтву гаптування та іншим рукоділлям. 1106 року черницею цього монастиря стала Янчина рідна сестра - Євпраксія. При ньому існувала мурована церква в ім'я св. Андрія, закладена Всеволодом Ярославичем 1086 року і освячена митрополитом Київським Іоаном II 1088 року. Проте через допущені тогочасними зодчими прорахунки її верх 1105 року завалився, а 1124 року вона постраждала від пожежі. Отож 30 листопада 1130 року храм було повторно освячено. Упродовж усього XII століття в ньому відбувалися поховання багатьох нащадків Всеволода, зокрема, його дружини Анни (1111 р.) та доньки Янки (1112 р.), великого князя Київського Ярополка Володимировича. 1139 року на території монастиря перепоховано 1145 р. у самій церкві і князя Володимира Андрійовича (1170 р.). Зруйнований 1240 року татаро-монголами хана Батия, монастир разом із церквою відновленню не підлягав. Про його місцезнаходження думки вчених не збігаються. Деякі із них вважають, що він містився біля Десятинної церкви, в районі садиби № 1 по вулиці Володимирській. Решта переконливо вказує на південно-східну частину "міста Володимира", поблизу його Михайлівської брами, де сьогодні височить споруда Дипломатичної академії МЗС України на вулиці Великій Житомирській, 2.

344. ШКОЛА ПРИ СВЯТО-БОГОЯВЛЕНСЬКІЙ ЦЕРКВІ

За прикладом князя К. Острозького світську школу для своїх дітей кияни відкрили при Богоявленській церкві, яка містилася, ймовірно, на Подолі. Вона отримала благословення від самого **Патріарха Константинопольського**, який 1589 року перебував у Києві, повертаючись із Москви додому. Дітей у ній навчали грамоти і церковному уставу. Школа, разом із церквою, згоріла під час пожежі, що сталася 1614 року. Її наступницею стала відома Братська школа, про яку дивися окремий сюжет у розділі "Навчальні заклади духовного відомства".

345. ШКОЛА У СВЯТО-МИКІЛЬСЬКОМУ ПУСТИННО-СЛУПСЬКОМУ МОНАСТИРІ

Чоловіча обитель під такою назвою існувала на Печерську з давніх часів. До наших днів вона не збереглася, на її місці височить сьогодні житловий будинок на вулиці І. Мазепи, 3.

Ні про час заснування у цьому монастирі школи, ні про характер її діяльності з'ясувати не вдалося. Стало відомим лише те, що вчителі цього навчального закладу своїми коштами сприяли функціонуванню на його території лазарету для поранених воїнів на 20 ліжок, відкритого 15 жовтня 1914 року.

346. ШКОЛА У СВЯТО-МИХАЙЛІВСЬКОМУ ЗОЛОТОВЕРХОМУ МОНАСТИРІ

Відомості про її існування в XV столітті на території обители подають окремі історичні джерела. Школа грамотності при ньому діяла також і в XIX-XX століттях.

347. ШКОЛА ПРИ СВЯТО-УСПЕНСЬКІЙ ЦЕРКВІ БОГОРОДИЦІ ПИРОГОЩОЇ

Початок існування храму сягає XII століття. Його неодноразово руйнували, відновляли і перебудовували. Тривалий час він виконував функції громадського центру міста. Із давніх часів при ньому діяли сирітський притулок, лікарня для бідних і школа. Знищена у 1930-х роках, церква відродилася на майдані Конtrakтовому, 1 і з 1998 року є другим у Києві Патріаршим кафедральним собором УПЦ КП.